

ДІЯННЯ
НЕБОЖИТЕЛІВ

Брат Віктор

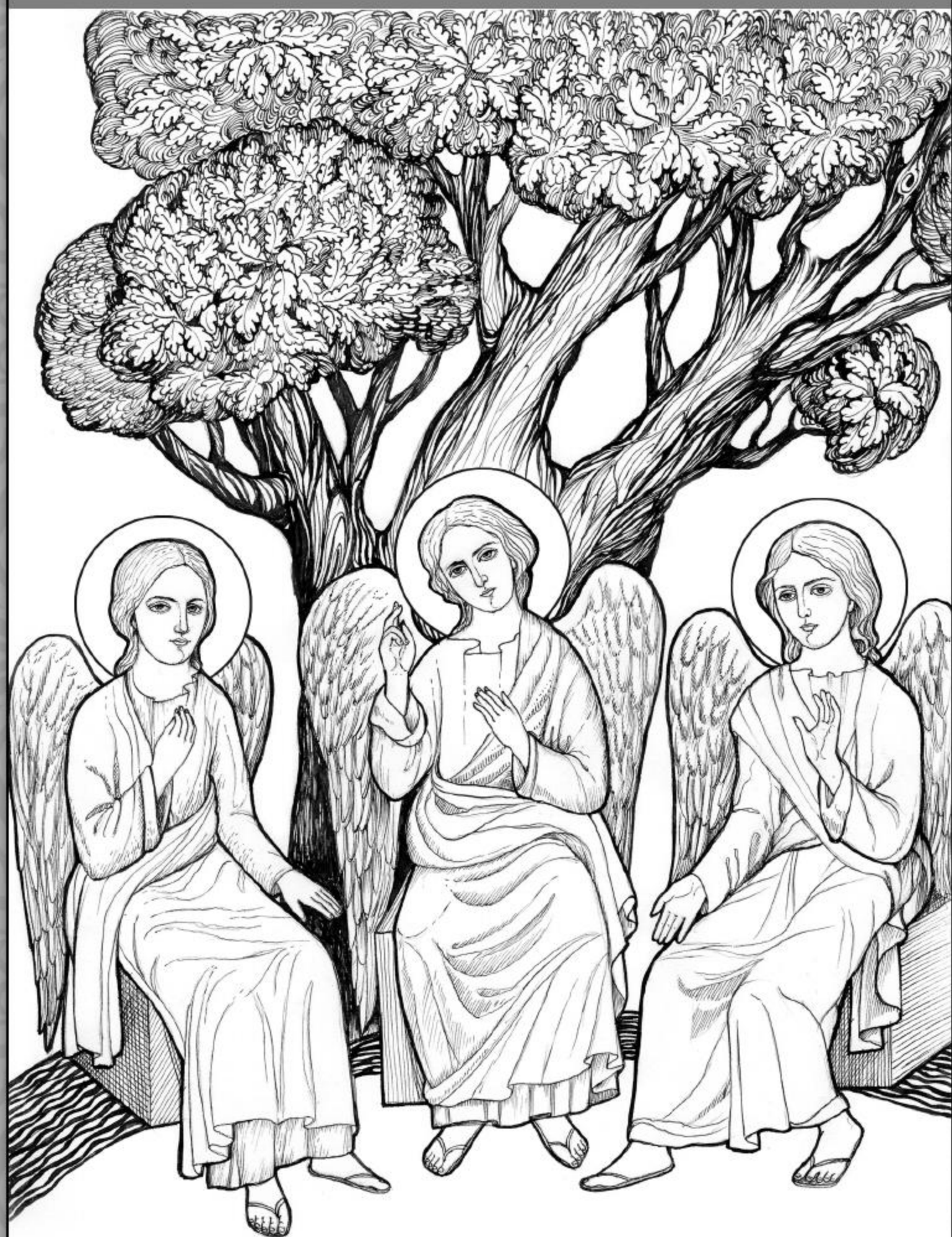
**ДІЯННЯ
НЕБОЖИТЕЛІВ**

Містерія-епос

Ілюстрації Надії Паламарчук

“Ключі”
ПРАТ “Волинська обласна друкарня”
Луцьк – 2011

Пролог

Оповідач

Якби, пройшовши віку половину,
забаглося мені сказати: «Гляньте,
спущусь і я у саме ту долину
й долину в ті ж верхів'я, що і Данте»
⁵ (дрібне й всюдипроникне, як нейтрино,
зазнайство кожного пііти-дебютанта);
чи із Енеєм корабель аби-но
я скермував на цвинтар зір, де анти-
світи являються, хто в ньому гине
¹⁰ (у міру правди, мірою таланту
аїду тіні видяться людині —
тьмяніш нездарі, та виразно гранду), —
мені б не став провідником Вергілій,
погордувавши на рядки невмілі.

¹⁵ Не сталися б мої небесні стрічі,
якби мене вела людська душа:
не маю там своєї Беатріче,
що говір флорентійця прикраша.
Те, що осяянням волає, просить, кличе,
²⁰ те, що зорало глибше лемеша,
що не молив побачити з величчя,
що не благав, як біля брам прошак, —
я відтворив лиш мовою, як личить,
не прагнучи зарібку ні гроша,
²⁵ мов той, хто записав Господні притчі,
мов той, хто записав отчешаша:
Кого Ім'я святиться і святилось,
я тільки річ, зняряддя, засіб, стилос.

«Любов, що водить сонце й зорні стелі»,
³⁰ вела й мене між чашами цикут —
в байдужій до волаючих пустелі,
де сорок літ блукає Божий люд.
Писав би їхнім я божкам ронделі,
один із легіону віршоблуд,
³⁵ якби не Перст — невідворотний, велій,
незрозумілий зараз і отут,
а я́сний, може, в горній лиш оселі.
Тож я серед жури й життєвих скрут
бажання мав упитись в юнім хмелі
⁴⁰ вином, що в глеки точить Абсолют:
духовна спрага і сердечна скруха
була, як тим волхвам, — водіння Духа.

І я пішов — смиренним пілігримом,
тримаючи, мов факел, у руці

1. Якби, пройшовши віку полови-
ну... — «Божественну комедію» Данте
розпочинає словами:

“На півшляху свого земного світу
Я трапив у похмурий ліс густий,
Бо стежку втратив, млою оповиту”
(Р. I, 1–3. Тут і далі —
пер. Є. Дроб'язка).

Давньоримський поет Вергілій
виводить його з того лісу і проводить
потойбічними світами, передаючи фло-
рентійця Данте його померлій коханій
Беатріче.

5. *нейтрино* — елементарна час-
тинка, що масою наближається до нуля
і відзначається колосальною проник-
ністю.

7–9. ...із Енеєм корабель аби-но / я
скермував на цвинтар зір, де анти- /
світи являються... — Деякі астрофізи-
ки твердять, що “чорні діри” — зірки в
останній стадії існування — є входами в
антисвіт. Перебування Енея в аїді (цар-
стві мертвих), куди він прибув, подолав-
ши ріку Ахеронт, Вергілій описує у
кн. VI “Енеїди”.

28. *стилос* — паличка для писання
у древніх.

29. “Любов, що водить сонце й
зорні стелі” (останній рядок із «Бо-
жественної комедії» Данте Аліг'єрі) —
Бог, Абсолют.

30. ...між чашами цикут... — Ци-
куту в античні часи давали пити прире-
ченим на страту.

33. *Писав би їхнім я божкам рон-
делі...* — Рондэль — вид поетичного
твору вигадливої форми.

35. *велій* (ц.-сл.) — великий.

40. ...вином, що в глеки точить
Абсолют... — Святим Духом, Який на-
повнює людей.

45. ...слова, що рік Андрій з Єрусалима... — За словами літописця, апостол Андрій, перебуваючи на місці теперішнього Києва, сказав:

“Яка на горах цих возсія благодать
Божа,

І має бути гóрод великий,
І багато церков Бог воздвигне”

(“Повість врем'яних літ”, 14/15.
Пер. В. Яременка).

46, 48, 49. *Із київських печер святі ченці ... з Почайни принесли в краї оці ... в Почаїв...* — Найбільш вірогідно, що Почаївську лавру на Волині заснували монахи Києво-Печерського монастиря, назвавши так нову обитель на згадку про річку Почайну, в гирлі якої біля Дніпра 988 (986?) року було охрещено князя.

49. *потир* — чаша для причастя; *води живої* — християнства; *схиму* — чернечий ступінь.

58. *...на пласкій горі...* — на г. Божа неподалік Почаєва.

63. *...заввидів Трьох-без-гани, / що затінок від дуба Їх окрив...* — Алюзія: “Господь з'явився йому в діброві Мамре” (Біблія, 1 М, 18:1. Тут і далі, якщо не зазначено інакше, — пер. І. Хоменка).

⁴⁵ слова, що рік Андрій з Єрусалима...

Із київських печер святі ченці
колись, за переданнями старими,
з Почайни принесли в краї оці
потир води живої в нову схиму —

⁵⁰ в Почаїв, що стоїть при Кременці.

Моливсь на їх ікони в херувимах —
й на нинішніх... Завважив лиш вкінці,
що видавали позолоту гриму
ті лики на здрябнілому лиці.

⁵⁵ Я ніс скалки надії з тої прощі:
замість Живого — бачив тільки мощі.

Брів пішки, як ішли колись прочани...

Та на вершині, на пласкій горі,
було мені разюче й надзвичайне:

⁶⁰ мов легіт крил липневої пори,
до мене Хтось промовив: «Ще настане...».

І враз жага! й надійливий порив!
і озирнувсь! — й заввидів Трьох-без-гани,
що затінок від дуба Їх окрив.

⁶⁵ Сказав до Них я тільки: «Так, мій Пане», —
впізнавши Їх із мови Їхніх крил.

З душі сочливі позникали рани,
і тиша обіймала небосхил.

Й глаголить Він: «Не нидій слабкодухо.

⁷⁰ Ти маєш дар — дивись, питай і слухай».

Слово
перше

2. ...папір-бо не горить... — алюзія відомого вислову М. Булгакова: «Рукописи не горять» (тобто — ідеї незнищенні).

7. ...зі студні... — Студня (діал.) — колодязь.

13. в еклезії — в Церкві (гр. еклезія — зібрання).

19. Серпанком шат неначе барва крину... — Крин — лілія.

23. ...мій одяг білим став, як на хрестини... — Вбрання хрещеника має бути світлим.

27. Суций — Бог (див. 2 М, 3:13–15).

28. Його престоли в силах... — Престоли, сили — янгольські чини, розряди.

29–30. *Українська мово! Зіркою Яфета / осяяно твій хутір і столицю.* — Натяк на твір видатного лінгвіста Н. Марра (1864–1934) «Яфетичні зорі над українським хутором» та його «нове вчення про мову»: найдавнішу стадію розвитку мов учений назвав яфетичною — від імені Яфета, Ноевого сина. Чимало науковців вважають, що українські землі — прабатьківщина всіх індоевропейських народів. (31–32. ...з Низу до Тибету — разок перлин з одної скарбівниці. Низ — територія по нижній течії Дніпра).

33. *Веди* — найдавніші пам'ятки індійської літератури, священні книги індуїзму.

34. *вокабули* — іноземні слова, перекладені рідною мовою для заучування.

47. ...*тлумач* — це *зрадник*, як *мовляють в Римі*. — Італійське прислів'я «Traduttore — traditore» (букв. «перекладач — зрадник»), тобто — поганий перекладач спотворює зміст оригіналу.

— Ти маєш дар. Дивись, питай, і слухай, й пиши в пожар (папір-бо не горить), — долинув інший глас до мого вуха, а Трійця — розчинилася умить.

⁵ — Тебе гнітить сьогоднішня задуха, але небес органний краєвид — як спраглому води зі студні кухоль. — І ті слова були, мов оксамит. —

Ця темно-сіра зміниться ще смуга:

¹⁰ спочатку в синє, потім у блакить. Коли і як — то це вже мова друга. Не зломиться стара потрухла віть, та час новий в еклезії гряде: в гін із коріння — гілля молоде. —

¹⁵ Ураз перемінилась та місцина! Крилатий проводир, що не від плоті, одним стрімким акордом клавесинним підніс — і опинились на висотті.

Серпанком шат неначе барва крину, ²⁰ він мав ряхкий огонь в крізькій істоті. Нас маяли невидимі бистрини, і глянув я в ширяючому льоті — мій одяг білим став, як на хрестини, як випраний в рідкому сонцезлоті.

²⁵ То був не вітер! — це так час полинув, де вже немає *нині, вчора, потім*, — а є лиш *є*, в зеніті завжди Суций, Його престоли в силах невмирущих.

Українська мово! Зіркою Яфета ³⁰ осяяно твій хутір і столицю. В говірці кожній з Низу до Тибету — разок перлин з одної скарбівниці. Та всі слова, що вкарбували *Веди*, і суетні вокабули столикі, ³⁵ всі діалекти цілої планети — не в змозі описати вітряниці, що обуяла нас потойбіч Лети. Були ми наче відчайдушні птиці над кратером вулкана, що вже геть-то ⁴⁰ кипить, пульсує, клубиться, яриться, ледь пригаса — і знову невзабарі до хмар стиска мільярдом мегабарів.

Перекладу не підлягають й римі українською, що варта всіх похвал, ⁴⁵ ті овиди — близькі, об'ємні, зримі, і дивні, і відомі назагал: тлумач — це зрадник, як мовляють в Римі. Й на ноти не покласти той хорал, громи що голосили невидімі:

⁵⁰ не містить-бо струнка горизонталь
тих звуків, що не чути нам ушима.
Але раптово вщух дев'ятий вал —
й ми попливли в небесному Гольфстрімі:
увись, удаль, удаль, удаль, удаль...

⁵⁵ Оглянувшись, побачив ген спадні
потоків світла на бурхливім дні.

Й ще звидів я, що із тії тіснини,
з того глибокого стрімкого звору
здіймалися немовбито три клини

⁶⁰ на цюю верховину неозору...

Ні-ні, не так: то не косяк пташиний
стримів іздолу до небес розвору —
клубочився щомиті, щохвилини
якийсь чудний, тонкий, жаський декорум

⁶⁵ із лиць, із рук, із ніг, із перс людини

угору і вбоки, вбоки і вгору,
але не упереміш круговини,
хоча і бракувало їм простору

(одна — мов сніг, одна — із пожаріща,

⁷⁰ одна — впадала в темно-сіре ближче).

— Та хто ж ці, що вмиваються сльозами, —
той вже старий, а той — у цвіті літ, —
у чорнім клубищі тут поруч з нами?

З яких вони терзань, з яких-то бід

⁷⁵ оце усі стенаються в нестямі?

Й куди лиш їхній стрімголовий літ?

Прості селяни і розкішні дами;
мурин ось, білий; ось, либонь, семіт,
вкраїнці, сакси, римляни й саамі;

⁸⁰ «наш» батюшка і «їхній» езуїт... —

усі летять настрашені так само.

Скажи мені, що діється, умить.

Ну де ж твої пояснення речисті?

Мені від цього серце не на місці!

⁸⁵ А цей-о світлий аж ясний крутіж,
мов сніговиця, теплина ж від нього,
а на душі мирніше і світліш?..

На лицах сих — натхнення й перемога,
хоча, здавалось би, летять туди ж.

⁹⁰ На кому — джинси, а на кому — тога;

за співом — українець он, латиш;

одягнені здебільша тут убого...

І цей не вельми вже й численний кіш

водно угору прагне донезмоги,

⁹⁵ й мені не виден межі них рубіж.

Та хто ж вони, скажи лишень, на Бога?

Я мушу знати, що ж бо це за диво.

Збентеженню на хвилю дай спочивок!

50. *струнка горизонталь* — нотний стан.

58. *...глибокого стрімкого звору...*

— Звір (діал.) — яр.

62. *стримів* — стрімко рухався. *...до небес розвору...* — Розвір (діал.) — розтруб.

78. *мурин* — негр.

90. *тога* — одяг стародавніх римлян.

115. *Скидаєте ви тіло, ту верету...* — Верета — одяг із грубої матерії, з ряднини.

123. *...субстанцію безсмертну...* — душу.

124. *...очистив лугом...* — Луг — водний настій попелу, що його вживали для прання, миття.

127. *... у болоті щезник...* — дідько, чорт (який, за народними повір'ями, заманює у трясовину і щезає).

І третій стовп, де попелясті клуби.
100 Обличчя запорошені з утоми...
Овва, їх скільки, не даси рахуби!
І раз у раз трапляються знайомі.
Погаслий зір, мов радощі нелюбі,
охлялі руки, наче із соломи,
105 і тільки шепчуть пересохлі губи.
Миряни і ченці, ось і канонік;
однаково тут — шат, одяг і рубищ...
І тільки тихо шамотять про поміч.
Здається — взяв би це усе й пригнув би;
110 весь цей світок — неметені хороми.
Що ж це за люд, пришиклій, в пилюзі, —
розгадки не відкриєш жалюзі?

— Ба ні, нема тут жодного секрету,
твое бентежжя ставлю я на твердь.
115 Скидаєте ви тіло, ту верету
(звичайно це йменують словом «смерть»),
й не знаєте, що буде попереду.
А далі — відлітаєте геть-геть:
не на якусь незвідану планету,
120 а ув одну, як бачиш, круговерть.
Хто за життя здолав земні тенета,
хто був побожний, тихий, щиросерд
і хто свою субстанцію безсмертну
очистив лугом молитовних жертв, —
125 прямує той без перешкод до раю.
Тому й радіє кожен, хто це знає.

Котрий в гріхах, мов у болоті щезник,
вік звікував і вмер без каяття —
у пекло вмер, для пекла і воскресне.
130 Трудна за тих молитва співчуття,
тож на обличчях — ядучкий перестрах:
цей лет для них — либонь, без вороття...
Та більш таких, хто хоч грішив тілесно
і думкою бруднився за життя,
135 та мав бодай почасти вчинки чесні.
Тепер зіщуливсь, вбоге сиротя,
і просить ублагань, — та не улесних, —
бо не покаявсь перед відплиттям.
Ще ступить він на берег той жаданий;
140 а час не плин тут — хвилі океану.

Слово
друге

Оповідач

Там час не плин, а хвилі океану;
 мов спалах, острівцем звичайний простір —
 і вже в цунамі вимірів розтанув!..
 Ба, тільки мова, що чіпка, як жостір,
⁵ бліді згадки із того урагану
 склада, мов археолог кість до кості.
 Глас вісника торкнув душі мембрану
 (так на відправі клич «Премудрость, прости!»):
 — За кожну душу, блудну, але звану,
¹⁰ січеться рать, що ген із високості,
 із солдатнею від Левіафана —
 аж Всесвіт одхиляється від осі.
 Вони й за тебе мають іще битись,
 бо помисли свої кладеш ти митусь. —

¹⁵ Я зойкнув «Глянь!», щоб не зволати «Пробі!»:
 стояв од мене, може, метрів кілька
 нечистий дух у велета подобі
 (його ми не сягали і гомілки).
 Прожогом я відбіг упасти обік,
²⁰ аж гульк — повсюди їх з'явилося стільки,
 що не спастись — іще продовжить коби
 своє життя бодай на вутлу хвильку.
 І кожен люто позирав спідлоба,
 і променем лучав у мозок цілко,
²⁵ і прошивав його півкулі обі,
 що геть спливалася кров'ю кожна жилка.
 Бридкий, какафонічний дзявкіт, рик
 розсмадівся на ввесь той материк.

Одчув я, безталанний, ті флюїди
³⁰ в загуслій, аж запеченій судомі,
 і болю втамувати нічим, ніде,
 і я вже при останній миті, в комі,
 і зуби смерті наче сталагміти
 (хоч болещі мені втямки — відомі
³⁵ од сповитку та ледве не завсіди).
 Земля ж блювалася гноєм, як в Содомі,
 лишаючи зчорна-криваві міти.
 Підводжуся удруге, вп'яте, всьоме...
 Йду взатоки... Чи знов ходити вмітим?
⁴⁰ Хутчій тікати б звідсіля сіромі!..
 Вперіщила ж липка червона злива,
 й була гроза не громова — криклива.

То, певне, був недовгий реченець,
 як ті з'явилися нагло метастази

У журнальному варіанті ця глава має назву «Гігантомахія» (битва велетів).

8. «Премудрость, прости» (ц.-сл.) — «Премудрість, станьмо побожно» (прямо, просто, не слід сидіти) — виголос на відправі.

9. За кожну душу, вибрану і звану... — Алюзія Мт. 22:14, Лк. 14:24.

10. ... із солдатнею від Левіафана... — Левіафан (Левіятан) — тут: символ темних сил.

59. ... не вбрати й у парсеки... — Парсék — одиниця віддалі в астрономії (відстань, напр., од Землі до Сиріуса — 2,66 парсека).

71, 72. рій... чота — українські назви військових підрозділів.

74. митра — головний убір священства у східному обряді.

79. кладанці — мечі (якими «кладуть» ворогів).

84. Шива — в індуїзмі — божество нищення матерії, зображають багаторуким; татóш — дванадцятиногий кінь з українського фольклору.

88. стихар — одяг священнослужителів.

⁴⁵ подобиною темних тіл-фортець.
Ще залікуються щемні урази,
загоїться пульсуючий багрець —
я, може, й розумів, але наразі
був скремсаний мій дух тут нанівець:

⁵⁰ вповзли у душу, мов холодні плази,
зневіра і розпука. Наче мрець
лежав у грудях білий, у проказі.
Де ж той, хто вів за руку напрямець
і мав би захистити в цьому разі?!

⁵⁵ В гіркій сльози вдарився, бурлака:
я квилів, захлинався й німо плакав.

Та донеслося десь-то звіддалеку
(як на тамтешніх — то недовга путь,
а як для нас — не вбрати й у парсеки) —

⁶⁰ мов тлуми розхвильовані ідуть,
розбурхані зухвальством небезпеки.
Я зиркнути наваживсь, будь-що-будь
(на глузи виставляється се деким):
рать посланців спадала — тьмі на суд.

⁶⁵ Приспінена конечністю, мов стеком,
звергається так — вал за валом — ртуть;
ні, з греблі, що воздвигли впоперекі,
так рушиться яких мільйон Славут.
Бігма, він там, у перших лавах він там!

⁷⁰ Його сурму зачув я іще звідтам!

Вони до бою стали — рій за роєм,
пошикувались до чоти чота.

Були в сліпуче-білих одностроях,
на кожному митра чи не золота.

⁷⁵ Але ставних, на вигляд кріпких воїв
ніхто нічим, хоч, може, й неспроста,
на змаг пославши смертний, не узброїв
(бо ж, звісно, смерть противника — мета):
у них, мов кладанці, — Писання звої.

⁸⁰ Вступила перша в битву чорнота:
на янгола одного — аж по троє,
і кожний глиби-скелища мета.
Вони сторуки! Кожен з них, атож,
немов руїтник Шива чи татóш!

⁸⁵ А пасока не вщухла, дощовиця:
усяка ж крапля — болісний стилет;
а що облачений був кожен лицар
в стихар у білий та імчав вперед,
то шати стали, як-от багряниця,

⁹⁰ немов скупав із дзоту кулемет.
Єримііл із Белом взявся битися,
напнулись жили, аж не тріснуть ледь,
обіруч світла сила й сила ница,
і всяк із них — довершений атлет,
⁹⁵ якби зі слів Гомера-старожитця,
немовби із рядків прадавніх «Едд».
Горами здвиглись їхні гирі-м'язи
й гарикали з натуги вони разом.

Розгледівсь позад, убоки та вище —
¹⁰⁰ рубалися і осьде тут, близенько
(мій поміст правив нібито за днище),
й глибини світотвору геть усенькі,
я бачив, зайняло те бойовище.
Вони — у протиборцях, мов обценьки,
¹⁰⁵ вони — у супротивниках, мов кліщі,
вони жмутами світла бились, дзенькіт
стояв такий — його не чули ми ще.
Вони були в кровистій піні — ненько! —
й на мене осипавсь проміння вищерб.
¹¹⁰ Враги Творця і наші воріженьки —
то силані, атланти і титани.
Чи сили янголам у битві стане?

Зчепились у двобоях антиподи,
і кожен проявляв одвагу й сприт.
¹¹⁵ Спинались сатанинці знов зі споду
тих куп, що Гавриіл посік, умить,
хоча тут смерть, либонь, за нагороду.
Та був найвдатнішим мерзкий гібрид,
що змінював узмиг свою природу
¹²⁰ і мімікрію користав, мов щит,
щоб, входячи до янгольського роду,
в рядах підмоги вже у спину мстить.
Те ревище й гарячая негода
ізнулили і жах мій остогид.
¹²⁵ Не втямив я, за що змагання, ще:
гадав, це охоронець прорече.

І врешті Михаїл із Чорнобогом
на прю зійшлися, буцім на Редедю
пішов Мстислав, аби була спромога
¹³⁰ спинить останній воїнів переділ.
Зайшласть у грудях скриками тривога
(і рими, й ритм — такий талан поетів).
Їх сутичку, стрімку, та вельми довгу,
зізнаюся, гаразд я не розгледів,

91 і далі. *Єримііл із Белом взявся битися...* — Єримііл, Гавриіл, Михаїл — імена архангелів, відомі зі Святого Письма. Бел (Ваал) верховне божество багатьох стародавніх народів, поклоніння якому супроводжувалось аморальними оргіями і жертвоприношеннями людей.

96. *...із рядків прадавніх «Едд».* — «Старша Едда» і «Молодша Едда» — книги, що містять германський (давньоісландський) героїчний епос.

127. *Михаїл із Чорнобогом...* — Чорнобог — божество давніх слов'ян.

128–130. *...на прю зійшлися, буцім на Редедю / пішов Мстислав, аби була спромога / спинить останній воїнів переділ.* — У «Літописі руському» під роком 1022-м оповідається про двобій Редеді, князя касогів (народу, який постійно нападав на Русь), із князем русичів Мстиславом, щоб уникнути нищення всього війська.

¹³⁵ й не облачу в глаголи перемогу:
я скраю був, вони — аж в осередді.
Та враз пожбурих витязь наш касога!
...Бреде мій ангол, біль у лазареті:
— Відбитий ти, голірuch та оружно.
¹⁴⁰ Будь і дивись — на благо й осоружне...

Слово
трете

«Будь і дивись — на благо й осоружне», — лунало в мозку, що промовив друг.

І я *дивився* й чудувався на мужність цих юних огнекрилих одчайдух.

⁵ Вони вставали... рубцювались... дужі здіймались знову в мерехтливий рух, і я зорив на небеса жемчужні.

Земля ж усотала пекельних слуг, у глибі десь ховається гадючник.

¹⁰ Вчинилось тихо й прибрано довкруг. А де ж я *став*? Що за свіжна окружність? Що то за сторона, за край, за пруг?
«Звуть лоном Авраамовим це, лімбом: півад-піврай; сюди заходять з німбом, —

¹⁵ озвався проводар уже бадьоро, натхненний і воістинний воїтель (в прозорім тілі сяли метеори!), готовий сікти знов й благословити. —

Душа тут — іновірець у притворі,

²⁰ який ще ввійде в горнюю обитель, бо тямив за життя — “Memento mori!” Й Господь коли приходив — сльози витер». —

Я думав — гляну, мов на моніторі, і збурих зацікавлення несите:

²⁵ «Ану ж як прямо і без алегорій — звідкіль же проповідував Спаситель?» — «Тут без підтексту годі, — він на те. — Ступай босоніж, місце бо святе.

Був осьде ураган, троцький, циклопний, —

³⁰ проте не в буревій зійшов Господь: відгуркотіло ген за третій обрій.

Потому — трус найглибших із безоднь, й вулкана потекли жаркі оздоби, й залемітили враз: “Гряди! Ісходь!”

³⁵ Мовчали ж діти, грішні лиш з утроби (про них вам оповідує Тріодь), і перше Спас до них поквапив стопи, як в пелені Його лежала плоть.

І на друзки розсипались три гроби —

⁴⁰ Мойсея, Ілії, Еноха! Й от зібрались ті нехрещені круг Нього, хто був готовий споглядати Бога.

Він разом їх узяв із тим драпіжним, котрий хрестився Духом на хресті.

⁴⁵ Тож доки ще у тіло не одіжні

13. *Звуть лоном Авраамовим це, лімбом...* — Це сфера, про яку йдеться у 1 Пт. 3: 19–20, 4:6; Мт. 27: 52–53.

19. *...іновірець у притворі...* — Нехрещеним належить під час літургії вірних перебувати лиш у притворі храму, а не в храмі вірних.

21. “Memento mori!” — латин. «пам'ятай про смерть!»

22. *...Господь коли приходив...* — Мова про зішестя Христа до аду (див. прим. до р. 13).

28. *Ступай босоніж, місце бо святе.* — Алюзія 2 М, 3:5.

29–34. — Алюзія 1 Цар., 19:11–12.

35–36. *Мовчали ж діти, грішні лиш з утроби / (про них вам оповідує Тріодь)...* — Тріодь (Постова та Квітна) — служебні книги, що містять піснеспіви, молитви і пояснення щодо певних відправ. В одному з них, синаксарі суботи м'ясопусної, мовиться про лімб (хоча православне богослів'я і не вживає цього терміна): «Відати ж і се належить, що хрещені немовлята їжею [райською] насолодяться, непросвічені ж і язичницькі — ні в рай, ні в геену не підуть» (пер. В. Гребенюка за: Тріодь постная. — М.: Изд. Москов. патриархии, 1992. — Л. кб, об.).

38. *...в пелені Його лежала плоть* — у плащаниці, поховальному покривалі.

43. *...із тим драпіжним, / котрий хрестився Духом на хресті* — тобто зі злочинцем, який увірував у Христа, будучи вже розп'ятий з Ним на Голгофі (Лк. 23:42–43).

45. *...доки ще у тіло не одіжні...* — поки не воскресли.

49. ...помічної їжі... — таїнства хрещення, що звільняє немовлят від первородного гріха.

57. *А іншим, тим, хто не послухав Ноя...* — Про надаремну проповідь Ноя йдеться у слові дев'ятому, рр. 45–54.

62. ...невидимою бранню... — Натяк на книгу Никодима Святогорця «Невидима боротьба» (написану для тих, що змагають до святості, воюючи проти злих духів: «зброя нашої боротьби не тілесна». — 2 Кор. 10:4).

87. *У тому світі рух тривкіш стоп-кадру...* і далі — парадоксальні вислови, що мають на меті якимось «відтворити» невідтворюваність потойбічних реалій.

ті праведні, що бачимо в Бутті
(за Ноя-батька й навіть передніші),
та ті, що йдуть сюди у сповитті,
не скуштувавши помічної їжі, —
⁵⁰ в журливому не ждатимуть куті.
Творець прийняв у космоси горішні,
хто еру вікував узаперті,
аж доки не утілився Всевишній
(Його для нас не звідані путі).
⁵⁵ Загладив Він також усі провини
пророків правих, що не з Палестини.

А іншим, тим, хто не послухав Ноя, —
було звідсіль Ісусове казання,
величне й пророче, наче стовп секвої.
⁶⁰ Адже й отут, за “роковою гранню”,
вже замкнені (не так, як ми з тобою),
ще борються невидимою бранню,
і рани їхні ще Христос погоїв,
і бадьорив, і піддавав ще гані.
⁶⁵ Благословили, кланялися в пояс.
Для них ця проповідь була остання,
та чи спасеться хто з них повнотою,
здолавши всі диявольські наслання?
Не знає люд, ні янгол ні один,
⁷⁰ а відає те Сам лиш Господин». —

«А нащо ж тутка я, на цім закрайці?
Що за тягар покладено на мене?» —
збентежено спитав у свого радці.
«Скажу тобі одразу (нотабене!),
⁷⁵ й це вмістиш потім у якимсь абзаці:
місцина ця — мов превелика сцена,
та не для персонажів, не для грацій.
Сюди зійти із неба дозволено
спасенникам, котрі — оздоба святців,
⁸⁰ й прикликнуть можна із дна геєни
гріхів тяжених страдних винуватців.
Складеш їх послі в списки поіменні». —
«На верховині я стою сливень...
Чи мій тут час у падолі спливе?» —

⁸⁵ сказав я раптом, зовсім не до ладу
(руками б розвести на це, авжеж).
У тому світі рух тривкіш стоп-кадру,
і сталості нема у рвії меж.
Думки там форму прибирають радо —
⁹⁰ овалів, кубів і сяйних мереж,

блискіть химерних довгу кавалькаду
(бордо нечутних грозових пожеж),
то піцикато дрібнозерних прядив,
й пророслий щойно солодавий беж

⁹⁵ застигнути у кулі форте ладен,
стрімкій, струмній, стійкій... Але ж, але ж
у відповідь на сказане — овва! —
виразно вчув я звукові слова:

— На кожного-бо ломляться хліби,
¹⁰⁰ за кожного кривавились ті рани,
Кого поличчя красять корогви, —
чи цар на час, чи раб земний тирана.
Не кожен по причасті, далебі,
тих слів так прагне, як потоку лані...

¹⁰⁵ Вживи-но хист і гуки голубі,
Його щоб славить на своїм тимпані.
Та зїсти паски — ти ще не говів:
не так — дарунком у простертій длані
тобі спаде віршований сувій,
¹¹⁰ а має бути плодом покаяння.
Гордині, чадо, маєш ти доволі,
а молитви й діла ще зовсім кволі.

— О ти, хто дорікнув мені допіру,
мов дівчаку, хоч маю вже за тридцять,
¹¹⁵ про дійсно слабкувату мою віру!
Де тут є храм, бодай мала каплиця,
щоб взяв благословення я у кліру
і міг би во спасеніє молитися?

— Нема у злото вбраних і порфіру
¹²⁰ ні стін, ні звань, де Церква — світні лиця
і кожен камінець співа стихиру,
одно — чи був плебей, чи був патрицій.
Доповнить тож твоє благання щире
і наша Богу вічна обітниця. —

¹²⁵ Злетів наш гімн (здавалося, лечу я!):
і *Киріє елейсон*, й *алилуя*.

— Чудово тут, хоч прилагодь намета! —
гукнув я, суголосячи тій оді. —

Та гляньмо в діл, де у багні планета:
¹³⁰ за поділом там Церкву кришить поділ.
Собі на стид, сп'яніла і простерта,
і вже на Сима сподіватись годі.

Слова братів жалкіші за багнета;
либонь, це сварка при батьківським одрі:
¹³⁵ були часи — вже мала Церква вмерти,

99, 100. ...ломляться хліби ... кривавились ті рани... — причастя тіла і крові Христа (Чиї зображення красять корогви) під видами хліба і вина.

104. ...прагне, як потоку лані... — Алюзія Пс. 41:2.

106. Його щоб славить на своїм тимпані... — Алюзія Пс. 150:3–5. Тимпан — старовинний ручний барабан.

121. ...кожен камінець співа стихиру... — Алюзія 1 Пт. 2:5. Стихира — пісня, перед котрою співають стихи із псалмів.

126. *Киріє елейсон* — Господи, помилуй (гр.), *алилуя* — слава Богу, точніше — слава Суцому (гебр.).

127. — *Чудово тут, хоч прилагодь намета!* — Алюзія Мт. 17:4, Mr. 9:5, Лк. 9:33.

132. ...на Сима сподіватись годі... — Алюзія 1 М, 9:23.

та не було, як в наші дев'ятсоті.
До скінчення іде борня уперта,
нападник знищив труд, а ще в незгоді
нам сили тратять розлами невпинні —
¹⁴⁰ бісам на сміх, безвірникам на кпини.

Слово
четверте

— Бісам на сміх, безвірникам на кпини,
собі в погибель: згаяли любов, —
з'явився хтось, немов пройшов крізь стіни. —
Скажу тобі без довгих передмов:

⁵ отой єдиний шлях християнина
якби ж то всяк архіерей знайшов,
як ми знайшли тоді, в Єрусалимі... —
Я сторопів, зчарований немов.
Я раптом став, мов мушка у бурштині,
¹⁰ хоч камінь той плинкий був, без оков.
Там все не так, як в світі речовиннім,
досвідчувавсь у тому знов і знов.
Не як на образах то блисло в'яві:
була вся сфера в німбі золотавім.

¹⁵ Так, це Петро, просяяний уповні,
ясою поблиск з-під кущастих брів.
Шлюзі історії розверзлися поновні!
У вбогій саклі став я свідком слів:
— Мужі-брати, ми, зрощені в Законі,
²⁰ із тими, хто здається пів-на-пів
(колись вклонялись Зевсові, Юноні),
одну громаду творим. Наш засів —
язичників не сотні, а мільйони,
і кожен не Мойсеїв, а Христів. —
²⁵ Апостол був в простім рябім хітоні,
а погляд, як у висі, й тут яскрів.
(На лицях рибалок слова божисті
бриніли, мов роса на спраглім листі).

— Ізраїля іще одне коліно —
³⁰ братове ті, — взяв річ апостол Яків, —
і звичай їхній там, де їх країна,
де Ноїв син колись-то кинув якір.
Їм стерегись розпусти й душенини,
але на тілі не лишати знаків.
³⁵ Гебреї ж можуть пильнувати віна
в усякім краї та у часі всякім.
Усі зберемся в Церкву воедино —
не вадить різність у stodолі злаків.
Земному храму скоїться руїна,
⁴⁰ останок існуватиме і паки. —
І звіялося видиво вдалінь,
немов луна останнього *амінь*.

— Щоб здатися на злагоду в тій справі, —
до мене мовить знов Небес ключар, —
⁴⁵ не знадобились нам томи стоглаві,

7. ...тоді, в Єрусалимі — на соборі
апостолів 50 (51) р., коли було вирішено
спір, чи необхідно християнам, навер-
неним із язичників, сповняти юдейські
канони. Далі описано картину одного
із його засідань (див. Діяння апостолів,
15:6–21).

32. ...де Ноїв син колись-то кинув
якір... — див. 1 М, 10.

40. паки — ще (ц.-сл.).

44. ...Небес ключар... — ап. Петро
(див. Мт. 16:19).

45. ...томи стоглаві... — натяк на
«Стоглав», книгу постанов Москов-
ського собору 1551 р., яка мала сто роз-
ділів.

46. *...височінь тіар...* — Тіара — потрійна корона Римського папи (тепер не використовується).

47. *...в Уставі...* — у книзі богослужбових правил.

65. *...лелечий край...* — Україну (лелека — символ, давній тотем Русі).

71. *...один з Дванадцятьох...* — ап. Петро.

78. *...Лютер, Цвінглі чи Кальвін...* — основоположники протестантизму (XVI ст.), руху, що, маючи на меті подолання зловживань тогочасного католицизму, спричинив глибокий і тривалий розкол у Західній Церкві.

і риз широти, й височінь тіар.
Ми не читали, де там що в Уставі,
і не шукали, хто призвідник чвар,
й не зволікали на седмицю навіть
⁵⁰ порятувати спільний Церкві скарб.
Тому-то ми і вимагати вправі,
тому Суддя поставить їм на карб:
такі статечні, хмурі, величаві,
утратили ж найбільший Бога дар.
⁵⁵ А ти байдуже до отих владик,
любіві будь і речник, й захисник.

— Що ж бо чинить, апостоле? Порай!
Ось рік, ось місяць, тиждень я зажду...
Ба забарюсь і на добу нехай —
⁶⁰ так ті, хто цідить з матері руду
(є землячкі, хоч не бракує зайд,
є щирі, мов отрута на меду, —
все коршуни із довгополих зграй),
зведуть у домовину вже оту
⁶⁵ голубку Церкву і лелечий край.
Нема й познаки Божого ладу,
що ви його навчили нас, гай-гай...
Чи так ото судилось на роду?
Ти — православ'я ізнебесний щит,
⁷⁰ навчи, порадь, відкрий, пошли — і квит! —

Торкнувсь мене один з Дванадцятьох:
— Що може дати доброго Волинь??
Еклезію святих, а не святох!
Міць стовбура, не ламкість галузин!
⁷⁵ Зачало вже останньої з епох —
пора наспіла до глибоких змін.
Живої віри корінь не усох,
але не Лютер, Цвінглі чи Кальвін —
призвідники тріумфів-катастроф —
⁸⁰ орати перелогу мають гін.
Твоє — сумління поетичних строф;
почує їх, хто ще християнин.
Атож, це діло Богові за ладан.
Ти ж більше, Вікторе, зробить не ладен.

⁸⁵ Скажи таке. Не ті живі мерці,
не жваві із майданів просторіки
врятують Церкву, але ви мерщій
наповнюйте в посуху всохлі ріки:
не злодій, не захланний, не гордій,
⁹⁰ яких тепер побільшало без ліку,

кров душ своїх дадуть їй, ледь живій,
а лиш бідак, сірома і каліка.
Хто ж дробить хліб і топче, той — як стій —
не покладе їй хліба і на віко.

⁹⁵ Нема нового в істині оцій,
так буде, так ведеться споконвіку:
рибар пильнує Божії Завіти;
крамар — у рясі, в куколі — політик.

Скажи таке. Пишнотна літургія,
¹⁰⁰ в диму кадіння обриси поснули —
це віри сон, це віри летаргія.
Майбутнє православ'я — у минулім.
У вазі в'яне золотій лелія,
але росте до плеса у намулі.
¹⁰⁵ Не гріх сказати, а промовчать ніяк
(в Москві це скажуть? в Римі? у Стамбулі?):
помножились обряди в нас тоді, як
були часи, на шати вельми чулі.
Тепер ментальність — мов колись, у Діях,
¹¹⁰ і жодні глузи будуть недошкульні.
Ти слову чисте вчення став на чати.
Обряд — марниця; знай, чого навчати!

Скажи таке. Минайте Рубікон,
без огляду вертаючи до свого:
¹¹⁵ з іконошануванням — менш ікон,
з повагою до риз — без них щомога,
з молінням до святих — в земний їх сонм,
в багаті змістом інтер'єри вбогі.
Душа — ваш вівтар, проповідь — амвон.
¹²⁰ Одна лише до вас пересторога:
не здайтеся у гордощів полон,
і хто не з вами — їм омийте ноги.
Любов — це і канони, і Закон.
І спільні наші на Сіон дороги.
¹²⁵ “Єгова, папа, Царгород, субота...”
Возлюбйши — і решта вже ніщота!

Не в мурах же міцної віри вияв,
не в банях же її найвищий злет.
Не буду цитувать тобі стихи я,
¹³⁰ бо це давно для тебе не секрет.
За мить порве керована стихія
зв'язок речей, що вже було геть-геть
тримав весь світ, — міцні обійми Вія
(такий помре і деспот, і поет!).
¹³⁵ Бо перемаже, знаємо, Месія,

94. ...на віко... — на кришку труни
(за давнім українським звичаєм).

97. ...рибар пильнує Божії Завіти... — Більшість апостолів були рибалками.

98. ...в куколі... — Кукіль — тут: головний убір православних патріархів.

108. ...часи, на шати вельми чулі... — цебто середньовіччя.

109. ...у Діях... — у Діяннях апостолів.

114. ...без огляду вертаючи до свого... і далі — тобто маючи обрядовість без надмірностей (102. *Майбутнє православ'я — у минулім*).

123. *Любов — це і канони, і Закон...* — «Увесь бо Закон міститься у цій одній заповіді: “Люби ближнього твого, як себе самого”» (Гал. 5:14).

125. *«Єгова, папа, Царгород, субота...»* — Натяк на відмінності між різними християнськими конфесіями.

126. *Возлюбйши* — люби (ц.-сл.).

133. ...обійми Вія... — Вій — в українській народній демонології персоніфікація диявола.

136. ...із сімок Трійця — шісток тріолет. — Числа сім і три у біблійній мові позначають цілковиту досконалість Бога, а 666 — відносну досконалість сатани. Ряд коментаторів Святого Письма вважає, що в «числі звіра» 666 (див. Одкр. 13:17–18) зашифровано ім'я гонителя християн імператора Нерона (який мав себе за геніального митця і покінчив життя самогубством, вигукнувши: «Якого великого артиста втрачає світ!»).

Тріолет — вірш, у якому перший рядок повторюється тричі.

137. *Глянь на Софію, глянь на храм Андрія...* — Київський собор Святої Софії (зведено 1037 р.) та Андріївська церква (збудовано в 1747–1753 рр. за проектом Бартоломео Растреллі Молодшого на пагорбі, де, за давнім переказом, ап. Андрій проповідував предкам русичів, так званим скіфам-орачам).

140. ...*нова земля настане й небо* — «Побачив я небо нове і землю нову, бо перше небо і перша земля минули» (Одкр. 21:1).

із сімок Трійця — шісток тріолет.
Глянь на Софію, глянь на храм Андрія
(котра тобі виразніша з прикмет?)... —
ізникне все: людина ця й амеба,
¹⁴⁰коли нова земля настане й небо.

Слово
п'яте

— Колись нова земля настане й небо,
а ця земля і небо проминуть,
судомлячись, сконає час-загреба,
незнаним вимірам надавши путь...

⁵ Звертаюсь, Творче, до Самого Тебе:
як звільнимось од цих дочасних пут,
чи в тому світі нам не буде треба
краси, що й в цьому позначала суть?
Розщепиться на атоми усе-бо,

¹⁰ а храм ось той узяти б у майбутть.
Я мовлю те, про що звіщає епос:
тут віри руських материнська груди.
В нім труд, молитва й солов'їні трелі —
душа українська в профілі Растреллі.

¹⁵ Цей пагір, звідки скіф благословен;
і ці струнки, як істина, колони;
ці вежі, ніби пісня із пісень
(їх спів величний, мовби тло ікони);
ці вікна, як слова у перший день;

²⁰ опуки бань — злотисті оболоні:
в них дум подзвіння і страждання трен;
і цих небес батьківської долоні;
і ці хрести, що вже летять аж ген...

І храм сей наш — з коріння і до крони,
²⁵ хоч геній був із західних племен.
Хай він долучиться у праведників гроно:
бо ж був, йдучи *per aspera ad astra*,
підмайстерком Невидимого Майстра. —

Лелітками з розірваних колье
³⁰ чи водограєм в Баховій токаті
враз сповнилось усе єство моє:
незраджені, нездані, нерозп'яті
висоти духу зодчих (що в них є
для композиторів коштовний знадіб,
³⁵ як би про це сказав Ле Корбюзьє)
замінились, мов грані у смарагді.
(Зненацька з тверді гейзер так ще б'є:
його істота — ноток міриади).
У це видіння, в торжество сіє
⁴⁰ несла (стояв?) хмарина в балюстрадах.
І все щоменту змінювало стилі,
наскільки око помічати в силі.

Й наскільки змога осягнути оком,
зорів я в чудуванні щонайвищім,
⁴⁵ як хист митців полинув превисоко.

19. ...ці вікна, як слова у перший день... — Вікна на маківці церкви знаменують перший день творіння.

27. ...*per aspera ad astra*... — тернистим шляхом до зірок (лат.).

33—35. ...*висоти духу зодчих (що в них є / для композиторів коштовний знадіб, / як би про це сказав Ле Корбюзьє)*... — Видатному французькому архітекторові Ле Корбюзьє (Ш.-Е. Жаннере) приписують вислів: «Архітектура — це застигла музика». За іншими відомостями, цей афоризм належить Й.-В. Гете.

81. ...небесні жирандолі... — Жирандоль — великий фігурний свічник для декількох свічок.

Це щойно працювали будівничі,
возвівши храм в козацькому бароко,
а він умить перемінивсь в обличчі
на постмодерн, ламаючи всі строки, —
⁵⁰щоб тут-таки прибрати форми, звичні
для готики, й відтак квапливим кроком
ввійти у щось суворе й мальовниче,
незнане йменням, невідоме роком, —
з великої ж його писати личить.
⁵⁵Ураз я заволав (екстаз! афект!):
— О Творче, Ти найбільший архітект!!

Убіг туди і впав я крижем, ницьма
(озоном пахло, наче від грози).
Аж ба — влетів, немовби крізь бійницю,
⁶⁰вогненний промінь, косий, жезловий,
торкнув усі по черзі мертві лица —
притьмом заворушились образі!
І гомоном залунилась божниця,
щораз гучніше, скільки не проси!!
⁶⁵І зусібіч так сяйво стало литься —
очам нестерпно від її краси.
І стіни ділись, мовби з вітром відцвіт, —
ні сліду, як під сонцем од роси.
Та ж так вони хвалили гучно Бога —
⁷⁰амністія їх вирвала з острогу!!!

...І раптом — штиль, гривастий сивий колі,
мов камінь щойно з вулканічних лав.
І тиша ця — з нескладених буколів,
з пейзажів, що їх Брейгель не писав...
⁷⁵І по тім місці, й по усім околі
стелилася незіграних октав
шаль музики з нізвідки, із роздолля.
(Повір мені, читачу, будь ласкав,
якщо віршовані нестями й болі
⁸⁰і зараз свердлить сумніву бурав).
Невидимі небесні жирандолі
замежне сяйво кидали заграв,
од чого на отім блідім опіллі
льоди лежали — рожев'ясто-білі.

⁸⁵Але вони були м'які на дотик
і літеплі, як на Петра сполудні.
На них і сіли вільні од журботи
достойники із храму боголюбні.
Вони перемовлялись упівноти,
⁹⁰немовби награвали щось на лютні.

Тут мешкали й ті з їхньої спільноти,
ув організмі тихім і могутнім,
хто був у цих місцинах іще доти,
як стали вони раптом такі людні
⁹⁵(під Пасху мов до сповіді, достоту).
Не так — розглянути присутній люд, ні:
побачити знайомих із благих
мені припало вельми до жаги.

В однім гурті Вергілій був і Данте:
¹⁰⁰змінивсь їх профіль, але не зів'яне.
Й античний геній першим кликнув: «Анте!»
І Аліг'єрі кликнув: «Роксолане!»
І я побіг, де сяли діаманти, —
до різьбленої із яси альтани,
¹⁰⁵до точеної з білого анданте.
— Ця наша річ тобі в пригоді стане,
промовили у думці два гіганти. —
Отут Фанари, тут і Ватикани:
тут вище, ніж Карпати, Альпи й Анди,
¹¹⁰в тугу косу сплелись меридіани.
Домівка це, минулася гостина,
та гадка все в поділля, брате, лине.

— І Мекка тут, й оселя Будди вишня, —
промовив сам Вергілій за обох.
¹¹⁵(Палала слава вся його колишня
чи пломеніла ліпша із еклог?)
Не знаю сам, як це у мене вийшло:
і від висот до прірви тільки крок,
але, не приховаю, вчувши лиш те,
¹²⁰що й Будда тут, й закутаний пророк
(які для мене — на убранці лиштва)
з тими, хто заслужив мартиролог,
гукнув я непоштиво: «Та облиште!
Доволі богохульних балачок!»
¹²⁵І гнівно рушив геть: було незмога
почути чітко — невиразний здогад.

Провідника, який одінням з крину
(ранковим опаром, сказати б радше)
духовну плоть свою — ряхку іскрину, —
¹³⁰мов тогою, вкриває, мене рад же
вести без втоми далі й без упину,
я попрохав: «Аби-то мені раз ще
побачити велику ту людину,
яка мене і вислуха терпляче,
¹³⁵і відповідь на сумнів, що ізринув.

101, 102. «Анте!» ... «Роксолане!»
— Антами та роксоланами іноземці у різні
часи називали українців.

108. *Отут Фанари, тут і Ватикани...* — Фанар — район у Царгороді
(Стамбулі), де розміщується осідок Все-
ленського православного патріарха; Ва-
тикан — місто-держава, дільниця Рима,
місце керівних установ Католицької
церкви.

116. *...пломеніла ліпша із еклог...*
— Вважають, що в четвертій еклозі «Бу-
колік» Вергілій, будучи язичником, пе-
редрік народження Спасителя від Діви.

118. *...і від висот до прірви тільки
крок...* — Як і «від великого до смішного —
один крок» (Наполеон Бонапарт).

120. *...закутаний пророк...* — так у
святому письмі мусульманства зоветься
Магомет («О ти, закутаний в одежу! / Сій
цілу ніч, відпочинь лиш на хвилину / ...Во-
істину, Ми зішлемо тобі вагоме слово». —
Коран, 73: 1–2, 5. Пер. Я. Полотнюка).

121. *лиштва* — тут: зайвий край
одягу, підкладений успід.

122. *мартиролог* — список хрести-
янських мучеників за віру.

Я у бентезі, я увесь неначе
враз опинився в Арктиці із Криму.
Чи очі в мене геть-таки незрячі?..»
Петро ішов. Круг нього — тиші челядь.

¹⁴⁰ Міцна святого благочестя скеля.

Слово
шосте

— Міцна святого благочестя скеле,
з якої майже двадцять ось віків
води живої б'ють струмні джерела!
Тебе спитати, отче, я б хотів:
⁵ адже на жорнах час усе розмеле, —
куколю як уберегтися з жнив,
що в житті ріс, немов поживна зелень?
На смак приємно, та з отруйних млив,
дурманить розум, хибить погляд, леле!
¹⁰ А заслужив найбільш на правий гнів,
хто й досі так у мислях коїть нелад, —
хто пристрасті позбувся до грибів.
Бо ж тут таки немає Шак'я Муні?.. —
Та ці слова сконали у безлунні.

¹⁵ — Усе в огні, — хтось обернувся враз,
і я, зізнаюсь, весь осипавсь жаром,
впізнавши зосереджений анфас. —
Огонь струмує кожним капіляром:
пронизує те тіло й душу, й нас,
²⁰ І Етни вар, й сніги Кіліманджаро...
Хто знає? — наліта-бо звідкілясь,
тріпочучи і серцем, і пульсаром,
зникає вмить — умом пізнати зась, —
щоб присок розгорівся незабаром.
²⁵ Людина правди врешті добулась,
доходячи до неї шар за шаром:
вогонь-любов — понад закони Ману,
й тим полум'ям спасайтесь, огнищани!

Усе в огні, — мовляє далі Будда, —
³⁰ і того пеку охрещає біль.
І в тілі таки іншому пребуде,
чий прах кладуть до безгомінних піль.
Ми не йдемо ізвідси у нікуди,
ми не прийшли сюди ізневідкіль.
³⁵ Горять багаття іскрометні груди,
й бере Бог вогник на кінцівки гіль.
Й немає коди і нема прелюду,
є Альфа-старт і є Омега-ціль.
Дніпровський арій чи з-над Інду шудра, —
⁴⁰ всяк, хто земний замешкав виднокіл,
хай знає корінь родового древа:
палає в кожному Адам і Єва.

Усе в огні, — вів далі Гаутама. —
На поспіллі ж, ось-ось, той трубний зик,
⁴⁵ що сповістить: скінчилась людська драма.

9. ...дурманить розум, хибить погляд... — Борошно з куколем (пажитницею) має наркотичну дію.

12. ...хто пристрасті позбувся до грибів. — Гаутама Шак'я Муні (Будда) вчив позбуватися будь-якого пожадання, бо це причина нових втілень по смерті (зокрема, у «Вогневому казанні» — проповіді вогнепоклонникам: «позбувшись її [пристрасті] та визволившись, він стане вільний і дійде свідомості: «Я — вільний, не бути новим народженням»». Пер. П. Ріттера). Помер Будда, за однією з версій, коли отруївся грибами.

27. закони Ману — священні тексти брахманізму. Пор.: «Любов, отже, — виконання Закону» (Рим. 13:10).

28. огнищани — тут: вогнепоклонники, язичники загалом.

31 і далі. — У Святому Письмі та Святому Переданні — двох джерелах християнського правовір'я — не явно розкрито питання, яким чином людина одержує душу при зачатті. Це дало підставу для приватного богословствування: одні християнські теологи вважають, що душу ми отримуємо безпосередньо від Бога, інші — що «відбрунькуванням» від душ предків (Основи православного віровчення: посібн. для студ. духовних навч. закл. / упоряд. прот. І. Нідзельський. — Луцьк: Ініціал, 2005. — С. 126). Наведену приватну богословську думку ряд теологів — православних (напр., о. Михаїл Помазанський) та католицьких (традуціоністи) — узгоджує зі словами Біблії: «А був із мене гарний хлопець / і дістав я — на щастя — добру душу, / чи, радше, будиши добрим, увійшов я в безплямне тіло» (Мудр. 8:19–20). Щоправда, на цю цитату посилаються і ті, хто поділяє ідею метемпсихози, реінкарнації, притаманної буддизмові й індуїзму, але таку точку зору християнська догматика завжди відкидала.

37. Й немає коди і нема прелюду... — Кода — заключна частина музичного твору, прелюд — вступна.

38. ...є Альфа-старт і є Омега-ціль. — «Я — Альфа і Омега, початок і кінець» (Одкр. 21:6), — говорить Христос. Видатний богослов ХХ ст. о. П'єр Тейяр де Шарден увів поняття «точка Омега» як мету ноогенезу.

39. Дніпровський арій чи з-над Інду шудра... — Прабатьківщина індоєвропейських (арійських) народів — сучасна територія України. Шудри — найнижча каста в Індії.

48. ...погасить меч крилатий вартівник — закінчиться «вигнання з раю» (див.: 1 М, 3:24).

51. Яма — арійський, у т. ч. давньоруський і давньоіндійський, бог смерті.

52. ...замість твару... — Твар (діал.) — обличчя.

62. ...на Другі П'ятінки, або ж на Параскеву (10 листопада за н. ст.), в Україні майже завжди йде дощ.

63. плато — високогірна рівнина, відокремлена терасами.

64. ...виноград виткий... — у християнстві це один із символів Бога-Сина, Церкви (напр., Ів. 15:1–8).

75. мет — хвилинка.

82. ...не гасячи замрілого гнотця. — Пор.: Іс. 42:3, Мт. 12:20.

84. крещендо — музичний термін, що означає: «поступово збільшуючи силу звука; усе гучніше».

87. Митрополит Василій — Василь Липківський (1864–1938?), рукоположений на митрополита за пресвітерським чином 1921 р. Помісним Собором УАПЦ, що відбувся у Софійському храмі Києва. Цей чин, відмінний од звичайного архієрейського (коли на єпископа висвячують єпископи), вживався протягом століть в Олександрійському патріархаті за настановою ап. Марка.

І кожен, хто розкається встиг,
побачить, щó ясна ховала брама:
погасить меч крилатий вартівник.
Із себе скинем «ветхого Адама»
⁵⁰й одягнем нове тіло. Віддалік
подібне до того, що зжер нам Яма,
та замість твару — красовитий лик,
та все криве — тоді постане прямо,
та все старе — утратить сотням лік,
⁵⁵здорове й вічне, як іспредку-віку
годилося людям — жінці й чоловіку. —

І обриси розмились... Тільки з висі,
зо щедрої небесної руки
дощі зненацька ринули краплисті
⁶⁰(хоч на долоні — крапельки сухі)
й обтяжували дум розлогі криси,
як туга ще на Другі П'ятінки.
На цім плато, в оцім-ото пониззі
проріс крізь мене виноград виткий:
⁶⁵за вітром облітало жовте листя,
і вже набухли ранні пуп'янкї,
і памолодків щирих сотня-двісті
мережили хрещато рушники.
Й бриніло у тиші тужне поспів'я;
⁷⁰до нього долучитися ж не смів я.

Прийшов до тям уже згодом, послі:
проймала ухолода до живця
(чи, може, пагони, з глибин пророслі?).
Просохло зі спогідлого лиця;
⁷⁵не знати, мет стояв чи тиждень поспіль:
душа — уруном, тіло — на правця.
Здавалося, набачився удосталь,
та вразила не менше і мить ця:
наклалась м'яко музика... удвосталь!..
⁸⁰густіше!!.. з громом, волею Митця!!!
і розляглася буревієм, доста
(не гасячи замрілого гнотця).
Загати німоті круши доценту,
могуть невідворотного крещендо!!

⁸⁵Я іншим став і чувся вже на силі,
минувся настрої гнівний і понурій,
Уздрів тоді: «Митрополит Василій!»
Його це погляд, що торощить мури,
його це рухи, статні, шестикрилі.
⁹⁰Не визнаний у тім житті де-юре,

він тут ряхтів, очищений в горнилі.
Він був ключем басовим в увертюрі,
від нього звуки рокотали — хвилі:
— Гарзд, що вийшов, Вікторе, з зажури.

⁹⁵ Тепер тебе не пропечуть навиліт
слова, що кидають в хрестах авгури.
«Я Дух Свій виблю на усяке тіло» —
оце вино в Софії клекотіло!

Й оце заповідалося видіння, —
¹⁰⁰ немов з амвону, грімкотів владика
(мав на статурі шату світло-синю;
із сяєвом проникним злотоликим
гармонувало те його одіння). —
Ця візія, у безмірі велика,
¹⁰⁵ твоїм очам чудесна благостиня,
луною стане! гласом! кличем! криком!
Й почує хтось, в палаці й попідтинню,
чия душа і слухати відвикла,
чие сумління вже взялося тлінню,
¹¹⁰ чиї учинки не беруть за приклад. —
І стишивсь громоустий іерей,
немов дійшовши до скляних дверей:

— Лишень дослухайсь, як піють янголи
(а співом повен світ по самі щерця —
¹¹⁵ і цей, і потойбіччя, гори й доли;
тобі доступна музика тепер ця,
хоч маєш ти чуття таки ще кволе).
Ти лиш послухай їхнє спільне серце
(ніщо його не вбило, не збороло
¹²⁰ в тяжкім і довгім з протиріччям герці).
В цих *a cappella* сонмах-тріо-соло,
що тут гучать і у мільйони герців,
учуєш, брате, ріднії глаголи
з Дніпра й Карпат народу-страсотерпця.
¹²⁵ Вкраїнською шедеври янголині...
Чи дно знайти людській земній провині!.. —

Ми ті світи йменуєм — небеса,
звідкіль, немов тропар із храму чути,
на діл сія довершення яса.
¹³⁰ О ви, ярні парчеві бганки-нути!
О міради зітканих осанн!
Я камертон вбачаю у трисутті,
і сам співаю, вроджений мовчан,
і чую у хоральному прелюді —
¹³⁵ зі мною поруч краща з-поміж панн,

97. «Я Дух Свій виблю на усяке тіло»... — див.: Діяння апостолів, 2:15–17 і далі.

120. ...з протиріччям... — із сатаною (гебр. сатана — супротивник, ворог).

130. ...ярні парчеві бганки-нути. — Ярній — блискотливий. Нута (заст.) — нота.

132. ...у трисутті... — у т. зв. тризубі, стародавньому символі триєдності Бога (за однією з гіпотез).

135. ...краща з-поміж панн... — Діва Марія.

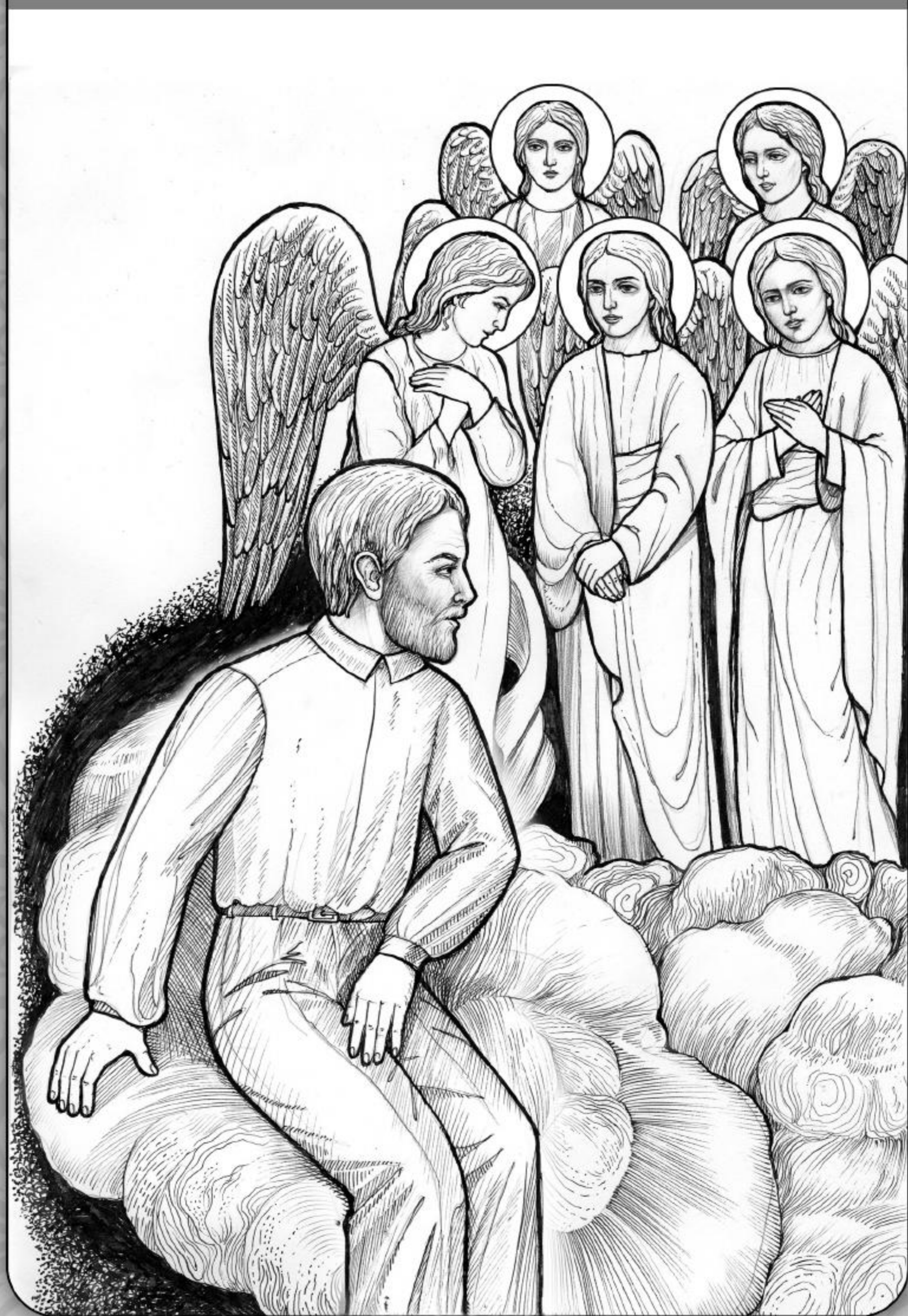

СЛОВО ШОСТЕ

і всі святі у тому велелюдді,
й ми у вселенський лучимось оргán!
Звучить у тій музичній амплітуді
іврит, українська, грека і латина,
¹⁴⁰коли на душу іспада яснина.

Слово
съоме

Коли на душу іспада яснина
і осява усі її кутки,
і граниться та рима-кришталіна,
неквапно, в сім заходів, залюбки;
⁵ або ж коли опівночі — громаина!!
ї думками бистрі, рухами хуткі
рядки окропу на порошу ринуть;
і так не місяці, роки, роки —
а тут же, тут у кóрчах Україна:
¹⁰ ї теперішньої волі колодки,
і скрушна та історія чаїна,
що ї досі українцям невтямки, —
я чую знов байдужливе “Навіщо?”,
ї тінь критикана падає зловіщо.

¹⁵ — Нащо потрібна клята роботизна,
якої не оцінить же загал?!
Така вона, епоха ця залізна,
що спалить книгу ї свячений вандал...
Поправити цей стан аж надто пізно,
²⁰ бо тридцять гривень — зради номінал.
Час на румовищі справляти тризну,
прямує світ до гибелі учвал...
— Він ще напустить в церкву нам штундизму!
Він нам замутить чистий ідеал!

²⁵ Про нього, знаєте, говорять різне...
Він самозванець, сирій кардинал! —
Пощо зневіра і той хижий вищир,
як припоруку дав мені Найвищий.

Оця строфа, «Діянь...» одне проміле,
³⁰ де кожна буква, крапка, дужка, кома —
все дихає моїм чуттям і стилем,
де тільки ї почуваюся удома;
ї, хоч віршування ще моє невміле,
натхнення сплеск, жаркий, неначе омах
³⁵ вогненного крила («Мерщій за діло!» —
вола щораз, лінивства осорома), —
усе моє життя, вважай, вмістили,
наскільки те життя земне вагоме.
Мої це і Пилявці, ї Тернопіли.

⁴⁰ Мої мечі духовні це ї шоломи.
Доволі-бо, чого стенаться всує!
І знов потойбіч спогадом мандрую.

...Не так одразу, щойно перегодом
споглянув я — а де ж митрополит?!
⁴⁵ І профіль той ставний, сивобородий

11. *...історія чаїна...* — «Ой горе тій чайці, чаєчці-небозі, Що вивела чаєняток при битій дорозі» (українська народна пісня).

26. *сирій кардинал* — особа, котру Римський папа призначає кардиналом (переважно для якихось особливих, таємних завдань), не розголошуючи цього.

29. *Оця строфа...* — Книгу написано особливою строфою, що її Брат Віктор створив на основі англійського сонета; *проміле* — тисячна частка чого-небудь.

39. *...і Пилявці, ї Тернопіли.* — Пилявці — містечко на Волині, поблизу якого під час Хмельниччини українські козацькі війська одержали блискучу перемогу над польською шляхтою («Літопис Самовидця». Року 1648); знамення звитяги Тернопіли — місцевість у Греції, де 480 р. до н. е. еллінів розгромили перси (Геродот, «Історії», кн. VII); символ нищівної поразки.

40. *...мечі духовні і шоломи* — див. Еф. 6:17.

58. *...сонце на полої...* — Полій — вода поверх льоду.

62–63. *...стіни Трої / із марними благаннями віщунки...* — тобто Кассандри, пророчиці, передбаченням якої (зокрема, про загибель Трої), з волі Аполлона, ніхто не вірив.

64–65. *...періщення Премудрості святої / (оглухлим докоря на торзі лунко)...* — себто сцену вигнання Ісусом торговців із храму (Ів. 2:20–21). Премудрість у біблійній мові — це Христос (див., напр., Прип. 1:20–21), Боже Слово, і «періщить» Він, за символічним тлумаченням, бичем проповіді.

66–67. *...промовець в темнім однострої / примітив Ганнібала обладунки...* — Висловом «Ганнібал перед брамою!» Цицерон (106–43 рр. до н. е.) попередив римський сенат про небезпеку повалення республіки, порівнявши Марка Антонія з тим карфагенським полководцем, непримиренним ворогом Риму (247–183 рр. до н. е.).

70. *...речи — бо так звільняєш душу* — лат. *Dixi et animam levavi* — сказав і полегшив душу.

81. *...Лаокоон обвитий змієм...* — Троянського жерця Лаокоона (і його синів), який застерігав земляків од підступу греків, задушили велетенські змії, що їх послали боги.

85. *футуролог* — фахівець із наукового прогнозування.

87. *...список ... сколок...* — копія.

зрина перед очима кожну мить,
і душу зорану слова скородять.
Йому і тут за Русь дійма й болить,
він в пажитях небесних — з нашим родом
⁵⁰(невидима, та нерозривна нить)...

А вже затихли небовидні оди,
й відлуння тільки в мозку, вочевидь.
То й знову глас могого воєводи
гучить обік мене одним з відкрить:
⁵⁵— На сутечі світів — часів злиття.
Тут житіє — то нинішнє життя.

Минувшина — майбутнього лаштунки.
Але не так, як сонце на полої,
що красить кригу в поблиски-чарунки,
⁶⁰й не так, як ніч вдовиною габою
хова до дня рельєфи й візерунки.
Гаптовано на них і стіни Трої
із марними благаннями віщунки,
й періщення Премудрості святої
⁶⁵(оглухлим докоря на торзі лунко),
й дарма промовець в темнім однострої
примітив Ганнібала обладунки —
трагедія, що завсіди з тобою...
(Й твій труд не осторожить, визнать мушу.
⁷⁰Але речи — бо так звільняєш душу).

Кінець антракту! Ось наступна дія!
Завіси вже немає — вільний кін,
і лиш актори, лиш полісемія,
і зміна сцен, і зміна масок мін —
⁷⁵а відступати лицедіям ніяк:
ба знову тужно б'є по комусь дзвін,
у Раді зрада возсідати сміє,
причастям серед храмових руїн
торгує загребущий візантієць,
⁸⁰знова у мурах підступами кінь
(ізнов Лаокоон обвитий змієм), —
немов невідворотність чи проклін.
Та є ще, наче зорі уночі,
уважнії, розумні глядачі!

⁸⁵Ти не історик і не футуролог,
а в хисті слова все ж не легкобит.
Із тексту список, із зображень сколок
знесеш в долину, під оцей бескид.
І хай не всі увагу звернуть скоро,
⁹⁰хай письмена твої — немов петит,

минулого ж піднявши забороло,
обачиш їхній біль і їхній стид,
адже і їх воно обступить колом
(наряд чи вбережеш од кар і бід).

⁹⁵ Та є, на втіху, ті, хто серцем молод,
до них таки достукатися слід,
бо це сузір'я тих, хто слухать раден,
щоб не брести сліпицею на спадень.

То, певне, щасна й рідкісна сполука —
¹⁰⁰ тверезість мислі й крові юний струм,
якщо в сумління попіл батька стука,
але смичок не рве зі злості струн;
обвітрено вуста, але осуга
береться ще раз до билин і дум:
¹⁰⁵ застерегти і ворога, і друга,
минуле проспівати без лакун.
Іще побачиш — не твоя заслуга! —
чого людині не спаде й на ум
(це увертюра, згодом буде fuga);
¹¹⁰ тим часом — годі, до театру нум:
для тебе нині граємо в прем'єрі,
твое єдине крісло — у партері.

Ні! це не п'єси. Це — тобі видіння.
Ні! не актори. Справжні діячі.
¹¹⁵ І це життя, а не артиста вміння:
отрута, блуд, пощерблені мечі —
і відданість, і віра, і боріння.
Адже ми тих куліс були ткачі,
з них ожили, герой і героїня.
¹²⁰ Тут мешкають до часу ті та ці
(тих — березіль, а цих — сльота осіння),
і присуд їм — в Судді міцній руці:
співбожість — тим, а цим — безсмертне тління.
А зараз ти — глядач, ми ж — не митці.
¹²⁵ Все, що заввидиш, — опустившись долі,
у драмах опиши, де грають ролі. —

Прибрав би позу сноба-театрала
у тім м'якім фотелі чи хмарині —
скептично, пересичено, недбало,
¹³⁰ як налаштований сприймати нині
(«—У "Глобусі" працює? У "Ла-Скала"?»)
ці твори критик в ближчі півгодини.
Та я зайшов не до земного залу —
був у світах, куди наш дух полине;
¹³⁵ тож пильнував, аби з оригіналу

98. *спадень* — захід; у християнстві, особливо східному, — символ тьми, гріха.

101. *...в сумління попіл батька стука...* — «Попіл Клаасів б'ється в мої груди, я хочу врятувати землю Фландрську. Я питав Творця землі і небес, але Він мені не відповів», — каже Тіль, прагнучи помсти за спаленого батька (Ш. де Костер. «Легенда про Уленшпігеля», гл. 85. Пер. С. Сакидона).

106. *...минуле проспівати без лакун.* — Лакуна — прогалина у тексті.

131. «—У "Глобусі" працює? У "Ла-Скала"?» — «Глобус» — театр, для якого писав Шекспір, «Ла-Скала» — знаменитий оперний театр в Італії.

об'єм укласти в аркушів площини.
Все добре розумів, хоч вони грали
і нашою, й почасти по-латині...
Але минули кількарічні дати:
¹⁴⁰чогось не відтворив і щось утратив.

Слово
восьме

ПРОРОЦТВО АДАМА

Трагедія

І сказав Господь: «Прощаю на твоє слово».
Числа, 14:20

Гораціо, на світі більше тайн,
Ніж вашій вченості хоч би приснилось.
В. Шекспір

Дійові особи

Адам

Єва

Авель (без слів)

Каїн

Келімат — Каїнова жінка

Левуда — Авелева жінка

Люципер

} їхні сини

} їхні дочки

Діється у місцевості Ереду в межиріччі Тигру і Євфрату, де згодом
утворився був Шумер.

Джерело фабули цієї п'єси — містерія Джорджа-Ноела-Гордона Байрона «Каїн» (1821 р.).

Окрім Біблії, використано позабіблійну літературу, зокрема «Життя Адама і Єви», «Книгу Адама», «Другу книгу Еноха» тощо.

І сказав Господь: «Прощаю на твоє слово». Числа, 14:20. — Тим часом епіграфом до «Каїна» є слова: «З усіх же польових звірів, що їх сотворив Господь Бог, найхитріший був змії». Буття, 3:1».

«Гораціо, на світі більше тайн, / Ніж вашій вченості хоч би приснилось». В. Шекспір. (Пер. Л. Гребінки). — Ці слова — епіграф і до драматичної поеми Байрона «Манфред», поєднаної задумом із «Каїном» (героїзація безбожницького бунтарства).

Люцифер (лат. Люціфер — букв. носій світла, син зірничі, або ж Денничі, тобто Венери) — диявол (див. Іс. 14:12).

Діється у місцевості Ереду в межиріччі Тигру і Євфрату, де згодом утворився був Шумер. — Із букви біблійних текстів (ІМ, 2:10–14; 3:24) випливає, що місцем першої цивілізації (Адам і Єва та їхні близькі нащадки) була Месопотамія. У IV–II тис. до н. е. з теперішніх українських етнічних земель у різних напрямках переселялась індоєвропейська людність. «Це явище [...] якимось чином стимулювало виникнення Шумеру» (Шилов Ю. А. Прародина ариев. — К.: СИНТО, 1995. — С. 615) в Південній Месопотамії. Шумерійці заснували міста-держави Ур, Урук, Лагаш та ін. З Ура, у XIX ст. до н. е. вже значно семітизованого, походить патріарх Авраам (ІМ, 11:31), із яким пов'язаний початок відновлення єдинобожжя. (Юдаїзм, християнство, іслам — т. зв. авраамістичні релігії).

8. ...дописати мав главу... — глиняну таблицю.

Сцена I

Ява I

Адам — за рукописанням, Єва, Келіма
і Левуда — за рукоділлям.

Адам

Чогось не відтворив... і щось утратив...

Мов сон чіткий — туманом наяву.

Згадок — стонадцятиголосий натовп,
та пошепки, бува, одну зову.

⁵ Ще й ворогують спогади, два брати:
той на віт'яр — звірину польову,
а той — леткі садові аромати.

Сьогодні дописати мав главу,
спинився на рядку вісімдесятим.

¹⁰ Назавтра вже б хотів почать нову,
бо спомини, покремсані на шмати,
стікають, наче кривця на траву.

(Хоч, може, їхня с'уть — в тонкому зрізі,
а мислі краще будь — в тонкім залізі?)

¹⁵ Та книга ця — не тільки мемуари,
років едемських поетичний збір.
У ній вчорашнє — з завтрашнім упарі.

Єва

Раніш ти не казав, про що той твір, —
про бездну, чи про землю, чи про хмари,
²⁰ про грубе тіло, про тонкий ефір...

Адам

Он Авель палить жертву. Із кошари.
До райських то подібно ще офір.
А Каїн — овочі й колосся яре,
та гордовито, мовбито блюзнір.

Єва

²⁵ Левуда каже: знов його ударив...

Левуда

Все Авелю на злість, наперекір!

Адам

Про це — моїх рядків печаль найбільша.
Боюсь, чи кров не заплямує вірша.

³⁰ Я... братогубство провіщаю в книзі,
що станеться десь у віках — чи днями

(ше застують мій зір повісма сизі).

Єва

А нині бачила я сон, Адаме.
 Що ось Євфрат-ріка — в тоненькій кризі,
 й посеред неї з нашими синами
³⁵ говорить хтось в білохолоднім риззі:
 «Довіку залишатимусь із вами!
 Хай проросте на цім льоду мій висів!
 Я завжди інший і щомить той самий —
 мої слова запам'ятайте ви ці,
⁴⁰ й забудь ураз, хто їх уже затямив».
 В цілунку ж Каїн братню кров спивав,
 і хижо посміхався златоглав.

Келімат

Либонь, матусю, то нічні химери.
 Куди та ніч, туди і те сновиддя.
⁴⁵ За Авелем ви наче за померлим...
 І як це — змінює себе щомиті?..

Адам

Його ім'я — Денниця, син Венери.
 З ним зустрічався, доню, вочевидь я.
 Йому не владні тільки вищі сфери.
⁵⁰ О, це підступне, скрадливе поріддя
 переживе віки, епохи й ери.
 Душ перед ним розчинено воріття,
 лише перед Творцем — на засув двері.
 Докінчим потім: на лани поліття.
 А д а м і Є в а беруть знаряддя й виходять.

Ява 2

Келімат

⁵⁵ Як може бути світло — темнотою?!
 Шляхетність як — ошукою простою?!

Ява 3

У палахкотливій одії являється Л ю ц и п е р.

Люципер

Сестриці, мир!..

Келімат (зачудовано)

Ясніш за смолоскипа!

Люципер

...Левудо гожа, файна Келімат!

31. *повісма* — тут: пасма.

54. *Поліття* — погода, сприятлива для врожаю.

57. *...мир!* — традиційне привітання на Сході.

Келімат

Ти знаєш нас? Твоє ж ім'я?

Люципер

Люципер.

Левуда

⁶⁰ Ти дух... Який?

Люципер

Служити паням рад.

Келімат

Оце ти й є — зловонний аду випар?

Люципер

Служник я ваш, бо я ваш старший брат.

Сьогодні гарний день для стрічі випав:

я подарую вам скарбниці надр

⁶⁵ і вам прочинена захмарна шиба.

Куди спочатку? Мовте без нарад!

Пірняйте, наче безтурботні риби,

злиняйте, наче двійко голуб'ят!

Здійснили вже мандрівку цю братове,

⁷⁰ й для вас у мене все уже готове.

Левуда (до Келімат)

Тобі казав про подорож цю Каїн?

Бо Авель щось про це ні пари з уст.

Келімат

О так! Розповідав, що з цих окраїн

⁷⁵ проліг його з Люципером маршрут

в місцевості високі та безкраї,

аж забивало подих, меркнув глузд;

що бачив і скарбів земних — мозаїк —

зі споду злотоворяний обрус;

про невимовних образів розмаї,

⁸⁰ про сонми вишніх досяжних спокус...

Левуда

Отож, Люципер в тім краю хазяїн?

Із ним тривкий, без зрадництва союз?

Люципер

Кажу-бо вам я, Келімат, Левудо:

я щиро ваш, без фальші, без облуди.

⁸⁵ Якось заглянув я в письмо Адама,
 про що глаголить та його скрижаль:
 йому б весь світ позаганяти в храми,
 він понад Бога більший клерикал!
 Хоч я й мінливий, та, однак, той самий, —
⁹⁰ в основі світу, край його начал.
 Я вас нічим геть-чисто не обрамлю,
 і вигадки — кривавий ритуал.
 Я тут — кермую літ поміж сонцями.
 Я тут — твердий примножу капітал.
⁹⁵ Для тіла я — мов помічні бальзами,
 котрій душі я — сюзерен-васал.
 Як хочеш бути вільним — вільним будь,
 для діла й мислі я рівняю путь!

Келімат

Мерщій туди, куди нас манять зорі!

Левуда

¹⁰⁰ Землі коштовні поламаймо кості!

Сцена II

Усе перемінюється.

Люципер

Мчимо ген-ген у висі неозорі!
 й зриваємо з планети гумус-постіль!
 (До Келімат).

...Оце вже Місяць, подивись на гори —
 які вони хмурні, поважні, прості.
 (До Левуди).

¹⁰⁵ Земні ж, Левудо, золоті комори
 тобі я відчиняю, глянь, урозтіж!
 (Убік).
 (Побільш багатства — менше алегорій).
 (До Келімат).

Сприймаєш ти піднесено, до млості
 оці бездонні Всесвіту простори —
¹¹⁰ душі ж твоєї, Келімат, це простір.
 Хутчій, хутчій! До висоти й глибин!
 (Убік).

(Ба, я із ними певно не один).

Левуда

О! розлилися золоті сторіки!
 Кришталю блиски — тут, і там, і там!

92. ...вигадки — кривавий ритуал. — За стародавніми уявленнями, угода з дияволом скріплювалася підписом кров'ю.

Люципер

¹¹⁵ Адамові — ні жодної сторінки
на їхніх душах написати не дам...

Келімат

О! Ці огроми мудрих знань, без ліку!
Я в них ширяю, мов Створитель Сам!

Люципер

Слова Адама змовкнуть, недоріки.
¹²⁰ Забудьте, що й писати вмів Адам.

Левуда

Смарагди, аметисти, сердоліки!..

Келімат

Надхмар'я думи без наземних плям!..

Люципер

Пророки, гей! Ви — світові базіки,
ніколи не вщасливите цих дам.
¹²⁵ Моїм же летом шлях блищить-іскриться.
(Ну а мета — міраж, фантом, марниця...).

Келімат і Левуда

Співаймо гімн Люципера спромозі!
Властитель віди і щедрот скарбник!
Зривається сильний вітер.

Келімат

Це що за буревій?

Люципер

Так — передгрозя.
Блискавиці, грім, злива. Доноситься передсмертне
волення А в е л я.

Левуда

¹³⁰ Ой лелечко! Шо за страшливий крик!

Сцена III

Ява 4

Люципер щезає. Вбігають Адам і Єва.

Єва

Оце застала хвища у дорозі...
А як же розходився громовик!

Адам

Ви, доні, у сум'ятті, у тривозі?

Келімат

А де ж Люципер? Се куди він зник?
¹³⁵Злякався і замкнувся у чертозі?
 Де й згас його привабний вогнелик.

Левуда (збік)

Я сестрин голос і чувать не в змозі...

Келімат (удивляється)

Матусю, тату! Гляньте на божник!

Єва (вдивляється теж)

Спить Авель біля віттаря? В негоду?
¹⁴⁰Такого не бувало з ним ізроду.

Ява 5

Усі вибігають і невдовзі приносять тіло А в е л я.
 Є в а голосить.

Адам (опановуючи себе)

Уперше вимовляєм слово «смерть»...
 Вона ввійшла вже владною ходою,
 щоб смутком сповнити цей світ ущерть,
 поставивши у чергу й нас з тобою.
¹⁴⁵Життя людське — марнотна круговерть,
 облесливе, і заздре, й зі злобою...
 Лишилося піввіку... і вже чверть...
 уже восьмина... рік вже самотою...
¹⁵⁰А ми в жадобі — за стонадцять верст,
 не тілом — духом у землі по пояс.
 І раптом — навхрест! миттю — шкереберть!
 без приступу, й облоги, і без бою:
 те жалюгідне суєтне живоття —
 мов дим у комина зчорнілий протяг.

Левуда

¹⁵⁵Спиніте, батьку, велемудрі думи.
 Шось ви занадто увійшли у речі.

Адам

Отця в таку годину брать на глуми?
 Чом так зухвало мовиш і негречі?

Левуда

Убивцю Авеля шукати нумо!

¹⁶⁰ Вже остогидли молитви овечі.
Він був завжди гордливий вільнодумок
і задрив мужу...

Келіма т

Що вона лепече?!

Левуда

Оце ж його останній поцілунок.

Адам (у розпачі)

Уже і сестри розтрощили глечик...

Левуда

¹⁶⁵ Ні, не судився вбивці порятунку!
Вжену я помсту Каїну між плечі!
В усьому ж, сестро, завинила ти це.
Сказала «сестро»?! Ні — бридка чортице!
(Поривається йти).

Він ще десь тут, я роздивлюсь довкруг.
¹⁷⁰ Візьму з собою найгостріше лезо.

Келіма т

Ану-бо стій, з обійстя аніруш!
При чім тут Каїн? Поміркуй тверезо!

Левуда

Твій чоловік живе, мій мертвий муж.
Обидві будемо вдовиці.

Келіма т

Безум!

Левуда

¹⁷⁵ Скоріш! Мерщій! Шпаркіше і чимдуж!
Його я порішу — і звідси щезну,
мій слід поглине безпрохідність пуш.
Не ждять на ніч, не кличте на трапезу:
вже ліпше падло і вода з калюж,
¹⁸⁰ ніж ваші тризни...

Келіма т

Тату, мамо! Безум!!

Келіма т не пускає Левуду, і та у сутичці
вбиває сестру.

Є в а й Адам у розпуці припадають до мертвої
дочки.

Левуда (у жаркій зловтісі)

Нехай я жінка, і живий ще Каїн,
помстилася ж за Авеля — й не каюсь!

Ява 6

Входить Каїн.

Каїн

Я вбив його. Убив... О як же люто
ненавидів саме його ім'я!..

¹⁸⁵ Хтось все порвав, а спершу переплутав
у жмені люду, що була сім'я.

Я заздрив, що родила знов Левуда,

що пестили в дитинстві мамія,

і що горнулися до нього люди,

¹⁹⁰ і що гнучкий він, ніби та змія

(лише у нього мед замість отрути).

Якби я міг, то брата б розіп'яв!..

Мені — лиш кпини і зусюди скрута.

Хіба не так він жертвував, як я?

¹⁹⁵ Чи інші гімни я співав Єгови,

що гнуть додолу біди стопудові?

Йому — сини, у мене — лиш дочка,

він — здоровань, мені — самі недуги,

дружина в нього — жвава, беручка,

²⁰⁰ у мене — ледациця недолуга...

Мені зостався рік до сорока,

у горлі кісткою вже ця наруга:

в людей і в Бога я за хлоп'яка.

Образа дошкуляла. А по-друге —

²⁰⁵ зманився я словами блищака,

протуркотів Люципер уже вуха:

мовляв, стезя не завжди лиш така,

ступи лишень з окресленого пруга,

характер прояви, урешті-решт, —

²¹⁰ й на повні груди, Каїне, дихнеш.

Адам

О, цей то вміє збунтувати кривцю

й напризволяще кинути...

Каїн

Ба ні,

відчув я спершу мов слабенькі крильця,

що все росли й могутніли в мені.

²¹⁵ Я з ним ширяв орлом! Я — птах-убивця!

Не наяву ще, та і не вві сні.

205. ...зманився я словами блищака... — За повір'ям, лихий вабить людину вночі в болото, прибравши подобу роя блищаків (світляків).

Ненавидіти вчився, а не злиться,
і падати на здобич день при дні.
Й сьогодні надійшла нарешті мить ця...
²²⁰ Гадав — мій світ... Хоча й не впорожні...
Той лет орла — міцніш, міцніш за сильця:
зав'яз крильми у скривавілім дні.
Навколо мене — семикратні ґрати.
О, як свобода може закувати!..

²²⁵ Із того жару, з того я відчаю
втікав уристь позаочі, світами,
та криків людожерна дика згряя
усюди настигала. Жах і гамір!..
Я був іскраю урвища, іскраю.
²³⁰ Я поливав слізьми вгрожі камінь,
я в братній крові — коло брами Раю,
мені вже зась, хоча були всі там ми, —
і Він мені прошепотів: «Прощаю...
Простив на твоє слово Я».

Єва (*усе побиваючись над обома дітьми*)
Адаме!..

Каїн
²³⁵ Й тоді вже полишила яра лая.

Левуда
Невже убивник буде й далі з нами?!

Адам
Послухай, Єво! цілий світе, слухай!
Не знав я досі, щó то — сила скрухи!

Левуда
²⁴⁰ Хоч братовбивцю милує Творець,
хоч душогубові простив Ягв́е,
проте твердий я маю рішенець:
поки Левуда дихає й живе,
поті на світі Каїн — не жилець!

Єва
Поглянь: і так він — тінь уже сливе...
(*Знову вдаряється в слъози*).

Левуда
²⁴⁵ Мені замало, що ти вже вдівець!
У каятті почнеш життя нове,
а там, гляди, й до Раю напрямець!?

Адам

Та ж дерево не по вершок криве...

Левуда

Та позмовкайте ви, а шоб вам грець!

²⁵⁰ Ненависне це тіло, бо живе.

Каїн

О, не бери, сестрице, гріх на душу:
вбив брата я — й себе убити мушу...

Адам (скорботно)

Із дітьми, Єво, нам не плужить щастя.

Короткий список і моїх чеснот...

²⁵⁵ Й баским конем об'їхати не вдасться
нікому відтепер смертельний одр.

Густі й міцні Люциперові снасті

ловитимуть усякого, як-от

цих наших діток... Тільки в гарній казці

²⁶⁰ ще хтось прожити зможе без скорбот,

а людям — борюкатися у пастці.

І кожен рід, і раса, і народ

сповна пізнає біди і напасті,

тонутиме у шумі многих вод.

²⁶⁵ Та відбудує знесені мости

єдине слово — щирее «прости».

Западає мовчанка.

Каїн

А що із прахом?

Адам

Закопаєм в прах.

У нім людське міцне кореневище.

Каїн

Й надалі тут ми будем?

Адам (у пророчому натхненні)

Аж ніяк!

²⁷⁰ Мені так прорікає Слово віще:

однині вже тут кожен з нас чужак,
ми підем — за пустелі й багновища...

Пожитки всі поносьте до вантаг

(ні слова — мовк! — чому це так, за віщо),

²⁷⁵ вино — в міхи, джерельну — до баклаг...

Коли ж мій дух од тіла злине вище,

278. ...на гору, що назвуть Череповище — єврейською мовою Гулгалет, араміською — Гулгулта (букв. чашка черепа), огречене Голгофа. За переданням, що слід розуміти символічно, Ісуса Христа було розіп'ято на могилі Адама.

ми прийдемо (лиш перша із ватаг)
на гору, що назвуть Череповище.
А ти, мій сину, маєш іншу путь...
²⁸⁰ Та вернемось до Раю. Не забудь!

Завіса

Слово
дев'яте

СВІТЛО В КОВЧЕЗІ

Драма

Нехай поширить Бог Яфета,
нехай живе в шатрах Сима!
Буття, 9:27

Дійові особи

Ной
Емзара — його дружина
Яфет
Сим } їхні сини
Хам
Адатанесес — Яфетова дружина
Седектелебаб — Симова дружина
Наельтамаук — Хамова дружина
Люципер (у різних подобах)
Цвинтарна сторожа
Діти, Ноеві нащадки (без слів)

Цю п'єсу створено на противагу містерії Байрона «Небо і земля» (1821 р.) — своєрідного продовження «Каїна». Використано, зокрема, Книгу ювілеїв, 1 Книгу Еноха, Книгу Ноя, Талмуд

...нехай живе в шатрах Сима! — Шатро у біблійній символіці — ознака милосердя і допомоги.

Сцена I

Ява I

Ніч. Двоє цвинтарних сторожів на підпитку обходять кладовище Голгофа на околиці Єрусалима.

1-й сторож (перекривляючи)

«...Та вернемось до Раю. Не забудь!» — ти чув не раз, що Ной старий там плеще? Його промови — темна каламуть.

2-й сторож

Та шо ти, не! Я й то второпав дещо:
⁵ шо вже ось-ось потоп... Та будь-що-будь, там стільки тих віків ото мине ще: не завтра ж буде світу скон, майбуть, хоч Ной і порівняв наш час до лещат.

1-й сторож

Не знаю... Його мова — ніби ртуть,
¹⁰ вона шось не доходить до мене ще, ніяк я не тогó, яка там суть.
Чи, мо', такий тупий, як каже теща...
Чи Ной насправді баламут і є,
на всенький світ наклепи лиш кує.

¹⁵ Чого нам тре'? У нас є велети:
в усіх науках нам поводити.
І луч' живем, ніж Ноя телепні, —
усі в гаразді, всі багатирі.

2-й сторож (прислухається)

Там наче є хтось...

1-й сторож

Звірі, шелести...

²⁰ Вже й до планет літати на порі.
А Ноя — варто би застрелити
(одно: «Ви мужолозьці! Упирі!»)
чи надавати б духопеликів.
Таке верзе, а коб ти де згорів!

2-й сторож

²⁵ Ну, буде. Забагацько мелеш ти.
Хай велети, а Бог таки вгорі...
Поглянь-но: на гробках хтось з заступом.

1-й сторож

Ану чешім туди ми наступом!

Вибігають.

Ява 2

Чути борюкання; цвинтарні сторожі
приводять зв'язаного Н о я.

1-й сторож

Не смикайся! Попався, вражий сину!

Роздивляються до світла.

2-й сторож

³⁰ Овва! Це Ной!.. Ханжів усіх отаман!..

1-й сторож

І ти хотів поцупити святиню?!

Адама-праотця порожня яма!

2-й сторож

За це ти завтра згинути повинен!

Ной

Зо світу завтра буде брухт і ламань...

1-й сторож

³⁵ Нам вже отут (показує на горло)
твоя балаканина.

Ной

І я грішити змушений часами:
осьо калитка — й продана провина.

С т о р о ж і беруть гамана, зв'язують Н о я,
ділять гроші.

1-й сторож

Тю-тю, дурний!.. Це стільки буде краму!..

Ной

Знущайтесь, беріть мене на кпини...

2-й сторож

⁴⁰ На кольки він тобі, кістяк Адама?

Ной

Я забираю скарб із дна морів.

1-й сторож

Здурів старий.

2-й сторож

Як стій-дивись — здурів.

Узявши мощі, Н о й іде.

56. *хляби* — «...І хляби (вікна) небесні повідчинялись» (1 М, 7:11 — пер. П. Кулеша); *швартови* — линви чи ланцюги для прикріплення судна до пристані, причальний кінець. Віддати швартови — одчалити.

Сцена II

Ява 3

Усередині ковчега — Ноева родина. Його самого видко у проїмі входу.

Посеред приміщення на поставці лежить коштовно оправлений фоліант із золотих пластин.

Чутно розкоти грози.

Адатанесес

Ввіходьте ж, тату.

Ной (*усе гаючись біля одвірка*)

Так... надій нема...

Уже вода по кісточки от-от.

Урешті входить; Я ф е т і С и м засмолюють двері.

⁴⁵ Я все тесав і зволікав... Дарма.
Просив, кричав, благав — і верховод,
і де яка торговиця й корчма.

Були глухі — еліта і народ.
Були сліпі — немов по два більма.

⁵⁰ Оті — все прагли тайних знань висот,
тим — байдуже, гуляючи гульма.
Не сто мільйонів, навіть не сто сот —
врятуюся лиш з цими сімома.
І ще ця дичина, і ще цей скот.

⁵⁵ Доволі. Доста. Край. Ковчег готовий.
Одверзлись хляби! Віддано швартови!

Вже більше ні казань, ані петицій.
Вже пролунав Творителя наказ.

Сим (*до Яфета*)

Нум до кватирки.

Дивляться.

Але ж блискавиці!

⁶⁰ Шугають через небо раз у раз!..

Прикипіли до скла, ні словечка.
Чути лише страшенну зливу.

Адатанесес

Ну що зрите ви? Що наша земляця?

У відповідь — мовчанка.

Агей, мужі, із вами все гаразд?

С и м і Я ф е т обертаються.

А що це... в вас... такі дивенні лиця?

Сим

Нема тому, що бачили, і назв.

⁶⁵ Жінкам на те бодай би не дивиться,
бо відібрало мову, бач, і в нас:
вже не земля — суцільна багновиця,
і кожен вогник вже на ній погас.
Не ті слова геть — «розрух», «паніка»,
⁷⁰ там обстановка — он поглянь яка.

Повертається до ілюмінатора.
Тим часом поночіє. Ковчег сповнюється світлом
од скрижалей.

Яфет

Чом лине сяйво від оцих таблиць?

Сим

Яка предивна, батьку, ця книга!

Ной

Й візьми-но, Симе, вухо лиш наблизь:
тихенький позвук. Мовбито від дзиги...

⁷⁵ З рук Рафаїла й потойбічних птиць
її отримав я. І це не вигад:
у ній слова — що розум пада ниць.
Уся в сапфірах кольору індиго,
та варта, далєбі, усіх скарбниць:
⁸⁰ в ній повідь є, як скинути кормигу
злостивих духів й сила таємниць,
тілесному як запобігти лиху.
Та на сьогодні досить, кличе мати.

Емзара

Стомились вельми, вже ходімо спати.

Вкладаються. Посвіт поволі тьмяніє. Все огортається
в морок і тишу.

Люципер (*голосом Емзари*)

⁸⁵ Гей, Ною, Ною...

Ной

Що тобі, Емзаро?
Уже запівніч. Ти чого не спиш?

Люципер

Послухай-но, що думала я зара',
і зразу не переч, послухай лиш,

хоча мої гадки твоїм не пара.

⁹⁰ Та книга — то найбільша з дивовиж,
і осяває кожен закамарок,
й принесена тобі вона знайвищ.
Та між братами буде пересвара:
вона для них — лишень цупкий бариш,
⁹⁵ подібно до звичайного товару
у гаморі майданів-базарищ.
А викинь її геть, оту спокусу.
(Господь — Бог миру, Він простити мусить).

Ной

Та що це ти намислила, жоно!

Люципер

¹⁰⁰ Кажу тобі поправді, чоловіче...

Ной

Святиню цю — жбурнути у вікно,
немов безбожник, до злочинства звичен?

Люципер

Послухай-бо...

Ной

Ізиди, сатано!

Люципер

Вже й «сатано»... (Плаче). Це вперше так увічі...
¹⁰⁵ Усі безбожники — на дні оно,
що їх уже ніхто й не переліче.

Ной

Але ж ця книга нам — немов стерно.
У ній слова нам з небесі Владичі.

Люципер

А внукам нашим буде все одно —
¹¹⁰ скрижалі Господа чи крам абичий.
Іще на зло повернуть Божі тайни...

Ной

То, кажеш, — викинуть?

Люципер

І вже негайно!

По хвилі тиші.

Люципер (в образі Седектелебаб)

Послухай, муже мій, послухай, Симе...

Сим

Багацько вражень, сон помандрував?

Люципер

¹¹⁵Ця книга — трьом братам. А продаж, вимін?
Чи вже твій розум геть-таки діряв?

Сим

Та то ж провина буде нещадима.
Що б я таке сподівав? Боже збав!
Ї ж з-за хмар принесли херувими.

Люципер

¹²⁰Так може бути кілька різних правд:
окрасою *твого* Єрусалима —
премудрий текст, коштовності оправ...
Бери вже зараз, он воно, ледь блима.
Пора вже діять, не ловити гав.
¹²⁵Ї цю ж ніч би винести із хати
і у хліві якомусь ісховати.

Сим

Не впізнаю тебе у цих словах...
Та, може, їм і не бракує глузду.
Та, може, я і сам би того праг...

Люципер

¹³⁰Ти часом мені схожий на медузу.
Так все життя просидиш, як ховрах,
брати ж тебе здійматимуть на глузи.
Таке знання й таке багатство — вмах!
І в рота зазиратимуть лакузи.
¹³⁵Ти старший брат...

Сим

Й сказати б — у літах...

Люципер

Ти щастя не чекай, ти щастя тузай.
Тебе тут шо — потягнуть по судах?
Чи нам та книга стане за обузу?

Сим

То, може, таки є у цьому рація:
¹⁴⁰новий Єрусалим, в палаці — я...
Знову тиша, тільки шум потопу звіддалік.

Люципер (*голосом Адатанесес*)

Яфете, га, Яфете...

Яфет

Шо, Агато?
Ще й досі не заснула? Отакої...

Люципер

Хотіла я тобі лиш підказати:
знання могутніші за всяку зброю,
¹⁴⁵ тож ті скрижалі, повні благодати,
перед якими й пекло не устоїть,
ти першим прочитай, а не десятим,
то й будуть рахуватися з тобою.
Чи там поставлено когось на чати?

Хам (*прокидається*)

¹⁵⁰ Це ти, Наель? Нема й вночі спокою...

Люципер (*голосом Наельтамаук*)

Та я мовчу, а це твої два брати
Украсти хочуть скарб на аналої.
А ти і цього разу все проспий.

Хам

Стривай, стривай, вберуся дай-но лиш.

Н о й, С и м, Я ф е т і Х а м, кожен зі свого боку,
підкрадаються до книги, простягають у пільмі до неї
руки — книга раптом спалахує яскравим огнем,
осяваючи все приміщення.

Сим

¹⁵⁵ Еге!

Хам

Овва!

Ной

Синки!

Яфет

Так-так, родино...

Кожен

Хотів украсти книгу! Який сором!

Ной

Та всі ми добрі, припинімо кпини.
Нас хоче розсварити та потвора
й регочеться оскалом ящериним.
¹⁶⁰ Таке й подібне буде ще раз по раз.
Коли ж на всенький світ лиха година —
ми більше як рідня вже відучора,
тож маєм бути завжди воедино.

Яфет

Таке світіння, аж проймає тороп...

Хам

¹⁶⁵ Чому горять сапфіри і рубіни?

Сим

І тільки шум потопу ізнадвору...

Ной

Є сила, що жене лихого духа,
із книги сяйво може вона рухать.

Хам

Які ж там закарбовано секрети?
¹⁷⁰ Які ж бо тайни за цими дверима?
Яка тому зазначена прикмета,
про кого — навмання — в ній мова йтиме?

Ной

Не думайте, що накладаю вето,
цю книгу можна прочитати й очима.
¹⁷⁵ Гранично стисла, без словесних плетив,
тож не вигадливим постане чимось
(а втім, це тільки похвала Поету).
Будь-де пройдемо низками святими.
(*Розгортає Писання*).
Отож, речу: «Поширить Бог Яфета...»
¹⁸⁰ І ще: «Він житиме у шатрах Сима...»
(*У задумі*).
Одна табличка... Два рядки, дві слові...
Та будьте певні — це віки готові.

Або ж таке (*розгортає в іншому місці*) —
і без пояснень жодних:

«Дасть Бог вам мови, Бог вас і розсіє,
¹⁸⁵ і виведе одні народи з одних
(романців — з Риму, із Русі — Росію...) —
як забажає Сам, безперешкодно,
влаштує центри із периферії,
синами нарече бурлак безродних,
¹⁹⁰ перемістить нові світи й старії, —
не людські бо часи, а лиш Господні.
А об'єднає всіх вас Син Марії:
усе, що *доти*, — лиш *напередодні*,
пора нагнути непокірні шиї».

Сим

¹⁹⁵ Із цих пророцтв нічого я не втну.

Хам

Ходімо ж порать скот і звірину.

Виходять.

178. ...низками святими. — Ймовірно, у найдавніші часи писали не «ставлячи» знаки на лінію, а «підвішуючи» їх до лінії (як у санскриті та «Велесовій книзі»).

185—186. ...виведе одні народи з одних (романців — з Риму, із Русі — Росію...) — Натяк на етногенез деяких народів. Рим (лат. Roma) після занепаду як світової імперії отримав своєрідне продовження в романських народах, що сформувались у загарбаних провінціях на основі римської культури і варіантів «народної латини». Романськими націями, крім італійців, є французи, іспанці, португальці, ретороманці, румуни (Romania — назва з 1859 р.). Подібним чином вихідці з Русі в VI—XII ст. слов'янізували деякі угро-фінські й балтські племена, і так постав російський народ (ще одним субстратом цієї нації згодом стали монголоїди). Московське царство почало йменуватися Російською імперією (гр. Rossia — Русь) за указом Петра I із 1721 р. Тож Україна — корінна, первинна, власне Русь, а Росія — похідна від неї, як романські народи — від Риму. Цей чинник (а не економічний) є головною спонукою всіх російських імперіалістів мати Русь-Україну в межах Російської держави. Подібний етногенез нині відбувається, напр., у колишніх британських колоніях, де на основі поселенців із Європи сформувалися нові нації, одні ж англійської мови поступово набувають рис нових мов.

197. *Одна ще мова, ще слова одні..*
— Див. 1 М, 11:1.

206. *...на риштуванні вежі...* —
на зведенні Вавилонської башти (1 М,
11:1–9).

209. *...мушу знаку вірити — ве-
селці...* — «І сказав Бог до Ноя: „Ось
[райдуга] знак союзу, що його Я роблю
між Мною і всяким створінням, що на
землі” (1 М, 9:17).

213–219. Яфетичні (індоевропей-
ські) народи з прабатьківщини, на тери-
торії якої — сучасна Україна, розсели-
лися по всьому світу: Європі, Америці,
Австралії, частині Азії й Африці. Нащад-
ки Симе євреї — з Палестини (*край, де
буде Тель-Авів*), за промислом Божим,
були розсіяні по світу, готуючи таким
чином людство до прийняття монотеїзму
і Месії-Спасителя (*вділити світові
священних слів*).

231. *...й Він більше не питає люд-
ства: «Де ти?»* — Див. 1 М, 3:9.

Сцена III

Ява 4

Гора Любар у кряжі Арарат на Кавказі. Н о й
лежить на смертному одрі, оточений усією родиною.
Неподалік, серед виноградників, — рештки ковчега.

Ной (через силу)

Одна ще мова, ще слова одні...
Усеньке людство — при оцім ковчезі,
а все погине — в мулистому дні.
²⁰⁰ Жде піднебесся ціле на пересів
моїх нащадків про усі їх дні,
їм — позначати між ланами й межі.
О, бачиться старечому мені... —
вберіте м'я в жалобній одежі... —
²⁰⁵ уже ось-ось, уже невдалині
мій рід увесь — на риштуванні вежі,
а далі все — вогні, вогні, вогні,
а далі все — безмежній пожежі!..
Хоч мушу знаку вірити — веселці,
²¹⁰ але журба важка в моєму серці.

Кінець путі. Кінець моїх слідів.
І майже все розвіється у русі.
І піде кожен з вас у свій уділ:
Яфет — щоб оселитися на Русі
²¹⁵ й опанувати звідти виднокіл
по край землі (я чуюся на дусі!);
Сим — піде в край, де буде Тель-Авів,
щоб звідти, розпорошений у скрусі,
вділити світові священних слів...
²²⁰ За точні строки, звісно, не беруся,
та де б хто із братів там не сидів,
урешті ж — поєднаються в Ісусі.

Сим

Не знати нам, про що глаголиш, отче.

Яфет

Та серцем чуть — воістину пророче.

Ной

²²⁵ Нехай тебе поширить Бог, Яфете.
(*Обіймає, цілує*).

Завсіди, Симе, будь йому в підмозі
й запрошуй брата у свої намети,
а не держи, мов служку, на порозі —
любов тримає на собі планети.

²³⁰ Єдині будьте у єдинім Бозі —
й Він більше не питає людства: «Де ти?»
Мене, синочки, тішили ви досі,

люблю я вас, і любий син мій третій...

Я заклинаю у цьому пролозі

²³⁵(близький бо час, зважайте на прикмети):
мирітеся — в усій своїй спроможі.
Відкинь же, Симе, думи гонорові:
ти старший, сину, — тільки у любові.

Благословляє всіх і віддає дух.

Хам

Помер?!

Яфет

Помер...

Сим

А заповіт нащадкам?

Яфет

²⁴⁰Та ж мовив щойно...

Сим

Все лиш про любов!

А про майно, либонь, не мав і гадки.

Я весь — любов, до самих підошов,

та ж є іще у нас якісь і статки.

(*Забирає скрижалі*).

Цю книгу я беру без перемов

²⁴⁵(мій крок, без сумніву, схвалив би татко).

Та не дивіться так, я лиш — на схов.

(*До Седектелебаб*).

Ще й це несімо у свою палатку.

(*Яфетові*).

До решти, брате, я й не підійшов

(хоч Хамові я б не лишив ні латки,

²⁵⁰і це казати готовий знов і знов).

(*Вказуючи на небіжчика*).

Хутчій ховайте, відпочити слід:

всі зранку вирушаємо на схід.

Хам

Мені твій тон добряче вже набрид!

Мене ти вже не маєш за людину!

²⁵⁵Ламаєш ти батьківський заповіт,
гребеш усе, ще й книгу херувимну!

Ну та як хоч, ми (*показує на своє
сімейство*) — рушимо в похід.

Яфет

І ми почнем складати свою билину.

Плавба в ковчезі перейде у міт,

²⁶⁰а наша порятована родина

233. ...і любий син мій третій... —
тобто Хам.

246. ...я лиш — на схов. — Ці
таблиці зберігалися в нащадків Сима аж
до зруйнування Першого єрусалимського
храму (588 р. до н. е.).

259. міт — міф (літературний жанр).

268. *...житимеш в моєму кúці...* —
Куца — шатро.

275. *«Країно букви, колеса і рала...»* — тобто Україна (трипільці, один зі субстратів українського народу, винайшли письмо, колесо і першими перейшли до рільництва).

280. *Сказання кін вгортає пелена...* — Виразніше пророцтво про Україну «в кінці віків» звучить у слові дев'ятнадцятому «Діань небожителів».

плоди уродить з трьох осібних віт.
Степи і пуці, гори і рівнини —
іти нам треба довго, літ а літ,
не маючи спочиння і на днину.

²⁶⁵ Та чую глас Небесного Владики:
накреслив нам діяння превеликі.

Сим

Яфете, з Богом, напасись сандалій.
Та чув? — ти житимеш в *моєму кúці*,
бо при *мені* — знання оригінали...

Яфет

²⁷⁰ Як брат, а не прислужник послідуций.
Читав і я майбутнього аннали...

Сим

Проси — впуцу, як просить неімуций.

Хам

Ви сперечаєтесь уже чимало.
та гляньте (*показує на Писання*):
ця скрижаль мигтить значуще.

С и м розгортає книгу.

Сим (читає)

²⁷⁵ «Країно букви, колеса і рала,
уділ Яфета, корінь середуций,
засіяла ти світ і засіяла, —
в кінці ж віків яскритимеш найдужче».

Яфет

У цю майбуть мій погляд порина.
²⁸⁰ Сказання кін вгортає пелена...

Завіса

Слово
десяте

Інтерлюдія 1

Оповідач

Сказати б, кін — вгорнула «пелена»,
цупка, іскриста і цукристо-біла,
й сочилась мелодійна тишина,
мов тіло без душі й душа без тіла.

⁵Та ось заколивалася вона,
якась зануртувала світлосила,
й набрала форми тая нуртина,
і скрикнула чи то заголосила.

Не здивувався, бо не першина:
¹⁰вже форма та, чи, може, срібновилив,
чи, може, голограма, чи, хто зна,
це барельєфи ожили з берилу —
з'явилися ті, що велетами духу
віками є нам для читання й слуху.

¹⁵Моє писання, темне і бліде
(непросто слів дібрати з потойбіччя),
осяяло глаголення святе:
«Ступи до нас — і не схиляй обличчя!

Більш цього не довідатись ніде», —
²⁰знова почув обох у тому кличі,
хоч мовив той до мене, хто на «Д».

Щохвили він одмінювався тричі:
то стариком, що на тонку пряде,
то юним, що зітха за Беатріче,

²⁵то літ середніх (зморшки де-не-де),
та кожен вид — у простоті величчя.
Отож, зніміте капелюхи, встаньте:
разом **Вергілій** се рече і **Данте**:

— Оце дві перші п'єси, про початок,
³⁰що їх тобі «зіграли» (прожили!), —
щоб пам'ятав оддалений нащадок,
бо час стрімкий, немовби лет стріли,
в яких глибинах висоти завдаток.
Де ті віки і де ті могили!..

³⁵Епох минуло справді пребагато.
Зо сну ж пробудять спалахи з імлі —
й одміниться череп'я в щире злато.
Коли це буде? Станеться коли?
Ти лиш дивись і не веди нотаток:

⁴⁰про це вістять тобі тут янголі:
зачавши річ з Адама ще і Єви,
повідують і тайни прикінцеві.

Зоставили ж ми наших персонажів
ледь на початку давніх хронологій —

13. ...з'явилися ті... — Данте і Вергілій, першу зустріч із якими змальовано у слові п'ятому.

47. ...сини ж розт́очились, – Письмо нам каже... – Про розселення нащадків Ноя йдеться в 1 М, 10.

49. *Яфет* – тобто потомки Яфета, що стали основою яфетичних, або ж індоевропейських, народів, які становлять нині більшість людства.

54. ...на цілий світ простерлись їх дороги. – Експансія індоарійців розпочалася з IV тис. до н. е. опануванням Південного Межиріччя (Шумер), Середньої Азії, Індостану, Іранського нагір'я, майже всієї Європи, закінчилась колонізацією Америки й Австралії.

56. ...*Свята Україна – вісь Індоевропи.* – Так у «Діяннях небожителів» афористично висловлено українську національну ідею.

69. *Експрес до Риму...* – Не до Рима (міста), а в епоху імператорського Риму (держави).

⁴⁵ коло ковчега в Араратському кряжі,
як Ной старий преставився вже Богу,
сини ж розт́очились, – Письмо нам каже;
ще далі розійшлися їх небоги...

Яфет прийшов у геть нові пейзажі –
⁵⁰ в країну, де дніпровські пороги.

Тут їх історія була у тяжі,
сподіялися згодом і пологи:
розїхалися звідти екіпажі,
на цілий світ простерлись їх дороги.

⁵⁵ Отож, туди спрямуйте свої стопи:
Свята Україна – вісь Індоевропи.

...Завмерло тут апостольське казання,
загинув тут один із перших пап –
мов голуби на ідольському закланні...

⁶⁰ Та не такий цїї землі масштаб,
щоб бачити зблизька краї останні:
тут орано й на ярину, й на зяб;
закладений тут «камінь спотикання»
у звітування ранішній етап

⁶⁵ довершать згодом злotosяйні бані.
А перше гріх, стозівен і столап,
торощив тих, що Богові слухняні.
Тож, Мельпомено, час мерщій поквап.
Експрес до Риму, і зручне купе.

⁷⁰ Сідай, сідай, повеземо тебе.

Слово
одинадцятьє

Андріївський хрест

Трагедія

Дійові особи

Апостол Андрій Первозваний

Аполлоній — жрець

Деметрій — отець синоду

Нікострат

Гераклід

Героксен

Гермес

Хреста

Рус — раб-слов'янин

Філодеспот — вільновідпущеник

Комосарій — олігарх із Пантикапея, колишній член синоду

Вояки

} рядові фіасити

Діється в місті Патраей на теперішній Кубані
наприкінці листопада 70 року.

Поштовхом до написання цієї п'єси стала перша версія драматичної поеми Лесі Українки «В катакомбах» (1905 р.). В автографі вона закінчується реплікою Анціллодеї до Неофіта-раба, який через хибне розуміння деяких евангельських засад («раб Господній», «легке ярмо» тощо) відкинувся християнства:

«Тепер ходім, я виведу тебе,
пильнуй за свічкою на поворотах,
ти тут новий, недовго заблудитись»
(Українка Леся. Зібр. творів : у 12 т. —
К. : Наук. думка, 1976. — Т. 3. — С. 395).

Комосарій — олігарх із Пантикапея... — Пантикапей (Пантикапайон, Кесарія) — столиця Боспорського царства (теперішня Керч), до складу якого входило місто Патраей.

Діється в місті Патраей на теперішній Кубані наприкінці листопада 70 р. — Язичники, у т. ч. античні, не були цілком позбавлені істинного богопізнання. Своєю кращою частиною греко-римська релігія, почасти під впливом юдаїзму, еволюціонувала до єдинобожжя. В описувані часи у Причорномор'ї, особливо в Боспорському царстві, було багато напівтаємних монотейстичних (чи близьких до монотейзму) громад-синадів, або ж фіасів, які шанувували безіменного Всевишнього Бога і прагнули добродісного життя. До однієї з таких спільнот і прибув ап. Андрій.

Про місце кончини Андрія Первозваного маємо суперечливі звістки агіографів:

«Було це в Ахаї, у місті Патроському, в останній день листопада...» (Туптало Д. Життя святих (Четї-Мінеї). — Т. 3 / пер. із ц.-сл. В. Шевчука. — Л. : Свічадо, 2007. — С. 572), тобто в Центральній Греції,

«Свою апостольську працю св. Андрій закінчив мученицькою смертю в місті Патраї на Кавказі, поблизу Тмутороканя» (Трух А.-Й. -Г. Життя святих : у 4 кн. — Л. : Місіонер, 1999. — Кн. 4. — С. 186).

У X ст. на місці давньогрецької осади Патраї (Патраей, Патрасій, Патрей) давньоруські переселенці заснували м. Тмуторокань, а у XVIII ст. вихідці із Запорозької Січі — своє поселення. Тепер це станиця Таманська Краснодарського краю.

Рік смерті апостола подано за переказами.

Сцена I

Ява I

Морок. Десь у глибині кону дрижать дві цятки, поволі наближаються.

Хреста

Ходім, ходім, я виведу тебе.
За свічкою пильнуй на поворотах —
то світло певне, дармо що слабе.
Отак доходимо до збору потай.
⁵ Ти не відстав?

Рус

Ні, тут я, тут, еге.
Крийбо, як темно і яка тіснота...

Хреста

Патрицій, раб, відпущеник, плебей —
скрадаємось сюди ми щосуботи...

Рус

Тут новаку зблудить... Де ти? Агей!

Хреста

¹⁰ Була сестриця, хвора на сухоти...
Її остерігав архіерей...
Ішла без свічки, так лише, на дотик...
Знайшли уранці у бічному ході...
Зо світлом — ні, туди не заведу.

Спиняються.

Рус

¹⁵ А хто ж він той... *апостол*, кажеш ти?
(Це по-слов'янськи буде — *посланець*?)
І хто ж його послав в такі світи?
Це гак такий дає чи напрямець?

Хреста

Рибалки два — Петро й Андрій, брати
²⁰ із Віфсаїди (як і їх отець) —
Христа пізнали перші, й до мети
послав Христос їх, людських душ Ловець.
Було тоді їм літ до тридцяти.
Зо тридцять років вже і мандрівець...

Рус

²⁵ Ну, відпочили. Ну, веди, світи!
Рушають.

Хреста

Збирає вірних, мов пастух овець,
круг Понту й Меотиди брат Андрій.
І ми його послухаєм. Радій!

Виходять.

Сцена II**Ява 2**

Невелике приміщення.
Рядові фіасити й Комосарій (хор);
ап. Андрій — трохи віддалік.

Епірема**Аполлоній**

Найвищому хвала! Ти безіменний,
³⁰та славим гучно всі Твої діла.
Ще Рим у пільмі, в темряві Атени,
а цей край світу правда засвіла.

Ода**Хор**

Ти наш Єдиний Боже безіменний!
Хвала Творцю! Найвищому хвала!

Антепірема**Ап. Андрій**

³⁵Христові слава! Мовте достеменно:
«Отцю і Сину й Духові хвала!» —
Атени, й Рим, і цей пруг ойкумени,
і ти, громадко щира, хоч мала!

Антода**Хор**

Христові слава! Мовим достеменно:
⁴⁰Отцю і Сину й Духові хвала!

Аполлоній (збентежено і гнівно
до Апостола)

Чого ти тут? Навіщо? Яким світом?

Ява 3

Філодеспот уводить Хресту і Руса.

Філодеспот (на німе запитання
Апостола)

Сестриця Хреста з Русом-неофітом.
Філодеспот виходить.

27. ...круг Понту й Меотиди... —

В античних народів Понт Евксинський (Понт), або ж Гостинне море, — це Чорне море, Меотійське озеро (Меотида) — Азовське море.

Рядові фіасити й Комосарій (хор); ап. Андрій — трохи віддалік. — Рядки 29–40 побудовано за прийомом давньогрецької драматургії: партію хору поділено на оду та антоду, партії корифеїв (заспівувачів), якими тут є ап. Андрій і Аполлоній, — на епірему та антепірему.

31. Атени — Афіни.

32. край світу, 37. пруг ойкумени — Греки йменували світом (ойкуменою) лише еллінізований світ.

44–45. «Я Той, про Кого мовить вам Письмо, — / ше від Нащадка Єви й сплodu змія». — В уривку «Я покладу ворожнечу між тобою [сатаною] і жінкою і між твоїм потомством та її Потомством. Воно розчавить тобі голову, а ти будеш намагатися ввіп'ястися Йому в п'яту» (1 М, 3: 15) тлумачі Божого Слова вбачають проріччя про Діву Марію й Ісуса, Який перемагає диявола.

Ява 4

Апостол (сідає)

Бо знов і знов говоре Бог-Месія:
«Я Той, про Кого мовить вам Письмо, —
⁴⁵ше від Нащадка Єви й сплodu змія».
Не раз Мойсея ми читали-сьмо,
пророцтва давні чув не раз усі я,
а сталося — в той час, що живемо.
Йому не вірити ну просто ніяк.
⁵⁰Мені відразу мов зійшло більмо,
що затуляло зір ясний, тоді як
побачив Його вперше. Першим, мо',
я самохіть, авжеж, без протидії
надів оте Його «легке ярмо».

Рус (ніби до Хрести)

То й так раба всі мають за скота,
⁵⁵і ще поверх — легкого хомута?!

Апостол

Із того дня служу Йому, Отцеві,
перш ходячи із Симоном удвох,
потому занехаяв батьків невід,
⁶⁰у далі рушив поміж бід-тривог
вже сам. Це доля в бурю кораблеві.
Одні із нас пішли до синагог,
а інші — у церкви малі місцеві
чи між язичницьких тунік і тог,
⁶⁵щоби служити у часи вогневі.
Творець усюди, всюди Саваоф,
і не сказати — «тут Він» чи «оце Він»,
ото й дійти нам тре' до багатьох...

Рус (наче до себе)

То мушу рабувати вже обом:
⁷⁰не тільки панським — Божим будь рабом?!

Апостол

...Й одтоді я дорогу цю верстаю.
Із рідної своєї Палестини
перід пішов на південь од Синаю —
Тарсис відвідав, де живуть мурини.
⁷⁵Гостинне море з краю і до краю
проплив, не спочиваючи й години.
І скіфи мене чули, і согдаї,

і піфіняни чули, і горсини;
проходив і Евбею, і Ахаю...

⁸⁰ Але не встиг я навіть половини
прокрокувати ще кавказьких плаїв,
як задум цей згори у мене виник:
навідати се місто у Боспорі,
бо й тут поля для слова неозорі.

Хреста

⁸⁵ Було тобі це, мабуть, незруки —
до нас долать високі перевали.
Ти міг піти десь-інде навпрошки...

Деметрій

Жінки у зборі треба щоб мовчали!

Апостол

Було нелегко, та дійшов-таки,
⁹⁰ щоб звістувать — обранцям і загалу,
рівняти й тут узвишся і ярки,
щоб ідолів поверглись п'едестали.

Деметрій

Жалкі були твої слова які!

Аполлоній

Й отак повсюди коїш ти скандали?

Апостол (до Руса)

⁹⁵ Питання ті, дотепні та яркі,
мені ти кинув, може, і зухвало.
А чи не будеш ти в Писанні зух?
Знай: буква убиває, живить дух!

Для Бога бідна усіляка мова,
¹⁰⁰ й Дух Божий прагне до іносказань,
де ціла книга вміститься в півслова,
до знаку, що у ньому кожна грань
свій посвіт одбиває в іншій знова.
Написано: «Як до потоків лань...»,
¹⁰⁵ а мислимо — з тілесної окуви
душа так прагне божественних знань.
Потік же знаменує руху поваб;
на б́ерезі його ти твердо стань.
В Письмі рядок — глибінь для богослова,

88. Жінки у зборі треба щоб мовчали! — Див.: 1 Кор., 14:33–34.

91. ...рівняти й тут узвишся і ярки... — Пор., напр., із Лк. 3:4.

98. Знай: буква убиває, живить дух! — Ранньохристиянська настанова «буква убиває, дух же оживлює» (2 Кор., 3:6). Церква прагне зваженого підходу до буквального та духовного трактування Біблії.

104. Написано: «Як до потоків лань»... — Див.: Пс. 42 (41):1.

111–112. ...вслів той — «легке ярмо» / яко «любов до всіх» тлумачимо. — У юдаїзмі діяло 613 заповідей, що суворо регламентували кожен крок віруючого і дістали назву «важкого ярма». Тим-то Христос, даючи заповідь любові до ближнього як основу релігії, каже: «Ярмо бо Мое любе й тягар Мій легкий» (Мт. 11:30).

113–115. До Бога в рабство ж — йдем ми доброхіть, / як син у батька служить у господі. / У слуги до Єдиного ходіть!.. — У давньогрецькій мові поняття *раб*, *слуга*, а також у певному значенні *син*, позначалися одним словом — *παῖς*. У такому розумінні мовиться, напр.: «Бог Авраама, Ісаака і Якова, Бог отців наших, прославив слугу Свого Ісуса...» (Діяння, 3:13).

127. Перечитав не раз усю Торú я... — Торá, чи П'ятикнижжя Мойсеєве, — найшанованіша у юдеїв частина Старого Завіту.

134. ...до аграф. — Аграфи (від гр. *ἀγραφος*) — вислови Ісуса Христа, котрі в ранньохристиянські часи передавалися усно та не потрапили до канонічних Євангелій.

135–136. ...ввійшло в цю віру молодую / чимало грецьких і латинських справ... — Священнописці Біблії, викладаючи ідеї, натхнені Творцем, іноді використовували відомі їм прийоми греко-римської літератури. Так, епізод про чудесне звільнення ап. Петра з в'язниці (Діяння, 12:7–10, написано 61–63 рр.) співвідноситься з рядками 437–442 і 491–492 трагедії «Вакханки» Евріпіда (V ст. до н. е.) та III, 697–700 поеми «Метаморфози» Овідія (43 р. до н. е. — 18 р. н. е.), оповідь про зіслання Святого Духа у вигляді необпікаючого вогню (Діяння, 2:3) — із рядками 754–755 вказаної трагедії та V, 1–8 «Іліади» Гомера (прибл. VIII ст. до н. е.) і II, 681–694 «Енеїди» Вергілія (I ст. до н. е.) тощо. Разом з тим, у Новому Завіті є й цитування античних авторів, напр., Тит. 1:12 — це слова Епіменіда Кносського (VI ст. до н. е.), 1 Кор. 15:33 — Менандра (IV ст. до н. е.). Слова «ширина, довжина, висота і глибина» любові, вжиті в Еф. 3:18, ап. Павло запозичив із філософії стоїків, де цей перелік означав увесь світ.

140. авву Андрія. — Авва (гебр.) — отець.

¹¹⁰ і кожен стих — для тисячі казань.

Тож, Русе, вслів той — «легке ярмо» — яко «любов до всіх» тлумачимо.

До Бога в рабство ж — йдем ми доброхіть, як син у батька служить у господі.

¹¹⁵ У слуги до Єдиного ходіть! —

я закликаю вас у цім синоді і, зневажаючи погруддя мідь, речу на площах при усім народі.

І рабе, й пане, знай заздалегідь:

¹²⁰ у Божім рабстві — отже на свободі, хоча свобода і не вочевидь.

Ти у земного пана — раб, насподі, та спадкоємець пажитних угідь — у Господа, і сумніватись годі.

¹²⁵ Без духу, значить, — букви, Русе, мертві; та й пристрасть («жінка») — хай мовчить у церкві.

Комосарій

Перечитав не раз усю Торú я, і християнські твори я читав, бо з юності стезю наук торую

¹³⁰ і море тайн хотів здолать уплав.

Аби возсісти в Бога одесную, усіх духовних скуштував я страв (споживши часом, може, і отруї) — від писаних речень і до аграф.

¹³⁵ Так от: ввійшло в цю віру молодую чимало грецьких і латинських справ...

Ява 5

Вбігає Філодеспот.

Філодеспот

Ой, браття, гвалт! Бряжчать мечі і збруя! Таких іще не бачив я облав!

Деметрій

З яких причин уся та веремія?

Філодеспот

¹⁴⁰ Хотять знайти й скарать авву Андрія. (До Апостола).

Ти хрест поставив вчора на агорі,
на жертівник богам не клав елею.
Либонь, це й завтра вчиниш...

Комосарій

Апріорі!

Філодеспот

...а завтра ж буде свято — Прометеї.

Апостол

¹⁴⁵ Я буду там! В тому людському морі...

Рядові фіасити розгублено гомонять між собою.

Нікострат

Під факели звучатимуть хореї...

Апостол

...я буду мовити, на що ви хворі...

Гераклід

А що як у самому апогеї...

Апостол

...і що не Зевсу, Гері чи Аврорі

¹⁵⁰ слід поклонятися...

Аполлоній

Він знов своєї!

Гермес

Але ж, братове, в нашому-бо хорі
він щойно був і нашим корифеєм...

Філодеспот (до Апостола)

Тебе намісник наказав зловить
й до покаяння змусити умить.

Деметрій

¹⁵⁵ Оце догрались! Це вже почалося!

Аполлоній

Деметрію, візьми себе у руки.
Ще не гроза.

141. *Ти хрест поставив вчора на агорі...* — За переказами, ап. Андрій ставив Х-подібного хреста в усіх поселеннях, де свідкував про Христа; на ньому був і розп'ятий. Агора — центральний майдан у давньогрецьких містах.

143. *Апріорі* (латин. *a priori* — з попереднього) — твердження, що не потребує доведення; децю самоочевидне.

144. *Прометеї* — свято на честь Прометея (до нього, зокрема, входили хореїчні співи, біг зі смолоскипами). В одних місцевостях Прометея шанували як сина титана, захисника людей перед богами, в інших — поклонялися йому як богові, творцеві людей.

Але в описувані часи у Римі вже утверджувалося вшановування імператора як земного божества (на троні перебував Веспасіан, якого вперше офіційно величали «господь і бог»). Боспорське царство було тоді сателітом Римської імперії, тож цар Рескупорід II Тиберій-Юлій іменувався не тільки «другом імператора і другом римлян», а й «пожиттевим первосвященником Августовим». Тому царські намісники пильнували культу фактично монарха «союзної держави». Отже, не всі мусили поклонятися Прометеєві як богу, але всі були зобов'язані боготворити імператора.

167. Вивчав богів природу я й речей... — тобто твори Цицерона «Про природу богів» та Лукреція «Про природу речей».

222. Орчик — валок, до якого

Деметрій

Та вже й не передгроззя.
Мені здається, я вчуваю грюкіт...

Рус

А буря не здола цього колóса.

Хреста

¹⁶⁰ Апостола чекають люті муки.

Деметрій

Гей, Філодеспоте!

Філодеспот

Осьде я, ось я.

Деметрій

Скрадайся і звивайся, мов гадюка,
і вивідай, як це робив і досі...

Гермес

...чи трапили на наш синод псяюхи.
Ф і л о д е с п о т прожогом виходить.

Ява 6

Гермес

¹⁶⁵ Апостол же в такій страшній загрозі
нехай тіка у потаємні люки.

Комосарій (убік)

Вивчав богів природу я й речей,
а нині встид себе й своїх очей...
(Гучніше).

Прошу уваги, браття! Любий отче,
¹⁷⁰ ти тут новий, я ж, краю патріот
й почасти — щиро! — його ладу зодчий,
і сам скажу, і ствердить це народ:
у царстві нашім вірить хто як хоче —
без примусу, без жодних перешкод.
¹⁷⁵ Одні відкрито, пишно і уроче
(десь мають тих богів, мабуть, сто сот),
й вони твої слова усі пророчі
лише долучать до твоїх скорбот:
у свято їм ти штрикатимеш в очі,
¹⁸⁰ а ти ж і так над прірвою от-от.

Не тільки в тому річ, що — Прометеї
(ми теж не підем до гульні тієї),
а в тому, бачиш, любий отче, справа,
що віруємо тихо, потаємці...

Апостол

¹⁸⁵Чом з вірою ховаєтесь?

Комсарій

Їй-право,
ми тут свої поміж одноплеменців,
Боспор — отчизна наша і держава...

Апостол

Й такі, як я, вам зайві чужоземці?
Ваш Бог — Єдиний. Чом же віра млява?

Комосарій

¹⁹⁰Ми — з майбуття, але ми й спадкоємці:
Єдиного поволі зріє слава,
і чаша не по вінця ще, на денці.
Твої ж казання — владі це підстава
сприймати нас, немов яких шаленців.
¹⁹⁵Ми за людину маємо Августа,
але вклонитись підемо до бюста.

Ява 7

Вбігає Філодеспот.

Філодеспот

Ой, панотці! Брати! Вони все ближче!
Уже доходять до місцини теї,
де вояки проводять свої грища,
²⁰⁰де на перегірку вівтар Арею, —
значні числом і вельми войовниче.
Вибігає.

Ява 8**Нікострат**

Мерщій в'язати й видати юдея!

Апостол

Ви варвари чи ви таки брати ще?

Гераклід

Інакше нас громадою всією...

Рус

²⁰⁵ У вас там, де душа, то вітер свище!

Героксен (до Аполлонія)

Кажі, вели, що діять, корифею.

Хреста

Вчиніте так, як нам велить Найвищий.

Гермес

На волю Божу! Плиньмо течією!

Деметрій

То що — сидіти будем склавши руки,
²¹⁰ щоб налетіли й розтерзали круки?!

Нікострат

Послухайте мене!

Гераклід

Зажди лишень!

Рус

Не руш його! Я з ним піду охоче!

Нікострат

А цить!

Героксен

Мовчи!

Аполлоній

Ні слова!

Деметрій

Нітелень!

Нікострат

Нам треба звідси вибратися конче!

Деметрій

²¹⁵ Вони нас посічуть усіх упень!

Щомиті тонше нитка наша, тонше!
Ой сім'ї наші! без батьків і нень!

Нікострат

Ой лихо! Проби!

Деметрій

Порятуй нас, Творче!

Комосарій

Мене чекає Рим і Карфаген!..

²²⁰Чого я тут? Сумління душу корчить:
я ще гидотніших не бачив сцен.

Хреста (до Комосарія)

Не рвись даремне, бо заблизько орчик.

Комосарій

Як ти мені пащекувать посміла!

Мене вборонить знатна Максимілла...

Ява 9

Вбігає Філодеспот.

Філодеспот

²²⁵Вони вже тут, братове, панотці!

Деметрій

Я їхні вже важкі вчуваю кроки!

Нікострат

Веліте, що нам діяти, жерці.

Деметрій

В'яжіть його — й позбудемось мороки!

Нікострат, Гераклід і Героксен
скручують Апостолові руки, Рус і Хреста
боронять.

Гермес

Зависоко від нас святі вінці...

Рус

²³⁰Нівроку ж «браття й сестри» ви, нівроку!

222. Орчик — валок, до якого прикріплюють посторонки упряжі.

235. ...А наша віра — мідні бубонці.— Див. 1 Кор., 13:1.

Аполлоній

Усе в Єдиного міцній руці...

Хреста

Мабуть, вмирають завжди так пророки —
і ті прадавні, і новітні ці...

Аполлоній

...і зрить усе Недремне Вишне Око...

Хреста

²³⁵ ...А наша віра — мідні бубонці.

Аполлоній

...і Він утішиться з такого кроку.

Комосарій

Якого біса тут я, хай вам грець!
Судомить душу, наче на правець.

Ява 10

Входять в ояки, за ними — переляканий
Філодеспот.

Перший вояк

Ім'ям царя!

Другий вояк

Ні з місця!

Третій вояк

Аніруш!

Перший вояк

²⁴⁰ Хто з вас Андрій, посланник з Віфсаїди?

Аполлоній (показує на Апостола)

Зв'язали ми ремінням, і чимдуж.
До суду! і на хрест! і до аїду!
Скінчилася твоя ловитва душ.
Уже не попливеш і не поїдеш.

Рус

²⁴⁵ Ба не злочинець він — блаженний муж!

Комосарій (*убік*)

Од сорому очей сховати ніде...
Чого я лиш поїхав у цю глуш...

Деметрій

Від нього вже не лишиться і сліду.

Комосарій

І не заткнути на ті речі уш...

Хреста

²⁵⁰І так було, і буде так завсіди...

Комосарій

Усім-бо вчинкам є своє мірило,
та міряти не нам чужії крила.

В о я к и в и в о д я т ь А п о с т о л а . Г р о м а д а з а ц і п е н і л а .
Р у с р и д а є .

Сцена III

Ява 11

Посеред агори — розіп'ятий на хресті А п о с т о л .
В о я к и ч а т у ю т ь й о г о .
В х о д и т ь Р у с .

Рус

Учителю!

Перший вояк

Подалі, слов'янине!

Рус

Ми мало так з тобою говорили...
²⁵⁵А варто б слухати тебе й щоднини.

Апостол

Уже недовго... вже втрачаю сили...
Останній крок ступаю до загину...

Другий вояк (*приглядається*)

Ти ба, конає: бачте — крововилив...

Апостол

Уже до себе кличе Триединий.
²⁶⁰Уже мій дух вартують шестокрили.

268. *Бористѣн* — так грецькою мовою йменується Дніпро.

270. *...прабатьківство Яфетових племен.* — Українські етнічні землі (Північне Причорномор'я) — прабатьківщина індоєвропейських народів (інша назва — яфетичні народи, за ім'ям Ноевого сина Яфета).

274. *...і скіф, і галл, і перс...* — тобто й нинішні українці (*стовбур* індоєвропейського древа), і його західні та східні *віти*, народи — визнавши Єдиного Бога.

277. *Я з вами на тих кручах...* — У «Літописі руському» містяться суперечливі повідомлення щодо перебування ап. Андрія на київських горах: у ст. 8 недатованої частини — «Повісті минулих літ» — оповідається про його подорож у місце, «де опісля постав Київ» (про це йдеться й у грецьких апокрифах), а під роком 6491 (983), ст. 64, — що «тут не вчили апостоли» (пер. Л. Махновця).

Рус

О, час-бо тут занадто хутко плине.
Лиш дай мені одвіт, пророче милий:
куди ж мені носити десятину? —
це на душі, немов камінна брила.

²⁶⁵ До капищ не підую, далебі,
та й ворог тим, хто ворогом тобі.

Апостол (у містичному запалі)

Я бачу... з цього краю Меотиди...
я бачу духом дужий Бористен
і за порогами гористі види:
²⁷⁰ прабатьківство Яфетових племен.
Звідтіль усебіч — гордорослі віти,
а стовбур все зростатиме ген-ген.
Ти будеш вільним на тім дереві жити:
і скіф, і галл, і перс благословен,

²⁷⁵ коли Творця святії Заповіти
поставить вище всіх людських письмен.
Я з вами на тих кручах, любі діти, —
із вами завше, зараз і тепер.

Візьми цей хрест... Слов'янщини... хрестини...

²⁸⁰ Поллеться благість, як в жару з хмарини...

Помирає.

Завіса

Слово
дванадцате

A liminibus Apostolorum

Трагедія

Дійові особи

Клімент — папа Римський
Доміціан — імператор, його двоюрідний брат
Торкуціан — сановник
Марціал — придворний поет
Мамертин — жрець Юпітера
Авреліан — жрець культу Флавіїв
Парфеній — імператорів спальник
Корнелій } Климентові ученики
Фів }
Раби й рабині
Каторжани
Вояки
Центуріон
Хлопчик у червоному (без слів)

Діється в 96—97 роках.

A liminibus Apostolorum (лат.) – від апостольських порогів.

Климент – папа Римський. – Святий мученик Климент очоловав Християнську Церкву приблизно у 88–97 рр. Висвятив його в єпископи ап. Петро. Але з невідомих причин Петровими наступниками на посаді римського архієрея стали святі Лин (бл. 67–76 рр.) й Анаклет (бл. 76–88 рр.), а вже після них – Климент. За однією з версій життя, Тит Флавій Климент (Клемент) був братом у перших цезаря Доміціана, доба правління якого – одна з найпохмуріших в історії Риму.

Марціал – придворний поет. – Марк Валерій Марціал – класик світової літератури у жанрі епіграми, який, однак, опускався до найнижчих лестоців перед цезарем.

Авреліан – жрець культу Флавіїв. – У Римі часів принципату утверджувалося обоження імператорів. Уважали, що Юпітер, чільний бог пантеону, втілюється у них. Але божеські почесті надавалися їм лише по смерті, й тільки Доміціан першим домогся їх собі за життя. Дім у столиці, в якому він народився, було перетворено на храм культу роду Флавіїв (тобто імператорів Веспасіана, Тита і Доміціана).

18 германіка... – Германіком за часів Доміціана звався місяць серпень (вересень), перейменований на честь перемоги його військ над германським плем'ям хаттів (це був і місяць його народження).

3. *...в тонкому паланкіні...* – Паланкін – криті ноші як засіб пересування знатних осіб.

5. *...на Палатині* – на головному пагорбі Рима, де було зведено резиденцію імператорів – Палаціум.

12. *...віщий лет птахів і пошум листя.* – За льотом птахів і шумом «священних» дерев римляни намагалися визначати майбутнє, волю богів.

Сцена I

Ява 1

18 германіка 96 року. Портик із дзеркальними стінами в імператорському палаці у Римі. Шум дощу. Торкуціан, Марціал, раби й рабині.

Торкуціан

Лле як з відра. То не було й хмарини – і враз нема рубця сухого в місті.

Промокне пан в тонкому паланкіні...

Ой мусить хтось за тее відповісти!..

Ява 2

Вбігає 1-й раб.

1-й раб

⁵ Господь бог цезар вже на Палатині!

Ява 3

Вбігає 2-й раб.

2-й раб

Вже у двірці!

Марціал

Які ж то гожі вісті!..

Ява 4

Раби вносять пурпурний паланкін. З нього виходить Доміціан – сорока п'яти літ, високий, лисий, із женоподібним обличчям мужолозця, вбраний у білу розшиту золотом тогу. Слідом з'являється Хлопчик у червоному, який, наче тень, не відходить од нього в усіх мізансценах (крім останньої, у яві 9). Рабині приносять напої.

Марціал

Для нас це найчудовіші новини!

Суворий карб, епітети барвисті
єднаеш ти, о вишній, воедино.

¹⁰ Небесні думи й помисли пречисті
вбачаємо ми, ниці, таким чином:
ти – віщий лет птахів і пошум листя.

Доміціан

Мо', хтось не видів величі моєї,
що просіяла нині в Колізеї?

¹⁵ Видовище для снобів і загалу —
 як нищив я жидівок-християнок.
 Їм вирок був — звіроті на поталу,
 вони ж ішли, співаючи «Осанна!»,
 й старалися у співі непомалу,
²⁰ хоч бачили, що вже пора остання.
 Аж от зірвали з них ті укривала —
 одна могла б родити вже до рання,
 і молоком сочилися кружала.
 Й пантер спустили, мовбито на ланю
²⁵ (змалюй-но це у вірші, Марціале),
 й скупались діти у кривавій бані!
 От тільки несподіваний дощисько
 не дав дорешти роздивитись зблизька.

Торкуціан

Мій владарю, знов час ужити силу.
³⁰ Мовчати годі, хоч і радить дехто:
 уже й твою небогу Доміциллу
 зманили в ту богопротивну секту.
 На зібрання перетворили віллу
 Акіллія, Валентового свекра.
³⁵ А позавчора охрестить посміли
 усю сім'ю Агріколи-префекта.
 О, се про них звіщала нам сивіла!..
 Я цифру цю кажу не для ефекту:
 вже сотні *papa* обкрутив уміло.
⁴⁰ Сенатори і вершники в адептах!

Доміціан

Та хто ж цей враг? Кажі мерщій, вмоменті!

Торкуціан

Твій родич, цезарю. Твій брат. Климентій.

Доміціан

Хутчій-бо приведіть. Без веремії.
 Все ж брат мені. Авжеж не за волосся.

Торкуціан

⁴⁵ Вже тут він.

Ява 5

Вояки вводять Климента (у кайданах) і вихо-
 дять разом із Торкуціаном і Марціалом.
 Климент, Доміціан і Хлопчик
 у червоному.

40. ...сенатори і вершники... —
 Привілейованими верствами римського
 суспільства були сенатори і т. зв. верш-
 ники.

47. «Хай друзі давні зустрічі радіють» — рядок славнозвісної поетеси Сапфо з о. Лесбос.

49. ...*грати Плавта...* — ламати комедію (Тит Мавцій Плавт — знаменитий давньоримський комедіограф).

51. *Змінивсь торішній консул...* — Тит Флавій Климент був римським консулом (найвища посада формально республіканського ладу часів принципату) в 95 році.

53. *Не жертви — милосердя (це з Осії?) / твій Бог од тебе прагне.* — «Бо Я бажаю милості, а не жертви...» (Ос. 6:6).

66-67. ...*твоїм синам лишив би трон і храм. / Але ж вони — поклонники Ісуса!*.. — Не маючи прямих спадкоємців, Доміціан призначив своїх племінників — Климентових синів, яких перейменував у Веспасіана й Доміціана, — співправителями по своїй смерті. Але імператори були верховними жерцями Юпітера, отже, християни того часу не могли стати римськими імператорами.

70. *В германіку загину...* — Доміціанові ще в юності було пророцтво про його криваву смерть, що станеться дев'ятого місяця о п'ятій пополудні.

Доміціан

Будь здоров, моя надіє!
(Обіймає його; пропонує віна).
Фалернське, чи цекубське, чи лесбоське?
«Хай друзі давні зустрічі радіють».

Климент

Облиш одразу. Ми ж не на підмості,
щоб грати Плавта, наче лицедії.
⁵⁰Твої обійми ніжні трощать кості.

Доміціан

Змінивсь торішній консул неабияк...
Отак тепер на світі повелося...
Не жертви — милосердя (це з Осії?)
Твій Бог од тебе прагне. Ось я. Ось я!
⁵⁵Тебе прохає сам Доміціан —
владика всіх і над панамі пан.

Чутно розкоти грому. Д о м і ц і а н
раз по раз оглядається.

Ти знаєш добре, що моя Августа...
І що мій син умер ще немовлям...
О, як мені тривожно і як пусто!..
⁶⁰Що ці покої, злото, фіміам
і слава ця липка тисячовуста,
динарії із профілем, ім'ям...
Страшнішим за Калігулу й Прокруста
я став — без сина милого, затям.
⁶⁵Та щоб це все не віддавать комусь там,
твоїм синам лишив би трон і храм.
Але ж вони — поклонники Ісуса!..
Зведуться Флавії. На ганьбу нам.
(Пристрасно).
Хай воцаряться тут твої сини!
(Пошепки).
⁷⁰В германіку загину, восени.

Гроза дедалі гучніша.

Климент

То, брате, збережи і храм, і трон:
віднині у своєму володарстві —
од Каспію аж ген по Альбїон —
спини стражденне християн митарство
⁷⁵і нашу віру уведи в закон.

Й, покинувши юпітерів і марсів,
божків, півбогів цілий легіон
в Гомера і Овідія байкарстві...

Доміціан

А без Юпітера — що мій амвон?
⁸⁰Його орел — на кожному штандарті.

Климент

Найліпша віра — в Римі (Цицерон?).
Єдиновладдя ж — у Небеснім Царстві.

Ява 6

Вбігає М а м е р т и н.

Мамертин

Августе! Пане й боже ясночолій!
Од блискавки зайнявся Капітолій!

Доміціан (не зважаючи; мовить сам до себе)

⁸⁵Стань, стань. Зажди... Ідея збіса файна!..
Бігме, таки некепський це орудок!
Усе гаразд обміркувати дай-но:
отож, якщо стількох богів не буде...
(Сенат? Проголосує одностайно!..)

⁹⁰Отож, уся імперії споруда...
Ну це для плебсу дуже незвичайно,
та звикнеться урешті й простолюдок.
(Ну а сенат — лишень велика стайня...)
Одін лиш Бог... Тому-то я, тому-то...

⁹⁵Це крайня думка... Не така вже й крайня!..
Вона лише ховається під спудом.
Не я тепер, то інший прийде хтось
і скаже: «Наді мною — лиш Христос!»

Ява 7

Вбігає А в р е л і а н.

Авреліан

Августе! Господи! Земний наш боже!
¹⁰⁰Горить твій дім, храмина Флавіїв!
Новин гіркіших то вже бути не може.
Від блискавки увесь палає він!
Й ніхто згасить пожар не допоможе,
бо небеса щомить у сяєві.

80. Його орел — на кожному штандарті. — Орел — атрибут культу Юпітера — був гербом Риму.

81. Найліпша віра — в Римі (Цицерон?). — Папа натякає на слова філософа з трактату «Про природу богів» (II, 8): «...Наша держава своєю величчю зобов'язана тим, хто, посідаючи високі пости, неухильно виконував релігійні обов'язки... В інших відношеннях ми або рівні іншим народам, або навіть нижчі за них. Але стосовно релігії, тобто поклоніння богам, ми набагато вищі» (пер. В. Литвинова).

84. Од блискавки зайнявся Капітолій! — тобто храм Юпітера-Охоронця на Капіталійському пагорбі.

115. *Гласить перш маю істини Господні...* — тобто перед охрещенням слід навчити головних постулатів християнської віри.

Доміціан (*байдуже на це; веде далі*)

¹⁰⁵ Бог лиш один... То й імператор, отже, —
один владар в цілому краєві:
земна держава на небесну схожа.
Сьогодні ж продиктую Гаєві
едикт про християнство. Втямить кожен:
¹¹⁰ республіканські лахи — зайві!

Авреліан

Августе, господи! Шо ж то за знак?
Чому нас Громовержець кривдить так?

Доміціан (*дарма собі; до Климента*)

Якби знаття, ти вже й напередодні
хрестив би в Тибрі і мене, і причет...

Климент (*розгублено*)

¹¹⁵ Гласить перш маю істини Господні...

Доміціан

...І Рим мене ще більше возвеличить
(а вірити в Христа — вже як завгодно):
первосвященик — я, то римський звичай.

Спалахи й розкоти грому все загрозливіші.

Климент (*опановуючи себе*)

Спинись принаймні на краю безодні:
¹²⁰ чи бачиш ти ці знаки таємничі,
чи й це тобі не аргументи жодні?

Доміціан

Я бачу неба свято феєричне!
Котра година?

Ява 8

Заходить Парфеній (має пов'язку на руці, наче
травмований).

Парфеній

Шоста.

Доміціан (*з притиском*)

Не сьогодні!
Ти схибив знову, Божий чоловіче,
¹²⁵ бо в юності віщунка ворожила:
в серпентері — о п'ятій! — чикнуть жили.

Ця ж спірка тільки гнів у мене множить,
не гріє шось твоєї віри пал.

То так пащекувати має кожен?

¹³⁰ Мені непослух — це вже кримінал.

Я — часть Юпітера, а не безбожник.

Навік — у Таврику! Занадь зухвал!

Ява 9

Заходять вояки і виводять Климента.

Авреліан

Мій цезарю, більш гаятись не можна,
поблизу вже палає ось квартал!

Доміціан

¹³⁵ Ні! мовила пророчиця неложно!..

Страхітливий удар грому. Блискавка влучає у палац,
спалахує пожежа.

Мамертин

Вчиня тобі Юпітер трибунал!

Торкуціан

Од тебе відвернувся Переможник!

Парфеній

Тирану — смерть!

*(Завдає удару Доміціанові схованим
у пов'язці ножем).*

Доміціан (Хлопчикові в червоному)

Мерщій!.. отам!.. кинджал...

Хлопчик у червоному показує

Доміціанові порожні піхви.

Доміціан падає мертвий.

Марціал

«Храм» Флавіїв вже рухнув під громами.

¹⁴⁰ «Бог» — у крові... Це варто епіграми!

Переступає через труп.

Усі розходяться.

...поблизу Корсуня в Криму.— Місто Херсонес Таврійський (у слов'янській традиції — Корсунь), давньогрецька колонія, тепер у межах Севастополя. В описувані часи ця територія входила до Римської держави, тож там був гарнізон та місце заслання й каторги. Нині це кар'єр і печерний комплекс поблизу Інкерманського монастиря Св. Климента.

152. ...я ж не на праці... — Сановиті в'язні не відбували каторжних робіт.

153. *Агана* (гр. *agapē* — братерська любов) — у ранньохристиянських громадах вечері, в яких брали участь усі вірні без огляду на ранг.

163. ...сорок стадій... — 7 км 400 м. Стадія, чи стадій — старовинна одиниця виміру відстані (римська стадія — 185 м).

Сцена II

Ява 10

Казарма для каторжників поблизу Корсуня в Криму.

Климент (сам, бородатий, у простому хітоні)

Де Рим!.. Де слава, блиск і пишнота!..

Судилося яркій стьмяніти зірці...

І тут я сам, неначе сирота,

хоча навколо ніби й одновірці.

¹⁴⁵ Ми церква й тут — але якась не та,
бо кожен у своїй зіщуливсь нірці,
в каменоломні схожий на крота.

Молитви більшість постуляла крильця,
замість огню — лиш чадиво гнота,

¹⁵⁰ і тільки що — то ладні вже й побиться.

Їх в цій казармі щось до семиста,
я ж не на праці, й нидію в комірці.

Яка там братська трапеза, агана!..

Так, тут не Рим. І я для них — не папа.

Ява 11

Входить Корнилій, знесилено опускається на кам'яний діл, гримлячи кайданами.

Корнилій

¹⁵⁵ Як натомивсь... Не чую рук і ніг...

(Помічає Климента).

А превелебник наш — усе в молитві.

Щоб допомогти у чомусь — то ні-ні:

він — в Небесах, а не в земній гонитві.

Ява 12

Один за одним заходять інші каторжани.

Корнилій

А ти гонись: нагайка солдатні

¹⁶⁰бува різкішою за лезо бритви.

Каміння вниз, і вверх не впорожні,

й насамкінець, зморившись, мов на битві,

ше сорок стадій плентайсь день при дні

до джерела, бо ж хочеться так пити.

(Показує на Климента).

¹⁶⁵ А знатнії — ті завжди на коні,

їм всюди доля, як мистецький витвір.

Ми й спрагли, й биті, ми роззуті й голі,
а Климент-брат — усе немов на волі.

Фів

А цить лише! Не просторікуй там!

1-й каторжанин

¹⁷⁰ Чого ж бо «цить»? Шо правда, то не гріх.

2-й каторжанин

Якщо де двоє, там і Божий храм,
то не на те ж Господь його вберіг,
щоб він мовчав, прикинувшись ягням.
Чи в Тавриці шанується Пан Біг?

¹⁷⁵ Діані-діві курять фіміам,
бурмочучи з своїх бісівських книг.
Тут би такий вчинити тарарам,
зваливши олімпійців тих дурних!

3-й каторжанин

Та нам такий влаштують костолам!..

¹⁸⁰ Ви шо, братове?! Мало вам ще лих?
Нехай гамує кожен гнів і лють.
Молися і працюй, тихенько будь.

Зчиняється безладна суперечка.

Фів

Та годі вам! Кричать немов на пробі.
Негайно припиніте це розладдя!

1-й каторжанин

¹⁸⁵ А маємо схилитися в шанобі?
Ходім валити істуканів, браття!

3-й каторжанин

О, твоя віра більш піддасться пробі,
як під тобою розкладуть багаття,
як молотком трощитимуть суглоби...

2-й каторжанин

¹⁹⁰ Та що те тіло! Півзотліле шмаття.

Климент

Але ж не так — кому що до вподоби.
Ви на роздори сил своїх не тратьте.

171. *Якщо де двоє, там і Божий храм...* — «...Де двоє або троє зібрані в Моє ім'я, там Я серед них» (Мт. 18:20).

175. *Діані-діві курять фіміам...* — У Криму (тодішня назва — Таврика) був особливий культ Артеміди, або ж Діани (одне з імен якої — Тавропола), що випросила для себе у Зевса вічну дівочість.

182. *Молися і працюй...* (латин. *ora et labora*) — заповідь християнського життя, згодом — девіз чернецтва.

200. «і води потекли, як ріки» — Пс. 77 (78):16, пер. Філарета (Денисенка).

207. *Скropи нас! віджени, ісопом наче...* — «Окropи мене ісопом, і я буду чистий...» — Пс. 51 (50):9. Ісоп — рослина, з якої роблять кропила.

Ударяє жезлом — і з каміння б'є джерело. — На цьому місці поблизу Інкерманського Климентинського монастиря є цілюще озеро.

1-й каторжанин

А ти нас чудом хоч одним сподоби.

Климент

Від Бога чудо учинити рад я.

¹⁹⁵Що ж просите у Господа?

Усі

Води!!!

Корнилій

Напій водою нас!

Фів

Вперед веди!

Климент і каторжани з гомоном виходять із казарми.

Сцена III

Ява 13

Посушлива кам'яна долина. На узгір'ї — статуї богів.

Климент і каторжани.

Климент

Єдиний Боже, всяких благ Подавче,
Твій глас в пустелі пролунав навіки:

не лиш Мойсею, всім рабам назавше

²⁰⁰ прорік — «і води потекли, як ріки».

Так зараз ми, про це одне подбавши,
звертаємось до Божої опіки,

бо в тому наше все життя подальше:

яви нам вóди в місці сім великі,

²⁰⁵ нехай для тіла і душі, тим паче,

вони нам будуть за цілющі ліки.

Скropи нас! віджени, ісопом наче,

диявола і лестоці, і ріки.

Громадо, в чистоті Христа зустрінь,

²¹⁰ коли удруге прийде Він. Амінь!

Ударяє жезлом — і з каміння б'є джерело. Усі ликують.

Климент виходить.

Ява 14

1-й каторжанин

До нас Господь промовив у ключі!

Лише Його я згоден быть рабом!

Що нидіти, в куточку плачучі,
один той самий квілячи псалом!

2-й каторжанин

²¹⁵ Від брами раю нам дано ключі!
Ходім валити ідольський содом!

3-й каторжанин

За ідолів ми знаєм шо почім,
але навіщо їх крушити, чом?

Корнилій

У нас є папа, ти нас не учи!

Фів

²²⁰ У нас — єпископ, ти нас не сором!

1-й каторжанин

Ми б'єм відкрито, не тихцем вночі.

2-й каторжанин

Навшпиньки не крадемсь до катакомб.

Скидають статуї богів. Радісні крики юрби.

Ява 15

Вбігає К л и м е н т.

Климент

Що коїте?! Спинися!.. Припини!..

Ява 16

З другого боку вбігають Ц е н т у р і о н і в о я к и.

1-й вояк

Він тут, мій пане!

2-й вояк

Тут усі вони!

Центуріон (оглядаючи переляканих бунтарів)

²²⁵ Ні, вожака лише скарати стане.
Вже захистить його ніхто не в змозі.

Фів (тихенько, показуючи на 1-го вояка)

Один з них — наш, личина окаянна.

230. ...не в білій тозі... — Біла тога була ознакою вільного римського громадянина.

231. Я ж представляю цезаря Траяна. — Зі смертю Доміціана перша династія Флавіїв припинила існування; на троні формально перебував імператор Нерва із династії Антонідів, але правив регент — його спадкоємець Траян.

247. ...як був ще оглашеним... — Оглашений (оголошений) — той, кому викладають (оголошують) християнське вчення, готуючи до хрещення.

258. «Лишайсь, як був, солдатом». — Біблійні слова «Хай кожен, брати, перед Богом лишиться у стані, в якому був покликаний» (1 Кор., 7:24) слід розуміти так: християнство не заперечує держави, суспільної ієрархії та станових обов'язків, але в тих випадках, коли ці обов'язки — хоч би й армійські — суперечать ученню Христа, кожен має вибирати: «чи воїнство Його — чи Риму рать».

1-й вояк (до Центуріона)

Та ж консулів ми не вбивали досі...

3-й каторжанин (до Центуріона)

Простіть усіх нас, прошу мого пана.

Центуріон (до 1-го вояка)

²³⁰Тюрмак він тутка, а не в білій тозі.

Я ж представляю цезаря Траяна.

Так що — за діло, не зважай на сльози.

Чи це тебе взяла якась омана?

Бери його, та майсь на острозі:

²³⁵усі вони злочинці, християни,
а цей із них у більшій нам загрозі —
вживає чари, кажуть, різноякі.

Хіба до шиї почепити якір...

Климент (до 1-го вояка)

Забув ім'я, але ти мій хрещеник

²⁴⁰(я багатьом вдіяв Христових таїн)...

Та річ не в тім, що я первосвященик:
як вмерти — вмру, але хто твій хазяїн —
чи Бог у Небі, а чи цей тюремник?

Учиниш так, немов новітній Каїн,

²⁴⁵чи лучишся до тих хорів спасених,
що і тобі лишили місце в раї?

Ти чув про це, як був ще оглашеним:

або ж висоти світлі та безкраї,

або ж тобі дорога до геєнни.

²⁵⁰Утопиш правду — згодом вийде наяв.

Христів ти воїн, мусиш вибирать:

чи воїнство Його — чи Риму рать.

1-й вояк

Не лий на мене догматів окріп'я,
бо я хрестився щиро й доброхить,

²⁵⁵а як чогось не знав, то вже окріп я,
й тоді сокріте — маю вочевидь.

Твої ж слова мені й тепер знадіб'я:

«Лишайсь, як був, солдатом».

Корнелій

Але ж гидь!..

1-й вояк

А без Христа не проживу й двох діб я.

Климент

²⁶⁰ Не проживеш доби!

Центуріон (до 1-го вояка)

Ну?! Ворожбит!

Климент

Ти віри не розмінюй, це ж не дріб'язь.

1-й вояк

Не відрікаюсь віри я! Й на мить!

Кажу відверто, як Христос розіп'ят.

Від Бога ж — влада...

(Показує на Центуріона). Мушу ж я...

ВТОПИТЬ...

Центуріон

²⁶⁵ Кітвú на шию — з óблавка у море.

Хай у воді молитву ше сотворе.

Вояки і Центуріон виводять Климента.

Ява 16

Гнітюча мовчанка.

Корнилій

Ану-бо, Фіве, ти найбільш видющий,

чи не побачиш в бухті де човна...

Йдучи, він ніби глянув так значуще...

1-й каторжанин

²⁷⁰ Учинить диво! Це ж не первина!

Корнилій

...Чи не відринуть хвилі всеприймущі...

Фів (удивляючись)

Насилу видно, то ж далечина...

Он човен — папа й той наш, криводушний.

Йому на шиї каменя ладна...

²⁷⁵ Хибнувся човен! Вир втяга їх! Дужче!

1-й каторжанин

А чудо? Чудо?! Тільки глиб зчорна?..

Тиша, плачі.

280. ...щоб порівняти з Корсуня дороги... — Завдяки мучеництву папи Климента (і папи Мартина, який загинув тут 655 року, та інших святих) ці місця стали оплотом християнства в Криму. Саме в Корсуні 989 року київський князь Володимир Святославич прийняв хрещення, що стало прологом до широкої християнізації Русі. «...Рівняйте дорогу Тому, Хто їде в колісниці пустинею, — Господь Його ім'я...» — Пс. 68 (67):5.

Голос Климента

Оце слова — ген на віки грядущі,
не зітре їх хвилева бистрина:
я від апостольських прибув порогів,
²⁸⁰щоб порівняти з Корсуня дороги...

Завіса

Слово
тринадцяте

Інтерлюдія 2

Данте

Щоб порівняти з Корсуня дороги,
карався папа Римський у Криму;
й апостол — також чули монологи —
Кубань прийшов хилить к «легким ярму».

⁵ А Русь була — ген далі, за пороги,
ледь обриси у сизому диму,
й нові часи не сталися прожогом:
пережили добу «глухоніму»
(це хтось іще переповість розлого).

¹⁰ А згодом вже на обширі всьому
русини навернулися до Бога,
усеньку Русь вподібнивши псалму.
Згадай, коли плодів доволі влітку,
наскільки цінна кожна перша квітка.

¹⁵ В Письмі не рясно мови про Андрія,
і про Климента ледве що згадали,
та пам'ять про одного ми лелієм,
і другий закарбований в аннали.
Слов'янщина була — периферія,

²⁰ і тут жили — самі провінціали
(діяння бо забулися старії:
це багатьох земних світів начало).
Від пір Яфета і до часу Кия
«вітчизна букви, колеса і рала»

²⁵ не мала так великої надії,
і тишилась здебільша з самохвали.
Завдячуйте ж Андрієві та Климу —
послав Господь їх до Кубані й Криму.

Святая Русь — із їхнього почину.

³⁰ Вони зорили вам іще до світа.
Не мовлено ще тонкощів доктрини
для прóстого русина-неофіта,
але уже нового часоплину
початок дано на премногі літа.

³⁵ Твоєму люду з клекотом буслиним
вони хотіли неба прихилити
і приєднать до спільної родини.
Ще скільки діл минуло, Боже-світе,
як врешті сталися Русі хрестини, —

⁴⁰ бракує мови і нестача літер.
Побачивши ж докладно поруч з нами,
ти руськими опишеш письменами.

Не важ на те, що бачиш ти — вистави,
бо вчинки тут і справжні, і безсмертні.

15–16. В Письмі не рясно мови про Андрія, / і про Климента ледве що згадали... — У Новому Завіті про Андрія Первозваного йдеться лише в кількох епізодах (тринадцять рядків), а про Климента Римського, за твердженнями деяких біблеїстів, — узагалі в одному (Фил. 4:3).

⁴⁵ Не задля того, щоб почути «браво!»,
повідает діяннн цї тепер ти,
лиш тропи й рими вибравши в уяві.
Цїм п'есам тут найбільші мї експерти,
а критик без уваги не зоставить
⁵⁰ і те, що сотворїш іще на персті.
Бо ж годї пнутись до земної слави,
якщо побачив Небеса одверзті,
куди потрапить можете внебаві.
Це, далєбі, достойно тої жертви,
⁵⁵ що зважились на неї тих два мужі —
не кріпкі тілом, але духом дужі.

Та це було в Криму і на Тамані,
се діялось у перві ще віки.
А темою твоєму віршуванню
⁶⁰ є й інші початкові сторінки:
то Києва часів нових світання.
Тебе ми крізь столїття навпрямки
перенесемо зараз в суцїм стані.
Клим і Андрій — одкраяні скибки?
⁶⁵ Вони лише з'явилися зарані!
Не заросли протоптані стежки,
хоча й давно ступали тут востанне,
та шлях угору прикрій і важкий.
За сином ось — хай буде за взірець, —
⁷⁰ хвалити Бога, квапився отець.

Слово
чотирнадцяте

*Федір і Йван
(Перша кров)*

Трагедія

Дійові особи

Феодор-Тури — варяг-християнин, купець

Йоан — його син, миловидий юнак

Малуша — Йоанова дівчина

Хоругич — волхв

Ухоріз — волхв

Отець Власій — християнський священик

Блуд — старий воевода

Гордята — молодий дружинник

Чернь, ратники

Діється в Києві у середині липня 983 року.

В основі сюжету лежить оповідь із «Літопису руського» за Іпатським списком.

Використання слів, що можуть здатися «росіянізмами», — стилістична необхідність (для відтворення мовного колориту різних верств давньоруської людності). Їх почерпнуто з оригінальної частини «Велесової книги» (Індоевропа. — 1995. — Кн. 1–4), «Слова о полку Ігоревім» (К. : Акта, 2003), «Повісті врем'яних літ» (К. : Аконіт, 2002), лексикографії тих українських діалектів, котрі зберегли найбільше архаїчних рис (Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок : у 2 ч. — К. : Наук. думка, 1984; Гуцульські говірки : короткий слов. — Л. : [б. в.], 1997; Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок : у 2 т. — Луцьк : Вежа, 2000; Дыялектны слоўнік Брэстчыны. — Мінск : Навука і тэхніка, 1989; Пиртей П. С. Словник лемківської говірки : матеріали для слов. — Легниця — Вроцлав : [б. в.], 2001; Латта В. Атлас українських говорів Східної Словаччини. — Пряшів : Від укр. літ. Словац. пед. вид-ва, 1991), монографії В. В. Німчука «Давньоруська спадщина в лексиці української мови» (К. : Наук. думка, 1992) тощо.

1. *Хвала Дажбогу...* — Дажбог (Даждьбо), Ярило, Кришень, Перун, згадані в п'єсі, — боги давньоруського пантеону. В другій половині X ст. язичницька багатобожна віра на Русі мала певну тенденцію до монотеїзму, хоча консерватори чинили опір.

16. *На санях богатир.* — Мерців перевозили на цвинтар саньми, навіть улітку (звідси й давньоруська приказка «бути на санях» — готуватися до смерті, протилежне — «топтати ряст»).

18. *ір* (вир, вирій) — місце перебування душ предків, рай.

Сцена I

Ява 1

Старокиївська гора. На передньому плані — двір Феодора-Тури: дерев'яний терем із ганком тощо, на задньому — язичницьке капище.

Хоругич та *Ухоріз* (довгобороді, у білих, до п'ят, вишиваних хітонах з відлогами), *Блуд* (у легкому воїнському вбранні).

Хоругич

Хвала Дажбогу, канула війна!..

Одначе-бо встелилось поле брані крилами воронів. А де труна —

⁵ голубки-матері да жони-лані...

Знов плач і стогін — в київських стінах і посеред глухих ятвязьких тваней.

Ухоріз

Оп'ять, Хоругичу, дивуєш нас:

так, руських жаль, а те, що в глухомані оплакують мерців — так то ж гаразд!

Хоругич

¹⁰ Та ж одногó Ярила сяють грані і нам, і ворогам. Глаголю аз: мене ж не распрі — єдність кличе-манить, основа правовір'я, далебі.

Та, виджу, старче, се не по тобі...

Ява 2

Заходить *Гордята*.

Блуд (до *Гордяти*)

¹⁵ Як Пориваєць?

Гордята

Не топтати рясту...

Блуд

Володша як?

Гордята

На санях богатир.

І той, дуліб, — хто, звідки був — неясно..

Ухоріз (перебиває)

Їх душі полетять в блаженний ір.

Гордята

...Помре і Гром, бо ран із півторапта.

Блуд

- ²⁰Хоругич все байкує: мир та мир...
 До краю зморені з походів частих
 і ноги й руки. Мовби той упир,
 час ратний сили висотати властен.
 Но — в жертвах благодарственних кумир.
²⁵Ім'ям Дажбога можу всіх проклясти!
 Нам Володимир нині — Кий і Дир.
 Побіди жажда і звитяга в брані
 превище смерти і загоїть рани.

О, сильним і підступним був ятвяг!

- ³⁰Таких рубати — пред богами ліпо.
 Хороми і землянки нищив враг,
 який де стіг, чи скирта, чи окіпок —
 щораз то більше, аніж попервах...

Гордята

І дерли з руських податі як липу.

- ³⁵Ми до Берестя підїжджаєм — ах!
 рознесено до цурок і до скіпок.
 Баби з малими — у яру, в корч'ах,
 де-де недопалки зіяють сліпо...

Блуд

Але як русь — то переможний стяг,

- ⁴⁰то знам'я витязьства на списі, ібо
 за нас боги з кумирами святими:
 хто з диму брав — того пустили з димом!

Ухоріз

Атож, атож, яскрава перемога,
 й ушанувати їх нам слід нетускло —

- ⁴⁵і Кришня, і Перуна, і Дажбога...

Хоругич

Рядок — в літопис і билина — гусям.

Ухоріз

Невже ото і вся киян спромога,
 що узливання — вина, млека й сусла —
 у капищі пожертвовано з рогу?

Хоругич

- ⁵⁰Ще воїв кривця вдовам не загула!
 А про людей заклання стерся й спогад!

Ухоріз

Е, зрящу, наша дяка зовсім плюскла...

Е, борзо ми забули допомогу...

Так повернімо ж віру в давні русла!

- ⁵⁵Должни ми кинуть жереб — я

42. ...хто з диму брав... — податок «з диму», тобто залежно від кількості печей і димарів у господарстві.

51. *А про людей заклання стерся й спогад!* — На час дії п'єси людських жертвоприносин давно не практикували: «Се боги русі не беруть жертви людської, ані тваринної, / лиш плоди, овочі, квіти, зерно, молоко, суру питну, на травах настояну, і меду, / ніколи не живу птицю, ані рибу» («Велесова книга», 24 б. — Пер. Б. Яценка).

68. *гريدень* — член гريدі, нижчої верстви княжої дружини.

78. *пристрит* — нездужання «від поганого погляду» при зустрічі (при стрічі); вроки.

(до Блуда й Гордяти) і ви,
й воутріє сотворимо жертві!

Усі йдуть геть: У хоріз, Блуд і Гордята
в один бік, Хоругич — в інший.

Ява 3

Назустріч Гордяті трапляється Малуша,
він переймає її.

Гордята

Таки zobачив днеськи тя, дівице.
Здоров була, Малушо! Та не пряч
ураз лице — а то що за дивниця!..
⁶⁰Що виїхав не попрощавшись? Ач!
І довго будеш ти на мене злитись?
А після січі між ятвязьких хащ
не раз вві сні твій образ мені, кицю...
До тебе ж я вертав сюди навскач!!

Малуша

⁶⁵Та годі-бо... Даруй... Моя ж правиця...

Гордята (перебиває)

Нестримний в слові, в ділі я гаряч,
та вірний я тобі, моя зигзице.
І княжий гريدень. І отець багач.
Й до осені лишилося немого,
⁷⁰щоб сваття стали край твого порога.

Малуша

Бігме, я зовсім не про те... Пусти-ко.

Гордята

Чи щось оп'ять Русава набрехала?
Не вір брехні! І то брехня велика!
А чи Слабоні знов олжа зухвала?
⁷⁵А! Певно, Ждан? То світовий базіка!
Не раз од мене вже давав він драла,
прикусить і теперечки язика!..
Чи, мо', пристрїт? Мо', чуєшся нездало?
Піди до тих, хто знається на ліках, —
⁸⁰до Худяка, Добрині, Козодава...
Чи, може, й зараз їх кого покликать?
Я ж бо дивлюся, щось то з личком стало.
Лучилось що, Малушо?

Малуша

Се, ачей,
не наговір, авжеж і не з очей.

Гордята

⁸⁵ Се ворожба! Се одворотне зілля!
А на Купала як пливли вінці?
З яких цвітин? Якою була хвиля
на празник той в Почайні у ріці?
А чи піти було й тоді несила?
⁹⁰ Була ти хора, як і в дні оці?

Малуша

Гордято, ні, — вчащаю на Поділ я,
де браття й сестри, де святі отці:
до християн ходжу на богомілья.

Гордята

Чи ж це годиться русичів дочці?
⁹⁵ Ну був би я варягом чи побіля,
то также, як ті сміливі бійці,
ходив би я вклонятися Христові —
за звичаєм, з принуки чи з любові...

Малуша

Ото ж бо що любов... Хоч ми словени,
¹⁰⁰ але ж князі — з варягів сторони,
не руська кров тече у їхніх венах.
Й мені варяг ввійшов у думи-сни.
Боротися із цим чуттям даремно:
воскресне знову, хоч мечем потни...

Гордята

¹⁰⁵ Дак то Івашка? Бісовий святенник!
Красунчик, не мужчина-войовник.
Та він і курки не заб'є, напевне.

Малуша

Я купно з ним іскоротаю вік,
а буде Бог його при нас недремно.
¹¹⁰ Мій суджений Іван, мій чоловік.

Гордята (*хапається за меча*)

То я лемішка чи я все ж Гордята?
Ні, буде ця любов таки потята!

Простує геть.

86. *А на Купала як пливли вінці?*
— На празник бога Купала дівчата плели вінки й, пускаючи їх по воді, ворожили про заміжжя.

100. *...князі — з варягів сторони...* — Великий князь київський Володимир Святославич і його сини — удільні князі — були обрусілими варягами. Варяги (нормандці) служили і при багатьох дворах тогочасної Європи, поєднуючи військову справу з торгівлею. Імена *Тури, Бруни, Слуди*, згадані у п'єсі, — варязькі.

Сцена II

Ява 4

Усередині дому Ф е о д о р а - Т у р и. Видно, що тут живе заможна людина, християнин.

Ф е о д о р - Т у р и й о т е ц ь В л а с і й моляться.

Й о а н стоїть поодаль. Після молитви:

Феодор-Тури

От розхворівся... Як то вже каліччя...

Чи на сльоту се розболілись ноги?..

¹¹⁵ Я був один варяг посеред січі,

а греки не поспіли на підмогу...

Задми-но, батюшко, нічні свічі...

(*Отець Власій гасить світло*).

А що у лікарів оббив пороги!..

Де в ратну службу! — я вже на узбіччі,

¹²⁰ й на Русь Творитель начертав дороги.

(*Чутно удари в било*).

Ов, що за дзвін? Либонь, се б'ють на віче...

Отець Власій

Знов алчуть крові істукани-б'оги:

ізнав жертви на жереб чоловічі.

Феодор-Тури (*байдуже на це, далі своєї*)

Тут і торжок, і бариші, й чертоги.

¹²⁵ Пошана в князя. Та — гріхи мої! —

зайти не смію в церкву Ілії.

Не те щоб возбраняли тут Ісуса:

є християни в князя у дружині,

й чогось-то Володимир (хоче? мусить?)

¹³⁰ Аскольда й Ольгу чтить — хрещених — нині.

Собор на Ручаї подольським, в усті,

храм у Садах, і ще каплиця в Клині...

Але — це християни, а це руси.

Хоч був би ти у щонайбільшій чині,

¹³⁵ мовчи, як смерд бере тебе на глузи;

за гірше місце більшу дань повинен...

Ховаю віру. Закував сам в узи.

Нечиста совість мало не загине.

Покійниця жона... й дорослий син

¹⁴⁰ не криється, що він християнин.

Отець Власій

Ти білий аки стінь. Ані кровини.

Палають очі, но ще тілом слаб.

Приляж-ко, чадо.

Феодор-Тури

Як же я спочину?..

Син руської і син варяга, я б

¹⁴⁵ міг бути взором й князю-поганину,
якби... мій дух не скис... і не прозяб.
Якби не хутра й не солодкі вина...

Отець Власій

Зневіра — більший гріх. А Божий раб
іде, й спокутує тяжку провину,
¹⁵⁰ й спасає душу, найдорожчий скарб.
Сьогодні волхв на когось жереб кине.
Спини криваву жертву, муж ти храбр!
Іди до князя, як на поле бранне.
(Помічає Йоана). А ти ізиди, чадо Іоане.

Йоан виходить.

Феодор-Тури

¹⁵⁵ Глаголить їм Христа?.. Сьогодні?! Час?

Отець Власій

Пріч сумніви! Що виджу я?! Ганеба!
Встань з одра. Врем'я! А чи знов погас?

Феодор-Тури

Ніт, отче, ніт! І більше слів не треба,
і піднесу до них я нині глас!
¹⁶⁰ Зажди лишень...

Отець Власій

Ба, ти таки відщепал!..
Бувай собі... для хутра і ковбас.
Я сам піду — й посеред їх вертепу
те проречу, що заповів нам Спас.

Феодор-Тури

Молись за мене, коли вступиш в Небо.
¹⁶⁵ Хоч син пішов, не чує зараз нас...
Озватися не смію й сам до себе.
Гадав, омиюсь тільки каяттям...

Отець Власій

А должен — кров'ю. Так собі й затям.

Сцена III

Ява 6

Й о а н на подвір'ї.

Йоан

Тривожно як... Я маю, так, я сам,
¹⁷⁰ з поміччю Божою, вітцю побіду
негайно забезпечить. Або ж там,
у капища, почнуться наші біди.

175–176. *Туди, д' варягів сотні і двомстам / хозарів...* — Тодішні київські християни були здебільшого варяги й хозари.

179. *Борзій к клепалу, під соборний храм!* — Дзвонів тоді ще не було, до церкви й на віче скликали, ударяючи в било, або ж клепало, — забитий у колоду шмат заліза. Соборним храмом була церква Св. Іллі на Подолі.

196. *Молитвами отців!..* — «Молитвами святих отців наших, Господи Ісусе Христе, Боже наш, помилуй нас» (традиційні слова при вході до осіб у священному сані).

Ніт, ідолам я тата не віддам!
Ніт, не дозволю розорять сусіда!
¹⁷⁵Туди, д' варягів сотні і двомстам
хозарів, що прийшли к Христові слідом!
А голосів вже наростає гам...
Борзій в Подолля! В Пасинчу Бесіду!
Борзій к клепалу, під соборний храм!
¹⁸⁰Мерщій, я на коневі ще доїду!
Ще не пізно.

Ява 7

Вбігає М а л у ш а.

Йоан

Се, Малушо, ти?
І ти туди ж?! Я кваплюся, прости.

Малуша

Прийшла сама... І виганяють з дому...
Прийшла відповісти, що згодна я
¹⁸⁵з тобою взяти шлюб. Так-так, причому —
і охрещуся, і зміню ім'я...

Йоан

Малушо! Боже! (*Обіймає її*). Та, гляди, —
нікому.
(*Вбік*). Де там весілля!.. Смерть мені зія...

Малуша

Й сьогодні побіжу, навсупір злому,
¹⁹⁰на гук клепала, де Святий Ілля.

Йоан

Тут бути ув обід страшному грому.
Звінчатись треба вже. От тільки як?..

Малуша

Уже?

Йоан

Ось панотець у нас в хоромах...
Либонь, така доленька моя.

Малуша (*не слухає*)

¹⁹⁵А хресними — Фост, Власта, — хай оці...

Йоан

Зажди-но тут. (*Заходить у терем*).
Молитвами отців!.

Ява 8

Вбігає Гордята.

Гордята

Гей, Слуди, Бруни, Мстишо, Лиховиде!
Ось тут вона, к закланію дівиця!

Ява 9

З другого боку вбігає Блуд.

Блуд

Гей, Вовчий Хвосте, гей, Тудоре, ві де?!
Хутчій, хутчій, не спурхнула щоб птиця!

Ява 10

Подвір'я заповнюється збудженими
ратниками й черню.
В'яжуть Малушу. Чинно входить
Ухоріз, надіває на Малушу
погребального вінка.

Ухоріз

²⁰⁰ Хоругич — хай продовжує ханжити.
Посмів би він сюди оце явиться...

Ява 11

На ганок із терема виходить Феодор-Тури,
за ним — Іоан.

Феодор-Тури

Нікого я не кликав ув обитель!
Кудесник? смерди? бачу й ратних лица...
Чом діва погребним вінцем покрита?

Ухоріз дає знак усім відійти за вгороду.
На подвір'ї лишається він і Блуд.

Ухоріз

²⁰⁵ Боги желяють жертв. Небес десниця...

Феодор-Тури

Що за бридню верзеш ти, ворожбите!

Ухоріз

Милушу й Іоана до божниці
на огонь вести вказав небес віститель —
під співи славнів, майоріння стягів:
²¹⁰ Русь благодарна за розгром ятвягів.

Феодор-Тури

Бог єсть один лиш. Римляни і греки
всі стали під Христові короґви.
Молю Творця, віднині щоб й навіки
громаду їх поповнили і ви.

²¹⁵Єдиний Бог — создатель чоловіків,
владика Він і мертвих, і живих;
Його творіння — твердь, світила, ріки...
А ідоли? Сокири та пили
творіння. Вкопані, сьогодні кріпкі,
²²⁰а завтра — прах. Не внемлють, не зови.
На сім стою, доки склеплю повіки.
Який там жереб кинули волхви —
байдуже християнам. Гетьте, пріч!
Не дам дітей я бісам. Кінчив річ.

Ухоріз

²²⁵Дак ти Христів?! Не знав я. Отакої!
Й ти знайдеш смерть, не будь я Ухоріз.
Я виграю у нашому двобої.
(*Повертається до натовпу*).
Варяг сказав — Даждьбо йому шо біс.

Гордята

Він богохульник!!

Блуд

Кари йому, вої!!

Гамір, погрозливі крики. Юрба кидається крушити
двір.

Ухоріз

²³⁰Івашку дай в кумирню... щоб ти скис!
Його боги желаютуть і он тої!
(*Вказує на Малушу*).

Феодор-Тури

Як то боги, не древо й жерсті лист —
хай зйдуть і беруть. Нащо ж побої?

Блуд

Кощунствує варяг!

Гордята

Убить!

Ухоріз

Скорись!

Йоан

²³⁵ Либонь, отут померти нам обоім.

Феодор-Тури

У землю — тіло, а душа — увись.

Твоя лиш воля (*хреститься*) здійсниться
нехай.

А їх — прости.

Гордята

Стовпи, стовпи рубай!

Чернь і ратники підрубують колони,
ганок падає на Йоана
і Феодора-Тури. Натовп добиває їх. Гасне світло.

Ява 12

Передення. Отець Власій на руїнах
Феодорового дворища. Скраю — Хоругич.
Мріє тьмяне сяйво... все ясніше... ясніше... Чутно
похоронний плач... усе тихше... тихше...

Хоругич

Хвала... хвала Творцю всього!..

Отець Власій

Хоругич?

²⁴⁰ А втім, я знаю — ти не чарівник.
І з Ухорізом начебто не дружиш.

Хоругич

Пішов у дебрі він, але не зник...
Ми з ним одної будемо округи,
у світ прийшли одної ми весни,
²⁴⁵ як щойно відшуміли люті хуги.
Й одної віри ми із ним сини,
але мій шлях один, а в нього — другий.

Отець Власій

То бестія, що Боже борони...

Хоругич

Вже б нам до рахманів, на злоті струги,
²⁵⁰ проте куди скермуються вони?..
Сьогодні видів я предивен сон:
на місці, де застав варягів скон,
князь Володимир наказав звести
храм, на який оддав десяту часть, —
²⁵⁵ щоб був він, наче «Господи, прости»,

249. ...до рахманів, на злоті струги... — Вважалося, що душі померлих одлітали у рай, до рахманів (брахманів) — угодників божих — на містичному золотому струзі (човні). Він був атрибутом погребального обряду руських язичників.

253—254. ...князь Володимир наказав звести / храм, на який оддав десяту часть... — Тому що церкву Різдва Богородиці назвали Десятинною. Щоправда, десяту частину своїх прибутків на її спорудження й облаштування давали й інші кияни. То був перший мурований храм на Русі.

264. ...лежала церква в згарищі не раз... — В XI ст. вона горіла, 1240 р. її зруйнували монголо-татари, у XVIII ст. згоріла знову, 1936 р. її висадили в повітря більшовики.

267, 268. *Скінчив стезю... Без Псалтиря...* — Біля небіжчика цілу ніч читають Книгу псалмів.

270. *живот* (ц.-сл.) — життя.

271. *Тут буде церква... А торжок, а ринок?* — Торговиця, де, мабуть, крамарював і Феодор-Тури, була коло самої Десятинної церкви.

276. *святая Русь...* — тут: сонм угодників Божих, на Русі-Україні просяялих.

279–280. *Лежати тут до жовтої навали / й тому, кого ми Красним Сонцем звали.* — Саркофаг із прахом великого князя Володимира Красне Сонечко до монголо-татарського іга перебував у Десятинному соборі.

щоб був він, яко княжа сила-власть.
Уся хрещена Русь — і я, і ти —
сюди несли пожертву, хто що дасть, —
щоб узороччям сяяли хрести,
²⁶⁰щоб на Вітчизну не прийшла напасть.

Отець Власій

І що із того зодчества мети
Русь принести у вічне спромоглась?

Хоругиц

Ба, рушились і стіни, і кути,
лежала церква в згарищі не раз —
²⁶⁵знов строїли, судьбі навпереваги,
храмину, де лежать оці варяги.

Отець Власій

Скінчив стезю брат Феодор із сином...
Без Псалтиря, без гробу і пишнот.
Так довго не давав він десятини,
²⁷⁰аж мусив дати в жертву свій живот.
Тут буде церква... А торжок, а ринок?
А зваблений принадами народ?
Він, давши десятину, не загине —
вже завтра, вже сьогодні, вже от-от?
²⁷⁵Возводьмо храм куди тривкішим чином:
з мільйонів нас — святая Русь-оплот.
Мовчав пред князем? З тої смерть причини.
Десь тут його вже бездиханна плоть...

Хоругиц

Лежати тут до жовтої навали
²⁸⁰й тому, кого ми Красним Сонцем звали.

Завіса

Слово
п'ятнадцяте

Борис та Святополк

Трагедія

Дійові особи

Святополк — князь туровський, великий князь київський
(на початку дії 37-річний, повен сил)

Святополк у вигнанні (мізерний, виснажений)

Борис — князь ростовський } зведені брати Святополка, рідні
Гліб — князь муромський } сини Володимира-Василя Святого

Святослав — князь древлянський

Передслава — зведена сестра Святополка, рідна — Бориса,
Гліба і Святослава

Путша }
Ляшко } вишгородські бояри

Горясир — дружинник Святополка

Георгій — Борисів дружинник, угорець

Торчін — Глібів кухар

Ланка — жінка Святослава, дочка угорського князя

Іван — син Святославів

Малуша — та сама, що в попередній п'єсі, тільки вже літня

Скороход

Дружинники Бориса, отроки Гліба

Діється в 1015 та 1019 роках.

В основу сюжету трагедії покладено оповіді «Літопису руського» за Іпатським списком, «Житій святих» св. Дмитра Ростовського (Туптала). Маємо зазначити, що ні «Літопис Титмара Мерзебурзького», ні «Таттр про Еймунда», на які покликаються охочі «спростувати» злочинство Святополка та мучеництво Бориса і Гліба, нічого суттєвого не додають і не віднімають від їх канонічних житій.

Засновком інтриги цієї п'єси є такі події. По несподіваній смерті Володимира Великого (у хрещенні Василя) 1015 р. виникла проблема успадкування престолу. Туровський князь Святополк мав більше літ, але Русь не вбачала його спадкоємцем київського трону. Він був пасинком Володимира: великий князь узяв за жону Святополкову матір, коли та ходила вагітна від Володимирового брата Ярополка (а Ярополк присилював її до шлюбу, хоч вона дала свого часу чернечу обітницю); до того ж, цей шлюб Володимира із грекинею — ще язичницький. Останніх років зо два Святополк перебував у тюрмі за спробу повстання проти глави держави.

В опалі тоді був і найстарший із Володимирових синів, народжених у християнських шлюбах, — Ярослав (згодом названий Мудрим, тепер причислений до лику святих): тільки смерть хрестителя Русі перешкодила зіткнутися в міжусобиці батькові з сином.

І великий князь, і народ, і рать хотіли бачити спадкоємцем престолу Бориса, проте літами він був молодший за Святослава. У громадянській війні за Володимирову спадщину переміг Ярослав.

Борис і Гліб (брати від однієї матері) прославлені Церквою як святі первомученики, просяялі після хрещення Русі 988 р. (дні молитовного спомину — 15 травня і 6 серпня за н. ст.).

Дружинники Бориса, отроки Гліба. — Отроки — тут: молодші дружинники.

9. *На туровськiм столi...* — Стіл (стол) — трон удільного князя; престіл (престол) — трон київського монарха.

10—11. *...на престолі — із низького стану / князь київський сидів...* — Володимир Великий був позашлюбним сином Святослава Ігоревича зі своєю ключницею.

17—18. *Я мав би жити з Ярополка спадком — / загриб його Василь Кривава Пляма.* — В усобній боротьбі між синами Святослава — Ярополком та Володимиром — переміг останній, тож Святополк безспідставно вважає вбивцю свого батька узурпатором.

Сцена I

Ява 1

Те саме місце у Києві. Але замість руйновища варягового терема возноситься Десятинна церква. У глибині її — ряд саркофагів, один — ближче.

Тільки-но закінчилася похоронна відправа.

Святополк залишився сам поруч домовини вітчима.
(Частина кону затемнена).

Святополк

І той, кого ви Красним Сонцем звали,
кого боялись вчора многі страни,
хто Русь тримав од Буга до Каяли, —
спарився ввись, мов крапля з океану.

⁵Що ж, смерте, «утоли моя печалі»!

Що ж, гробе, на тобі я вищим стану!

Я все життя пронидів у проваллі.

Я, бувши князем, долю мав кайданну.

На туровськiм столі був, як на палі,

¹⁰бо на престолі — із низького стану
князь київський сидів роками й далі.

Потворі цій співали всі осанну,

вже величали мало не святим —

а смерть розвіє славу, наче дим!

¹⁵Глевким був шмат із рук убивці батька.

І без отця, і з материнським страмом...

Я мав би жити з Ярополка спадком —

загриб його Василь Кривава Пляма.

Вдавав овцю я, наче тихо-гладко:

²⁰не міг рушати проти дядька прямо,
аж доки не придбав за лядське златко
оружжя, щоб чинити прю так само.

Не повелося. Кинув м'я за ґратки.

...О, знов сей щем!.. І дивна ся нестями...

²⁵І пошепти, що в ум заходять крадько...

Взивають знов до мене тато й мама!..

Ява 2

Заходять Путша, Ляшко і Горясир.

Вернувся вже владика із Царграда?
(Ляшко заперечно хитає головою).

І біскуп вмер...

Путша

Послухай, князю, ради.

Ляшко

Послухай, князю, цього разу нас.

³⁰ Борис ось-ось повернеться з походу —
й тоді вже до престолу тобі зась:
бо ти — ізгой, а він — пестун народу.

Путша

А голос віча...

Святополк

Знаю: Божий глас.

Ляшко

Але цей трон тобі належить зроду.

³⁵ Ну що владики! Мало в місті ряс?
Чи мало гусярів, щоб скласти оду?
Ось настоятель храму Анастас,
а ось Боян, співець усім на подив.

Путша

А ось ключі від княжих скринь і кас:

⁴⁰ даруй киянам жменями до споду.

Святополк

До братика ж пошлем ми двох гінців:
мир на вустах... і гострий мир — в руці.

Сцена II**Ява 3**

Освітлюється затемнена досі частина кону
зі Святополком у вигнанні, а Святополк,
Ляшко, Путша і Горясир поринають у п'тьму.

Святополк у вигнанні

Коли ми — справжні, а коли — не-ми?

Коли нас розтинає мощ меча

⁴⁵ і ділить наші тілеса й уми —
то потайці, то навідліг, сплеча —
й роздвоєних лишає меж людьми?
Змовляються, і лестять, і сичать,
святі на позір, алчні за дверми,

21. ...придбав за людське златко...

— Святополк був зятем польського князя (наприкінці життя — короля) Болеслава Хороброго, який постійно зазіхав на руські землі.

24–26, 52–54 тощо. — ...О, знов сей щем!.. і далі. — Це словесна експресія, звичайна для божевільних. Мова й поведінка Святополка Окаянного (себто «Другого Каїна») типова для душевнохворих. Це прояви манії переслідування, феномену роздвоєння особи, розлад мислення, асоціальний розлад особистості, транзитивізм (відчуття себе твариною, річчю) і т. ін.

27. Вернувся вже владика із Царграда? — Київський митрополит Йоан був тоді з візитом у Константинополі.

28. І біскуп вмер... — Латинського єпископа Рейнбарна, духівника Святополкової жінки, князь Володимир теж кинув до в'язниці, де той і помер.

Отже, архієреїв, щоб помазати Святополка на царство, в той час у Києві не було.

32. ізгой — у давньоруському суспільстві особа, котра опинилася поза своєю верствою (селянин без землі, попович, який не став попом, князь без уділу).

33. А голос віча... Знаю: Божий глас. — Vox populi — vox dei (латин.) — Голос народу — голос бога (античний афоризм).

37–38. Анастас був настоятелем Десятинної церкви (вочевидь, кафедрального храму київських митрополитів). Боян відомий зі «Слова о полку Ігоревім» як придворний композитор і виконавець.

78. ...вишгородські круки... — Святополк підтримували бояри м. Вишгорода, що неподалік од Києва.

⁵⁰ на кожному вчинку Каїна печать —
для іншого ж оте тавро візьми.
...Ратай і ратник!.. з ратицями рать!..
Вони мене знов хочуть до тюрми!..
Брати-врази — два, три, чотири, п'ять...
⁵⁵ Велика свара одоліла люд:
поділені, бо дроблені отут (*показує на груди*).

Сцена III

Ява 4

Горниця у великокняжих покоях. Передслава дивиться у вікно, з якого видко Десятинну церкву.

Передслава

Десь наш Борис помежи печеніга
рубається, боронячи Вітчизну,
а того, що куди лютіше іго
⁶⁰ чекає тут — не відає й приблизно.
Той зведенюк не варт його й на ніготь,
той полуглавець, а бодай ізслизнув,
тепер нас буде і рубать, і різать,
підє, либонь, у діло і трутизна...
⁶⁵ Ах ти ж нікчемний, осоружний віхоть!
Такого світ не бачив ще харциза!
Де ти усім узявся нам на лихо!
В душі паскуда й на лиці мармиза!

Ява 5

Заходить Малуша.

Невже з Царгорода вернувсь владика?

Малуша

⁷⁰ О, як би то Бориса нам прикликать!

У Десятинній довше я була.
Коли вже стихли похоронні звуки,
провідать місце, де лежать тіла
Івана й Федора, пішла з розлуки.
⁷⁵ Мене в куті закутала імла
і видать міг хіба що серця стукіт.
Вони змовлялись про страшні діла —
князь Святополк і вишгородські круки:
вони ваш рід понищать весь, дотла,

⁸⁰ Борисові скрутивши перве руки.
Улесна мова, та душа гнила.
Хай бачність має до тії гадюки!..

Передслава

Сідаймо, паніматко, за листи:
швидке перо, братів оповісти!

Сцена IV

Ява 6

Перед князівським шатром у степу — Борис,
Георгій і дружинники. Збуджений галас, крики.

Борис (тримає сувій)

⁸⁵ ...Таке послання написав мій брат.
Що мовите ви, други мої, вої?

1-й дружинник

Та це брехун од голови до п'ят!

2-й дружинник

Якого підступу він ще не скоїв!

Георгій

Нас вісім тисяч. В кожного булат.
⁹⁰ Веди на Київ збройною рукою!

3-й дружинник

Там того Святополка — списів п'ять,
як не прикликне ще лядви якої.

Гамір.

Борис

В степах орду збирає супостат.
Війна тепер в Русі помеж собою —
⁹⁵ було б то зовсім, далебі, невлад.
Мир на Русі — такі мої устої.

Розчарований гомін.

1-й дружинник

Лишайся із устоями, Борисе.

2-й дружинник

І проти брата з Богом лиш борися.

Розходяться.

93. *В степах орду збирає супостат.* — Великий князь Володимир послав свою рать на чолі з улюбленим сином Борисом на війну з печенігами, які йшли на Київщину. Проте русичі не знайшли степовиків: очевидно, ті відступили вглиб Дикого Поля, гуртуючи своє військо.

122. ...он Альта... — Події відбуваються на березі р. Альта (Льта).

Ява 7

Борис і Георгій залишаються удвох, заходять до намету. Липнева ніч.

Борис

Зостались — ти, Озимко, Туки й Олаф...
¹⁰⁰ Над нами ангол крилець не розпрямив.
Ані дарами, ні в яких глаголах
оддячити не можу, що ти з нами.

Георгій

Але чому не прагнеш-бо престолу?
Для нас твій, княже, незбагнений намір.
¹⁰⁵ Та ж Святополку твій живот — крамола.
Не вір: він спить і бачить тебе в ямі.

Борис

Що ж ліпше: князя-брата самоволя
чи немир на Русі поміж братами?

Георгій

Твоя, владарю, думка ясночола.
¹¹⁰ То ж нам чекать кончини уже днями.
На крихту житні маємо ще врем'я,
але її не захищу мечем я.

Сидять якийсь час мовчки.

Борис

Як жасько — так сидіти, ждати смерті.
Як бридко: «Се вони!..» — на кождий шерех.
¹¹⁵ Цього бояться витязі та смерди —
ген поплисти на той незнаний берег.
(Не жаль душі, а тіло жаль до персті).
Пора й мені у той ставати шерех.
Боюсь і я, вже ж будемо відверті.
¹²⁰ Гіркий мені тут випадає жереб.

Ява 8

До шатра підкрадаються Путша і Ляшко.

Гляди на зорі... місяць в другій чверті...
он Альта — у кольчuzі мертвий велет...
Й пащека ночі, що готова зжерти.
Та хто ж мені мультку цю постіль стеле!

(До Георгія).

¹²⁵ Нам зараз час молитись за гонящих.

Стають перед образами. Вбігають Путша
і Ляшко.

Путша

Із батьком ти помолишся ще краще!

Рубають мечами Бориса і Георгія.

Сцена V

Ява 9

Вересень. У причаленій ладді — Гліб і Торчин,
який гострить кухонного ножа, на б'єрезі —
отроки. Видно Смоленськ.

Гліб

Яка на ужин снідь у нас, Торчине?
На што се точиш ти ножа так тонко?

Торчин

Хай любий князя ляже і спочине.

¹³⁰ Заріжу овна, є іще бочонка.

У затінку приляж, мій господине.

Гліб

Во здоровіє отця біля іконки
молитися і день і ніч повинен.
Яка молитва сита і спросонку?

¹³⁵ І день, і ніч — мені усе єдино.

Торчин (вдивляється)

Моя побачив: бігти незнакомка!

Ява 10

Вбігає скороход.

Скорород (кланяється Глібові)

Чолом тобі, Володиміра сину,
віддать веліла Передслава-донька.
Послання це писала власноруч.

¹⁴⁰ Внутрі є підпис, нагорі — сургуч.

Подає листа і виходить.

142–143. ...Святополк з порубу /
враз вирвався... – Поруб – підземна
в'язниця.

155. Угорські гори – Карпати.

Ява 11

Гліб (читає)

«Мій рідний, ненаглядний брате Глібе,
отець помер, а Святополк з порубу
враз вирвався, благий на вигляд ніби,
на всіх братів замисливши погубу.

¹⁴⁵ Боярів батькових забив у диби
і вже криваву розпочав рахубу,
Бориса вбивши, й ти йому потрібен.
Не попадись у руки властолюбу!»

(Трохи перегадом).

Що попередила мене – спасибі.

¹⁵⁰ Тікати ж – марно. Тут зостанусь, ібо
роковано – то й станеться, коли б і...

Ява 12

Вбігають Ляшко і Горясир.

Горясир

Вперед на Гліба! Ріж, січи їх, ну-бо!

Б'ються з отроками, ті втікають. Торчин, побачив-
ши це, несподівано вбиває Гліба кухонним ножом.

Торчин

Моя зарізав Гліба Святополку!

Ляшко

А ти – на друге: што із тебе толку!

Пронизує Торчина мечем.

Сцена VI

Ява 13

Карпати. Уже сніги. Святослав, Іван і Ланка
ледве бредуть з втоми.

Святослав

¹⁵⁵ Ось хутко Угри. Ось Угорські гори.
Через вовків лишилися ми без коней,
та, певно, більше не спіткає горе –
кривавослідне та слізносолоне.

Іван

Спинімся, тату, мама зовсім хвора.

¹⁶⁰ Та ж тут нас Святополк той не догоне.

Стають.

Ланка

Моя вітчизна... Господи... вже скоро...
 Ні теремів, ні хутер, ні корони —
 її б лише побачити простори,
 улюблені з народження до скону.

Святослав

¹⁶⁵ Він думав, що настигне і поборе!
 Він думав, що скінчу я перегони!
 Ти ще пізнаєш, хто я — Святослав:
 я там погну, де навіть не орав!

Ланка

Брат Іштван... сестри... дядечко Михайл...
¹⁷⁰ Як я тужила на отій Русі!..
 Хай буду я вигнанкою, нехай, —
 в Мадярщині вигнанці ми усі...

Святослав

Уже за шеломянем тестів край.
 Та ж Іштван не дарма престол посів:
¹⁷⁵ в скарбниці злото, в кубкові токай,
 і військо сяє в збройовій красі.

Ланка

Там наша мова, наш там обичай...

Святослав

Назад пройду я всі шляхи оці!

Ланка

О Господи, побачити б Дунай...

Святослав

¹⁸⁰ Ще будеш, братику, в моїй руці!

Ява 14

Вбігають Ляшко, Путша і Горясир.

Путша

Таки нам пощастило цього тижня!

Стріляють із луків. Іван, Святослав і Ланка
 падають.

Святослав

Угорщино!..

172. ...в Мадярщині вигнанці
 ми усі... — Угри (мадяри) прибули на
 землі сучасної Угорщини з Уралу через
 Приазов'я на рубежі IX й X віків —
 трохи більш як за століття до подій,
 змальованих у п'єсі.

Угорська держава виникла за князя
 Гейзи (Гези), батька Ланки (з історичних
 джерел ім'я дочки невідоме). На час
 описуваних подій і Гейза (940-45 —
 997 рр.), і його брат Михайл (944-
 48 — 978 рр.) померли; на престолі
 був перший угорський король Іштван
 (Стефан Святий).

173. ...за шеломянем... (д.-р.) — за
 пагорбом; за обрієм.

175. токай — вино, що виробляють
 в однойменній угорській місцевості
 (більш відоме з XIII ст.).

Ланка

Отечино... вітчизно...

Помирає.

Сцена VII

Ява 15

Та ж палата у великокняжих чертогах.

Святополк у вигнанні

В душі немов застрягло копіє.

З душі спливає кров, неначе тьма...

¹⁸⁵ Чи я де-небудь трохи іще є,

чи то мене уже ніде нема?..

Мовби смола гаряча з мене б'є.

В душі застрягло копіє, сторчма...

Десь тіло дляється іще моє

¹⁹⁰ чи се душа вже гибіє сама?

Увірветься до решти житіє

чи тільки тіла вже мого катма?..

В душі немов застрягло копіє.

З душі спливає кров, неначе тьма...

¹⁹⁵ І грім гримить!.. і молнія!.. і туча!..

Ти, Передславо, із сестер найлучча...

А! Ось і я іде! Ізбіса схоже

(себе побачить ближче час наспів):

і очі, і власі, брада і кожа...

²⁰⁰ Учинки — різні, а думки — наспіл.

Ява 16

Заходять Святополк, Горясир і Путша.

Святополк

Що, Передславу тесть забрав на ложе?

Дурепі так і треба. На престіл

возсісти зміг з його поміччю, може.

Братів не жаль — сестри і поготів.

²⁰⁵ Усі, хто проти мене був ворожий,

ще скуштувати мусять моїх стріл.

А чи і ти?..

Горясир

Ні, князю, крий м'я Боже!..

Я нищу всіх, кого вже досі стрів.

Святополк у вигнанні (до Горясир)

Й тебе уб'ють, як буде княжа воля:

²¹⁰ самотність можновладців — їхня доля.

Святополк

Чи склав Боян про мене вже билину?

Чи спалено літописи старі?

Путша

Сказав — готово більше половини,
а хроніки сховали в олтарі,

²¹⁵ й ігумен як затявсь: «Не вольно, сину».

Святополк

Але туди заходять владарі.

Я сам зайду, і все там перекину,
і вирву запис за минулий рік.

Того ж попа — відправить до загину:

²²⁰ моя прослава нині на порі,
а вітчима — спускатися в долину.

Горясир

Піп втопиться ще нині до зорі.

Святополк у вигнанні

Про свій кінець — потурбуватись годі:
бо пекло — тим, хто завсіди насподі.

Святополк

²²⁵ А зараз... зараз... Вкрадено думки!..

Зловити тать, скарати враз на горло!

Що далі? Святополкам невтямки...

Путша

На Ярослава йти?

Горясир

На тее кодро?

Святополк

Ями копайте, ямища, ямки...

²³⁰ І там, і там, і тамечки — навколо...

(Показує на Святополка у вигнанні).

Я, ми... я, ми ще... ямища, ямки...

216. Але туди заходять владарі.

— Монарх, на відміну од інших мирян, мав право заходити у вівтар (через т. зв. царські врата).

Горясир (до Путші)

Був ум як ум — теперки пусто-голо.

Путша (до Горясира)

Крий Господи, який бо він ламкий.

Горясир

В'язкий наш хліб і грубого помолу.

Святополк

²³⁵Що далі?.. далі?.. Вкрадено думки...
Зловити тать, скарати враз на горло.

Путша (далі до Горясира)

Про ето бає всенька Польща й Русь.
Та це — наш господин. Корюсь.

Горясир

Корюсь.

Усі виходять.

Сцена VIII

Ява 17

Дрімучий ліс. Гроза. Вбігають Ляшко і Горясир,
тримають на носилках
Святополка у вигнанні.

Святополк у вигнанні

Мерщій ізвідси! Хутше звідсіля!

²⁴⁰Чаїться хтось за тим он-о кущем.

Він цілиться у мене, вже стріля!..

О, знову ся нестяма, знов сей щем!..

Та швидше-бо, до тестя-короля!

Не на дорогу — в нетрі, манівцем!

²⁴⁵О, вартий, вартий, вартий смерті я...

Ляшко

Нема нікого: пуца, пане, це.

Розкоти грому.

Святополк у вигнанні

Ой, з неба мітить вже святий Ілля!!

Ой, бачу я його грізне лице!!

О, вартий, вартий, вартий помсти я...

²⁵⁰ Мене Гліб хоче скраяти мечем!
Я — піхви миру на меча війни.
Щоб я — на брата?? Боже борони!

Пронизує себе мечем. Горясир і Ляшко біжать
урозтіч.

Ява 18

Входять Борис і Гліб.

Борис

Тепер в тяжких митарствах ця душа.
її вина виразніша встократи.

Гліб

²⁵⁵ Розбив посуд, мов глиняне горща,
душі храмину знищив, Герострате.

Борис

В тяжкі митарства, отже, вируша.
Не допоможе ані шлем, ні лати.
Без нас вона, що скинуте пташа,
²⁶⁰ а мала ж бути вись її крилата.
Й мені гіркого б оминуть ковша,
молюсь про це і буднями, й щосвята.
Чи я вчинив гаразд? Хоча
не хтів оружно руку простирати,
²⁶⁵ дак Ярослав його спинив на Альті.
Години, дні й літа криваві жаль ті...

Гліб

Ні, нам нема чого ховати вічі,
бо правда Божа — найміцніша криця.
Тирана обиратимуть й на вічі,
²⁷⁰ який те віче кине у в'язницю, —
а вчинок твій повіки буде віщим:
як попуст Неба — мусимо кориться.
Як вільні душі, то злітають вище,
в малую шпарку випурхне ця птиця —
²⁷⁵ простори волі манять таємниче.

Борис

Вже згинув деспот. Міг — загинуть лицар.
Всі станемо пред Судією двічі.
І схилиться Суддівська вагівниця...

253, 259. *Тепер в тяжких митарствах ця душа... Без нас вона що скинуте пташа...* — За православним ученням, душі померлих, котрих Творець одразу по смерті не спрямовує до раю чи пекла, у супроводі небожителів проходять митарства різної тяжкості.

256. *...душі храмину знищив...* — «ваше тіло — храм Святого Духа» (1 Кор., 6:19).

265. *...Ярослав його спинив на Альті.* — 21 липня 1019 року на тому ж Альтському полі, де рівно п'ять літ перед тим загинув Борис, відбулася переможна битва Ярослава Мудрого зі Святополком Окаянним. (Є й інші версії цих подій).

277. *Всі станемо пред Судією двічі.* — Йдеться про попередній, або ж тимчасовий, суд (одразу опісля смерті людини) та остаточний (у кінці світу).

Гліб

Гіркотна повість... На усі літа.

Борис

²⁸⁰ Нещастен той, кому престол — мета.

Завіса

Слово
шістнадцяте

Інтерлюдія 3

Данте

Нещастен той, кому престол — мета,
нещастен той, хто перед ним плазує:
породжує й своїх дітей ковта
останній час — монарха і холу́я...

⁵ Чи шкіриться законів многота,
а чи в одні́х руках держави збруя,
покликнувшись на Божого перста, —
коли за хвилию не видно буя,
в тяжку епоху, болісний етап

¹⁰ не лад важливий, бо усі в гріху є,
не лад важній — відлуння слів Христа
(їм рими, далєбі, не доберу я).
Коли ж не Дух свободить — літера,
«законно» оберуть і Гітлера.

¹⁵ То не якась така модерна з'ява,
що проявилась в нинішньому ладі:
така була в Флоренції держава...

Вергілій

...І за моїх часів у Вічнім Граді
та в інших всіх параграфах і главах:

²⁰ чи то республіка, чи одновладдя,
чи вла́сть ізліва, а чи вла́сть ісправа.
Усякий лад — табличка на фасаді,
важливо тільки, хто у домі править
і лад на що вживає як знаряддя.

²⁵ Коли ж твоє служіння нелукаве —
отруту вип'єш і потопчеш гаддя.
Послужиш істині й земній вітчизні.
А хиби — будуть. Але ненавмисні.

Коли писать я взявся «Енеїду» —
³⁰ на пропону Гая Мецената, —
то Август сам мене взяв під егіду,
а це була епоха принципату.

Нема-нема, бувало, та й одвіда
чи перекаже цінний дар до свята.

³⁵ А то не видко наче й ані сліду,
та мимохідь обмовиться сенату,
що ось, мовляв, на всі грядущі літа
Вергілій пише римську «Іліаду».

Я ще творив, та знало вже півсвіту,

⁴⁰ що принцепсу написано присвяту.
Це — де би не ходив я, де б не був я, —
не викинеш, немов старе обув'я.

3–4. ...породжує й своїх дітей ковта /
останній час... — Власних дітей, за давньо-
грецькою міфологією, пожирав бог Кронос —
усепоглинаючий час — «З боязні, щоб ні один
з тих величних потомків Урана / Царську
власть не загарбав собі над усіма богами»
(Гесіод «Теогонія», IX. — Пер. І. Франка).

Платон переповідає видіння вибору
долі: один владолобець «заявив, що оби-
рає життя наймогутнішого тирана ... і не
зауважив, яка в тому причаїлася лиха для
нього доля — пожирання власних дітей...»
(Платон. «Держава». Кн. X, 619, В–С. —
Пер. Дзвінки Коваль).

Цей вислів уживають і щодо «демо-
кратичної тиранії». Дантон, один із вождів
Французької революції і засновник
революційного трибуналу, вигукнув, сам
будучи ведений на гільйотину: «Револю-
ція пожирає своїх дітей!»

«Останніми часами (днями)» у хри-
стіянстві йменується період від першого
до другого приходів Спасителя.

7. ...покликнувшись на Божого пер-
ста... — Хоч із Біблії відомо, що «всяка
влада — від Бога», однак у Святому Пись-
мі йдеться лише про теократію і монархію.
Перст (ст.-сл.) — палець руки, символ
вказівки.

13. Коли ж не Дух свободить — лі-
тера... — «...Буква убиває, Дух же ожив-
лює»; «...де Господній Дух, там воля»
(2 Кор., 3:6, 17).

14. ...«законно» оберуть і Гітлера.
— Нацисти прийшли до влади легітимно:
1933 року вибори до рейхстагу виграла
Націонал-соціалістична робітничка партія
Німеччини, а її вождя А. Гітлера призна-
чено рейхсканцлером. Дальші обмежен-
ня демократії та насаджування крайнього
тоталітаризму теж відбувалися за «демо-
кратичною процедурою». Німеччина ча-
сів нацизму, як і переважна більшість то-
талітарних диктатур, зберігала формальні
ознаки республіки.

26. ...отруту вип'єш і потопчеш
гаддя. — Алюзія Мр. 16:18.

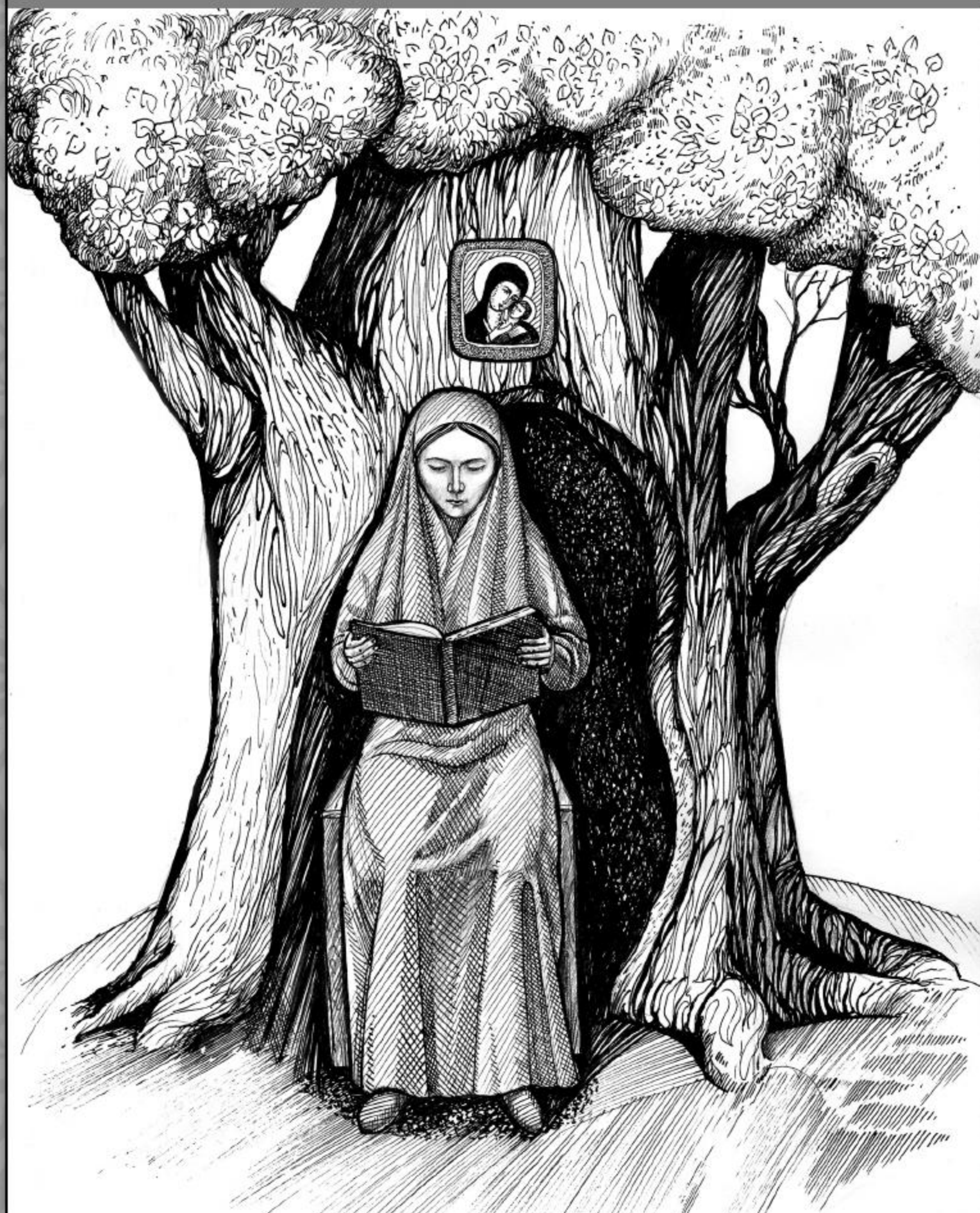
29–56. Вергілій творив за часів принципату, коли глава сенату — принцепс — мав надзвичайні повноваження. Принцепс Гай Октавій (Октавіан) Август потребував літературного складника утвердження нової ідеології Риму — як могутньої світової держави на основі відродження «старих римських чеснот». Для цього Гай Цильній Меценат, наближений принцепса, згуртував талановитих митців слова, серед них Секста Проперція та Публія Вергілія Марона. Вергілій, цілком щиро поділяючи курс уряду, задумав «Енеїду»: одночасно, так би мовити, «Одіссею» й «Іліаду» на римський лад. Цією книгою він виводить родовід принцепса від нащадка богів Енея (щоправда, присвяти вона не містить) і переконує читачів у великому майбутньому Риму. Твір справді, маючи видатний літературний рівень, ставши улюбленим читанням римлян, тривалий час відіграв і особливу політичну роль.

43. *сестерція, сестерцій* — давньоримська монета.

Хоч я ж не вельми ласий до сестерцій,
до оплесків, до миртових вінків,
⁴⁵ та тільки сів писати — Секст Проперцій
розщебетав: «Ця книга — для віків!»
Відомо-бо, моя душа без перцю,
і завжди я в собі тамую гнів,
та мав тоді на нього люте серце:
⁵⁰ що можна знати із кількох рядків?!
Інакше зовсім я б сприйняв тепер це,
але ж я працював без директив,
і до душі приставивши люстерце,
не спостеріг, у чому був би крив.
⁵⁵ А муза «Енеїди» полум'яна
осяяла і Рим, й Октавіана.

Твоя епоха нині у тяжі,
іще кого вам вигойда колиска...
І хліб, що не на поді, а в діжі,
⁶⁰ ще бродить і росте непевно, хистко.
Але в часи ілюзій і олжі,
коли злочинство лютий шкірить вискал,
не утікай мерщій за рубежі,
шукаючи спокою або зиску.
⁶⁵ А тут тобі наочні типажі,
як гаснуть ті, що повні злотоблиску,
бо їх фальшивий скарб увесь в іржі,
дарма що влади доступились близько.
Спасатися ж — земний короткий вік:
⁷⁰ свіча ледь-ледь — і днів скінчився лік.

Слово
сімнадцате

Осереддя Європи

Драма

Дійові особи

Едігна — французька королівна (у сцені I — 18 літ,
у сцені III — 46)

о. Гільом — чернець монастиря Сен-Дені, духівник
Едігни, старець

о. Сугерій — чернець монастиря Сен-Дені, 20 років,
малий і худий

Шарлотта — служниця

Гретхен — дружина бондаря

Селяни й селянки

Купець

Франц — сільський хлопчик

Рицарі

В основі цієї п'єси лежать такі події.

У 1049 чи 1051 році Анну Ярославну, дочку великого князя Київського Ярослава Мудрого, було віддано за французького короля Генріха I. Як посаг вона взяла з собою Новий Завіт церковнослов'янською мовою (нині відомий як Реймське Євангеліє — за місцем зберігання з 1554 року в м. Реймс). На ньому Анна і Генріх присягалися на вінчанні.

У 1074 році їхня дочка Едігна напередодні своїх заручин утекла з дому, забравши деякі дорогі серцю речі, зокрема дзвоник — подарунок матері. Мала намір дістатися Русі, Києва, про які так багато чула від неї. Проте дорогою вві сні Едігна отримала таке розпорядження звище: повинна залишитися назавжди там, де, ідучи возом, почує одночасно крик півня і гук дзвона. Невдовзі її підвозив селянин, який віз півня. Півень заспівав, коли, проїжджаючи повз церкву, залунав дзвін. Тож Едігна залишилась у цій місцевості (село Пух у Верхній Баварії, неподалік Мюнхена), поселившись у великому дуплі липи. Вона вчила селян грамоти, основ християнської віри, а згодом одержала дар цілительства і ясновидіння — визначала місце пропажі. Причому свого високого походження нікому не відкрила, воно стало відоме лише після смерті.

26 лютого 1109 року Едігна упокоїлася в Бозі. У 1120 році Католицька Церква причислила її до лику блаженних.

Липа з келією Едігни росте й досі, її мощі та дзвоник зберігаються у місцевому храмі.

Сугерій (бл. 1081 — 1151) — видатний діяч Католицизму, засновник готичного стилю в архітектурі, видний політик тих часів, радник Людовіка VI.

6. ...*вілан достоту!* — Вілани — одна з категорій тодішніх селян.

28. ...*у Гуго та Філіппа* — у рідних братів.

Сцена I

Ява 1

Вересень 1074 року. Горниця Едігни у королівській резиденції Санліс поблизу Парижа.

Едігна

Свіча ледь-ледь, і днів скінчився лік...

Уже немого і годинам щоту.

А завтра приїздить «мій чоловік» —

бридкий, почварний, — щоб забрати цноту.

⁵ Не принц, а неотесаний мужик!

Не королевич, а вілан достоту!

Суконні шати і з сукна язик!

Його би не впустила й за ворота!..

Тож я дала собі такий зарік:

¹⁰ зберу-но в клунок всю свою цінноту —

і не побачать тут мене повік.

(Чути стук у двері).

Хтось стукає!.. О, це, либонь, Шарлотта.

Єдиного я маю тут «васала»:

оце уже і клуночок зібрала.

Відчиняє горницю.

Ява 2

Заходить Шарлотта.

Шарлотта

¹⁵ Мене ваш задум, далєбі, ляка,

і ллю дрібні, за що я не візьмуся.

Йдете, неначе сирота яка,

чи як прочанка йде на прощу в скрусі.

Хто би повірив: короля дочка, —

²⁰ якби зізналася про це комусь я.

Немовбито в якого злидняка,

дрібні пожитки зібрано в обрусі.

Ще яблука й окраєць житняка...

І то з оцим ви дійдете до Русі?

Едігна

²⁵ Ой лелечко, узяти ще дзвінка,

що вдарувала кожному матуся!

(Бере дзвінок).

О, річ мені ця пам'ятна і ліпа,

бо в мене є, у Гуго та Філіппа.

Тобі ж — спасибі. Годі... Прощавай-бо.
³⁰ Отця Гільома жду із Сен-Дені.
 (Проводжає Шарлотту).

Ява 3

Прощатись довго нам з тобою зайво.
 Я й так немов в розсмиканому сні.
 Тепер зібрати почуття ще дайбо.
 На Русь тікати маю до рідні,
³⁵ хоч і в Парижі — королівське майво,
 що лілія із Києва на ній.
 Та завтра дождити того зайду
 і стать його жоною — ні-ні-ні!
 (Поглядає за двері).
 Іде отець Гільом, од свічки сяйво.
⁴⁰ Ну зовсім ця олжа не по мені...
 Лиш не бракнуло б лицедіїв хисту...
 Панотче, laudetur Jesus Christus!

Ява 4

Заходить отець Гільом.

Отець Гільом

Спішу, спішу, хоч ноги вже не служать.
 Несу Святе Писання, що з Русі
⁴⁵ матуся ваша привезла, би з мужем
 звінчатися в усій земній красі.
 (З книжками в нас і дотепер не дуже).
 Коли ж була графинею Креспі, —
 хоч папа і не визнав те подружжя
⁵⁰ (закохані — у вчинках, мов сліпі), —
 була до віри, видно, небайдужа,
 бо, кажуть, від усіх своїх скарбів
 хранила книгу цю, либонь, найдужче.
 Уже і вам вінчатись час dospів.
⁵⁵ І Біблію Святу чита принцеса
 напередодні шлюбного процесу.

Кладе фоліант і виходить.

Ява 5

Едігна

Отець Гільом... Мій бідний, мій старенький...
 Аби ти знав, нащо мені цей том!..

35–36. ...в Парижі — королівське майво, / що лілія із Києва на ній. — Стилізована лілія, герб усіх гілок династії Капетингів, імовірно, пов'язана з гербом Рюриковичів — тризубом.

42. ...*laudetur Jesus Christus!* (латин.) — слава Ісусу Христу!

48–49. Коли ж була графинею Креспі, — / хоч папа і не визнав те подружжя... — Овдівила королева Анна стала дружиною жонатого графа Рауля де Креспі Валуа, тож цей шлюб папа Римський оголосив незаконним.

68. *мажордом* — тут: старший служник у багатому домі; дворецький.

81. *Часословець* — богослужбова книга.

82. *...до Божих дів* — до монахинь.

Його б перепросить мені щиренько...

⁶⁰ Мій добрий, терплячий отець Гільом!..

По-руськи вивчилась читати в неньки
та ще й писать навчилась заразом.

Її все на Русі було серденько,
й мої гадки здіймалися слідком.

⁶⁵ Шо Русь мені?.. нема-нема ж, та й тенькне
у грудях щось і стане в горлі ком.

Ото б побачити її зблизенька!..

Сплять слуги, охорона й мажордом.

Пора мені гасити вже свічу.

⁷⁰ Я звідси йду. Я звідси вже лечу!

Задуває свічку і виходить.

Сцена II

Ява 6

Літо 1101 року. Узлісся коло села Пух.

Сугерій і вояки.

Сугерій

Ми прибули. Он липа, он церковця.

Й мені, гадаю, не забракне слів.

Її впізнаю: королівська кров це,
а я вже надививсь на королів.

Вояк

⁷⁵ Послав король такого красномовця...

Чи, може, силоміць?..

Сугерій

Ну хто б посмів!

Я пережду тих жон, і того хлопця,
і тих дівиць, а потім мужиків,
а потім корчмаря чи, мо', торговця...

⁸⁰ Кого вмовляв, то цю вже й поготів:
візьму Письмо, а вдасться — й Часословця.

Вже ж знаю, що казать до Божих дів.

Ви ж мусите набратися терпцю
й назад верстатимем дорогу цю.

Сцена III

Ява 7

Село Пух. Неподалік маленького храму — величезна
липа, до її дупла прироблено двері, над дверима —

образок. Край цієї келії сидить Едігна, біля неї — Франц, оддалік — селяни, купець, на краю кону — Сугерій.

Франц (читає по складах)

⁸⁵ «...Re-sur-re-cti-o-nem mor-tu-o-rum,
et vi-tam ven-tu-ri sea-cu-li. A-men».

Едігна

Сьогодні лучче, ніж було учора.
А «Credo sum» — це усього́ фундамент.
На другий раз ми як зберемся хором,
⁹⁰ як свято у парафії настане, —
аж ехо піде і селом, і бором.

Франц

А що то це у тебе за пергамент,
шо ти його осібно прячеш в короб?

Едігна

Це Руська Біблія, дарунок мамин.
⁹⁵ Та ми про це колись ще поговорим.
Святиня то. Для мене то сакрамент.
Далеко Київ, Русь од града Пуха,
але в цім короби — скарбниця Духа.

Франц

Ще хочу запитать тебе, Едігно...

Едігна

¹⁰⁰ До завтра, Франце, можеш дочекати?
Вже на сьогодні досить, вже їди-но,
вже, мабуть, виглядають батько-мати —
носити воду, загібати сіно...
До мене он людей прийшло багато:
¹⁰⁵ ждуть двоє чоловіків і п'ять жінок,
ще парубчак і цілий гурт дівчаток,
а далі — посідали попід тином —
мандрованих прочан чи не з десятком,
а край галявини аж онде — інок.
¹¹⁰ Тож, Франце, вже біжи до мами й тата.
Он скільки вже людей круг липи є,
і горечко у кожного своє.

Франц виходить.

85–86. «...*Resurrectionem mortuorum, / et vitam venturi saeculi. Amen*» (латин.) — «...Воскресіння мертвих / і життя будучого віку. Амінь». — Останні слова з «Вірую»

88. «*Credo sum*» (латин.) — «Вірую».

96. *сакрамент* — тут: святощі.

Ява 8

До Едігни підходять селянин і селянка.

Селянка

Едігночко, пропав наш середущий,
вже третій день додому не вертає,
¹¹⁵ як десь пішов з охотниками в пуцу.
Чи є він ще на світі, чи немає?
Бо ж обшукали, наче, кожен кущик.
Вже ледь не збожеволієм з одчаю.

Едігна виймає з короба Руську Біблію, мовчки
читає, відвертається, тихо молиться
і повертається з натхненним обличчям.

Едігна

Він є, не плач: поранений, живущий.
¹²⁰ Його напала звірів ціла згряя.
Він у байраці, що зовуть Гадючий,
і то на самім дні лежить, не скраю.
Упав на дно, бо там стрімкая круча.
Води баклажку із собою має,
¹²⁵ та зголоднілий, підвестись не може.

Селянин

Хутчій до яру, гаятись негоже!

Похапцем виходять.

Ява 9

До Едігни підходить купець.

Купець

Зі мною теж сподіялась пропажа,
й порадили звернутися до тебе.
(Едігна так само стає і молиться, а купець,
не зважаючи, править далі).
Про це гуде уся округа ваша:
¹³⁰ мов, стежку знаєш навпростець до Неба,
і тільки-но промовиш отченаша...
Я гроші тобі дам!

Едігна (обертається)

Грошей не треба.
Не знайдеш ти калитки.

Купець

Мати вража!

Едігна

Якийсь бідак, що тут ходив на жебри,
¹³⁵надибав згубу з твого саквояжа
 й оддав на монастир — і злото, й сребро.
 Отож, це знахідка, але не кража.
 Отож, пропаще в світі ще не все-бо.

Купець

Віддав на храм! От дурень жебрачисько!
¹⁴⁰Нема мені шо тут робити й близько!

Прожогом іде геть.

Ява 10

Вбігає Гретхен із немовлям.

Гретхен

Ой, розступіться!

1-й селянин

Хто там?

2-й селянин

Бондариха.

1-й селянин

Ми з ранку стоїмо!

2-й селянин

Та цить!

3-й селянин

Тихіше!

Гретхен

Мій син!.. Едігно!.. Він уже не диха!..
 Немов заляк, і носик погострішав...

Едігна

¹⁴⁵Бог милостив. Потрібна руська книга.

Коротко молиться і доторкається до хворої дитини
 Євангелієм.

1-й селянин

Від неї наче навкруги світліше...

Гретхен

Ой, дихать починає, тільки стиха!
Уже частіше дихає, частіше!
Мій син живий, єдина утіха!
¹⁵⁰Ця книга помічна твоя і віща,
минає туга, і зникає лихо.
І ти, Едігно, над усіх добріша.

Едігна

Бери-но, Гретхен, свого молодця,
іди додому і хвали Творця.

Г р е т х е н виходить, розходяться зі жвавим гомоном
і всі інші.

Ява 11

До Едігни підходить Сугерій.

Едігна

¹⁵⁵Я звикла вже до різних візитерів,
які заходять в ці глухі місця, —
все прості гречкосії й ликодери,
хоч бачила і рицаря, й купця...
Кого ж прислав мені Господь тепера?
¹⁶⁰Бо виджу чи не вперве тут ченця.

Обоє

Хвала Христу!

Сугерій

Я, сестро, брат Сугерій.
Теж із селян, а тут за посланця...
В цім липовім дуплі, як у печері,
живеш без королівського вінця —
¹⁶⁵тебе ж в усім виказують манери,
і вистачить почути півслівця.
Хоча давно у цім селі, в цім лісі,
та був колись же і палац в Санлісі.

Де той дворець, а де тепер ся липа!..
¹⁷⁰Проте єднає вас сей голос крові.

Виймає із сумки дзвоника і дзеленькає.

Едігна

О Божечку, та це дзвінок Філіппа!
 Чи всі живі, чи всі вони здорові?
 І як, добродію, вам шлях цей випав —
 мене зустріти аж у цій діброві?

¹⁷⁵ О Божечку, та це дзвінок Філіппа!..

І в мене є такий, в моєму схові.

*(Забігає в дупло і виносить
 такого ж дзвінка).*

О Божечку, та це дзвінок Філіппа...

Такий і в Гуго був. Мої братове!..

Взяла його, книжки й окраєць хліба...

¹⁸⁰ То ви — їх посланець, по вашій мові?..

Але ж минуло так багато років —
 лиш перша вістка од братів, нівроку.

Сугерій

Сестрице, справді, ти тієї ночі,
 узявши з Сен-Дені Святе Писання,

¹⁸⁵ втекла, пильнуючи вінок дівочий, —
 доч короля і діва на відданні.

Й ніхто тебе із варті не заскочив,
 й була уже далеко ти до рання.

Жених приїхав і вчиняв дебоші,

¹⁹⁰ та ба — іщезла від мисливця ланя.

Десь бігла ти собі ген світ за очі,
 однак — в Вюртемберг чи до Бретані?

Едігна

Повірте, путь чітка була...

Сугерій

Охоче.

Едігна

...но поселилась тут для покаяння.

¹⁹⁵ Повідати про це найшла наснага.

Сугерій

Авжеж, я слухаю. Я весь — увага.

Едігна (поринаючи у спомини)

Все думала: яка вона, та Русь?

Все слухала у мами гусляра...

Той край, мабуть, житло слов'янських муз

192. ...в Вюртемберг чи до Бретані — тобто чи на захід, чи на схід.

201. ...ять, іжиця і юс... — букви давньоруської азбуки.

203. ...темний і король-француз... — Рівень грамотності в тодішній Франції (та і в усій Західній Європі) був настільки низьким, що навіть батько Едігни Генріх I не вмів писати, на відміну од високоосвіченої Анни Руської.

204. ...Париж — неможена нора. — Проти Києва XI ст., кам'яного і золотоверхого, столиця франків тоді була далекою околицею європейської цивілізації. Близько 1050 року Анна Ярославна писала батькові: «До якої жадливої країни ти мене віддав. Тут звичай потворні, житла похмурі, церкви жадливі».

212. ...тримаючись не сходу і не півдня... — тобто йдучи на південний схід.

²⁰⁰ між водами Дунаю і Дніпра.

Там грамота — ять, іжиця і юс, — письменні і дорослі й дитвора.

В Парижі ж темний і король-француз, та й сам Париж — неможена нора.

²⁰⁵ Там, на Русі, — в серцях усіх Ісус, а віра в франків тліє-догора.

Там правив прадід, правив мій дідусь — я ж тут мов неприкаяна мара.

Отож, коли терпіль було несила —

²¹⁰ втекти на Русь собі постановила.

Я вже пройшла чимало пущ і сіл, тримаючись не сходу і не півдня, й одного разу, стомлена, без сил, немов яка бездомниця послідня,

²¹⁵ на цвинтарі заснула, між могил.

У сні ж хтось мовить (я йому не рівня):

«Ширяй у висі й не розпрямлюй крил.

Віл, півень, дзвін». На ранок віз дід півня, мене підвіз. Як тут проходив віл —

²²⁰ то мала завершатися Обідня,

тож на дзвіниці вдарив колокіл

й пітух дідуся заспівав до півдня.

Як збіглося отак все троекрати —

я втямила: отут мені спасатись.

²²⁵ В оцім дуплі оцеї деревини

живу я вже який десяток літ,

свої найперш замолюю провини,

та всі гріхи, що їх накоїв світ.

Але ж ніхто не розшукав дитини,

²³⁰ ніхто сестрі не передав привіт...

З якої ж ви тепера тут причини?

Чого мене іспом'янув мій рід?

Сугерій

Я на прохання свого господина

тобі наніс нежданий цей візит,

²³⁵ бо хоч живеш у цім дуплі пустинно,

сповняеш даний Богові обіт,

та нині — звісно, за впорядом Неба —

вся Франція залежить лиш від тебе.

Прийшла пора вже принцу Людовіку
²⁴⁰(це старший син твого Філіппа-брата)
 прийняти вінець, не збувшись опіки,
 в соборі Реймса. Але є завада:
 бракує Біблії з Русі. Без ліку
 є книг святих у кожного абата,
²⁴⁵та на подію цю, таку велику,
 потрібна та, що Анна з Київ-града
 доставила до Реймса чоловіку.
 Тепер потрібна втретє. І встоп'яте
 потрібна буде Франції, довіку!
²⁵⁰Тому я мусив путь оцю верстати.
 У Реймсі жде твій брат, чекає небіж.
 Та цього сподіваються й на Небі ж.

Едігна (по хвилі мовчання)

Ту Біблію взяла, щоб повернути
 назад на Русь, ізвідки прибула.
²⁵⁵І не вагалась жодної минути,
 бо що, мовляв, Париж — обійстя зла,
 і тут не християни — геть-то юди.
 У вірі ж чистій плинуть два русла,
 гадала, там, на берегах Славуті.
²⁶⁰Предивні, Господи, Твої діла:
 у пущі цій почувала я когута...
 Та ж книгою зцілилось півсела!
 Яка ж без неї тут настане скрута!
 Їх вістка ця прошиє, мов стріла!
²⁶⁵По-руському не тямлять ані слова,
 та книга ся — для них життя основа.

Сугерій

Не книга. Віра, що є плодом слуху.
 А ти й без книги добрий жнець на ниві.
 Добірним словом будиш серця скруху —
²⁷⁰божественним, влучним, прямим, правдивим...
 Це, знай, за нaтхненням Святого Духа.
 Та книга ця таки справдешне диво:
 як зцілить маловірності недугу —
 Європу всю повісити б вотивом.
²⁷⁵Нехай вона покине цю округу,
 їй Бог судив інакші перспективи:
 король присягу прийме вперше, вдруге...
 «Від короля ж — усяка справедливість».

241. *...прийняти вінець, не збувшись опіки...* — За умов феодальної анархії, аби зберегти законне престолонаслідування, у династії Капетингів установився звичай зводити на престол сина ще за життя батька як співправителя. Сина коронували вдруге після смерті батька, але присяга на Руському Євангелії відбувалася раз. У 1101 році з'явилася потреба, щоб принц Людовік став «королем-сином» за життя «короля-батька» Філіппа. Король Філіпп свого часу першим присягнув на царство на Руському Євангелії (на якому, нагадаємо, присягалися під час вінчання його родителі Генріх і Анна). Тепер, за складних стосунків з папою Римським, було важливо, щоб коронування Людовіка пройшло за тією ж процедурою, що й Філіппа.

242. *...в соборі Реймса.* — Коронування, як правило, проводилося в головному храмі міста Реймс, бо там у 498 році вождь франків Хлодвіг із дружиною (військом) прийняв християнство.

267. *Віра, що є плодом слуху.* — «...Віра із слухання...» (Рим. 10:17).

274. *...повісити б вотивом.* — Вотив — коштовна табличка з подячним написом або модель зціленого члена тіла, яку виготовляють із дорогоцінних металів і вішають поруч із чудотворною реліквією.

278. *«Від короля ж — усяка справедливість».* — Ця формула з'явилася у чернечому середовищі в XI–XII ст., оскільки бажана міцна монархія обмежувала феодальну сваволю.

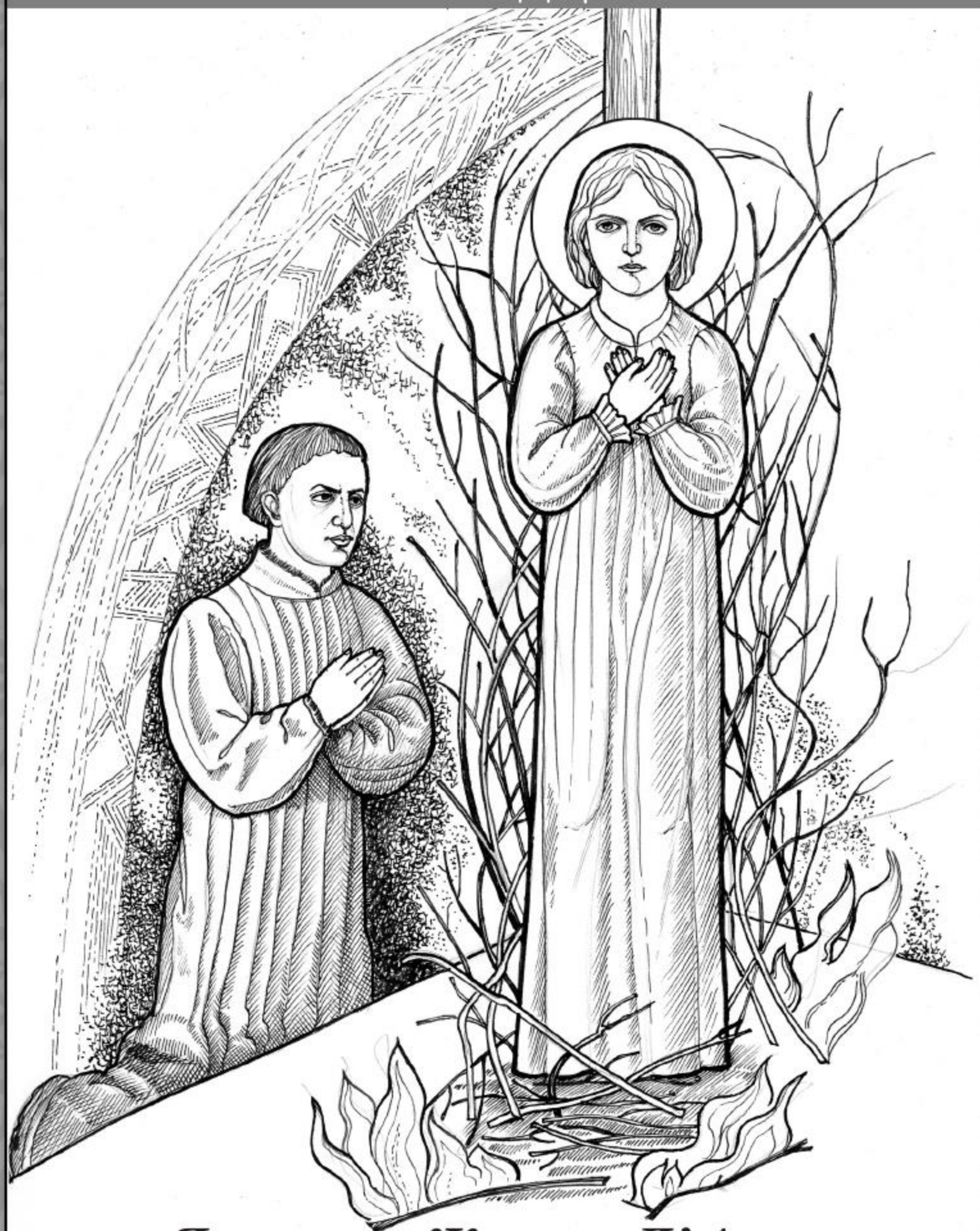

Едігна (віддає Сугерію Руське Євангеліє)

Як на Русі й у цім-от пустирі,
²⁸⁰хай б'ють в Парижі віри дзвонарі.

Завіса

Слово
вісімнадцате

*Явлення Жанни Д'Арк,
або Анти-Вольтер*

Трагедія

Перебувайте в Мені, а Я — у вас. Як галузка не може приносити плоду сама по собі, якщо не буде на виноградній лозі, так і ви, якщо не будете перебувати в Мені.

Євангеліє від Івана, 15:4

Дійові особи

Жанна Орлеанська

Ізабелла де Вутон — її названа матір

П'єр дю Ліс — командувач фортеці

Жан дю Ліс — балї

} зведені брати Жанни

Катрін Д'Арк — зведена сестра Жанни

Ніколя Гроньє — губернатор

Обєр Буле — глава міських старшин

} колишні Жаннині

} соратники

Псевдо-Жанна

Карл Сьомий Валуа — король Франції

П'єр Кошон де Сомм'євр — єпископ Бовеський, згодом архієпископ Руанський

Ніколя Міді — доктор теології

Брат Рішар — францисканець

Кардинал (без слів)

Архієпископи (без слів)

Священики (без слів)

Тьєрраш — кат (без слів)

Річард Ворвік — комендант Руана

Герольд

Хор ченців різних орденів

Міщани

Французькі й англійські піхотинці, італійські кавалеристи

В основу п'єси покладено не «загальноновизнані» факти із життя Жанни Д'Арк, а т. зв. версію бастардистів-сюрревістів. Згідно з нею, героїня французького народу Жанна Орлеанська, або ж Орлеанська Діва (йменована у дворянстві дю Ліс, по чоловікові — дез Армуаз, а згодом, після смерті, — Д'Арк), — побічна дочка французької королеви Ізабелли Баварської.

Щоби врятувати новонароджену від убивства (король Карл VI був несповна розуму і знищував її дітей), було оголошено, що немовля — нібито хлопчик — померло, щойно з'явившись на світ; у родовій же усипальниці було поховано іншу дитину. Королева таємно передала дочку на виховання в далеку околицю країни у сім'ю Жака Д'Арка, збіднілого землевласника королівського роду, котрий утратив був дворянство.

Після відомого судового процесу Жанна уникла страти (унаслідок складних політичних інтриг королева Ізабелла влаштувала її втечу); замість Жанни в Руані було спалено когось іншого.

...*Анти-Вольтер*. — Зрозуміло, Брат Віктор не рівняє свою скромну особу до великого Вольтера, лише протиставляє свій твір його «Орлеанській Діві», де Жанну Д'Арк зображено в карикатурному, сороміцькому вигляді. («...Весь його руйнівний геній зо всією свободою вилився в цинічній поемі, де всі високі почуття, дорогоцінні людству, було принесено в жертву демоніві сміху й іронії, грецьку давнину осміяно, святині обох Завітів поругано» — О. Пушкін). Якщо Вольтер починає свою поему словами «Я не вродився славити святих...» (пісня перша, пер. М. Рильського), то автор «Діянь небожителів» має протилежне покликання.

«*Перебувайте в Мені, а Я — у вас. Як галузка не може приносити плоду сама по собі, якщо не буде на виноградній лозі, так і ви, якщо не будете перебувати в Мені*». Євангеліє від Івана, 15:4 (пер. Р. Турконяка). — Цей уривок зі Святого Письма проповідник Гільом Ерар вибрав темою свого казання 24 травня 1431 р. на цвинтарі руанського абатства Сен-Уен (коли було влаштовано відречення Жанни), навівши слова Спасителя в хибному контексті — при звинуваченні її у «ересі».

Жан дю Ліс — бальї, тобто королівський чиновник, який відповідав за справляння податків і поліційний нагляд у своєму окрузі (бальяжі).

5. ...*владика Свин і свинарі*... — Гра слів: у французькій мові прізвище Sauchons (Кошон) і загальний іменник le cochon (свиня) пишуться по-різному, а вимовляються однаково.

Сцена I

Ява I

30 травня 1431 року, дев'ята година ранку. На Старому майдані Руана, поблизу церкви Спасителя, зведено ешафот, поруч — поміст для почесних глядачів. Англійські піхотинці, яким належить пильнувати порядку, таміщані різних верств уже знудилися чекаючи.

1-й міщанин

Ізнову вже пробили дзигарі...
Де вже та Жанна й де вже той Кошон?!
Зібралися і дуки, й бідарі,
й баби всі тут, й кожен хлоп прийшов...
⁵ А де ж владика Свин і свинарі?!

2-й міщанин

А шо вояцтва! — всенький Альбїон.

3-й міщанин

Бо Жанна, знаться, — дівка на порі.
Таке цабе попалося в полон —
не пригада ні молодь, ні старі.
¹⁰ Її б украв щотретій бургіньїон
(про це, річ ясна, знають нагорі),
та й арманьяки — вже вони он-он...

1-й міщанин

Це — якшо рицарі й комонниця.
Але ж наказ — замкнуть віконниці...

Воїн

¹⁵ Що там за просторіка?

2-й міщанин

Цить-бо, цить!

3-й міщанин

О, вже ведуть.

1-й міщанин

А се шо за проява?!

2-й міщанин

Та позмовкайте врешті хоч на мить!

1-й міщанин

Це та Дівця, шо про неї слава?!

Піхотинці відтісняють міщан аж на узбіччя.

Ява 2

Входять кардинал, архієпископи, єпископ Кошон, ченці; займають місця на помості. У супроводі двох священників проходить на ешафот Псевдо-Жанна (у чорному балахоні, лиця не видно: зверху його закриває каптур, поверх якого — ковпак із табличкою «*Heretica, idolatres*», ізнизу — пов'язка).

Ченці (співають)

Нехай наш дух все лине у блакить.

²⁰ За нас молися, Матінко ласкава.

Ми райських прагнемо собі угідь,
що їх не може змалювать уява.

Про душу всяк подбай заздальгидь,
і це найбільша в цьому світі справа.

²⁵ Диявол бо чигає і не спить,

та милосердному Творцеві — слава!

На терезах всі зважаться діяння.

Як страшно помирать без покаєння!..

Міді (хреститься)

Во ім'я Бога! Дорогі в Христові!

³⁰ «Один страждає член, то всі із ним».

Й такі у сатани тугі окуви,
що спершу гнуть людину, а затим
ув орган припиняють струмінь крові.
Бува, вдається подолати стрим.

³⁵ Але якщо до решти охолов він,
гниє тоді той член і всі — за тим.

Для ампутації це певний довід:
його зректися — на добро усім
(як вороття первісному гріхові

⁴⁰ мечем огненним скраєв херувим).

Бо дух — до Духа, тілеса ж — у тлінь.

Не так, як Жанна, виберім. Амінь.

Кошон (читає)

«Во ім'я Господа! Я, П'ер, владика,
цей вирок справедливий вам речу:

⁴⁵ вина цієї Жанни, так велика,

— а єресь і доведено, й в очу, —
й повторного відпаду явний виказ
(це кожен з інквізиторів почув)

примусив Церкву припинить опіку

⁵⁰ над Дівою, вподібнившись мечу.

Вже цьому членові — ніяких ліків,
нікому вже зцілить не по плечу.

Тебе ми відсікаємо навіки —

з молитвою, у скрусі та плачу.

10. Її б украв щотретій бургіньйон... 12. ...та й арманьяки — вже вони он-он... — Боротьба французького народу проти англійців у Столітній війні ускладнювалась усобицею двох таборів у самій Франції: бургіньйонів, які підтримували загарбників, та арманьяків, які відстоювали незалежність країни. Проте після переможної епопеї Орлеанської Діви бургіньйони почали схилитися до миру з арманьяками.

13. *Комонниця* (заст.) — кіннота.

14. *Але ж наказ — замкнуть віконниці...* — Запобіжні заходи при цьому аутодафе були безприкладними: крім розпорядження щодо вікон, сімсот вояків (*А шо воцтва! — всенький Альбїон*) стримували глядачів далеко на краях майдану, ще сто двадцять — охороняли ешафот, який, до того ж, закрили величезним щитом; обличчя засудженої було приховано. Це все відразу ж викликало повсюдні сумніви, чи справді спалено було Жанну Орлеанську.

«*Heretica, idolatres*» (латин.) — еретичка, ідолопоклонниця.

30. «*Один страждає член, то всі із ним*». — Точніше: «І як страждає один член, страждають усі з ним члени...» (1 Кор., 12:26).

39–40. *...як вороття первісному гріхові / мечем огненним скраєв херувим*. — Алюзія 1 М, 3:24.

41. *Бо дух — до Духа, тілеса ж — у тлінь*. — «...І порох повернеться у землю, звідки взявся, а дух відійде до Бога, що його Він дав» (Проп. 12:7).

47. *...повторного відпаду явний виказ...* — Звинувачений у єресі міг покаятись і таким чином уникнути відлучення, але рецидив єресі (Жанна знову вдягнула чоловічу одягу) вже невідворотно тягнув за собою анафему.

Окрім суто практичної потреби, чоловіче плаття для середньовічних жінок-войовниць означало належність до військових кіл. Для Жанни воно було також знаком її вищого покликання. (Святі Катерина Олександрійська і Маргарита-Марина Антіохійська, які у видіннях сповіщали Жанні волю Божу, теж зображаються в облаченні військовиків).

55–56. «...Віддаючи тебе комендатурі, / благаємо: ні смерті, ні тортурі». — Інквізиція не карала еретика — лише провадила розслідування й відлучала його від Церкви, передаючи світській владі з проханням «вибавити від смерті й ушкодження членів».

61. *А що було не так — підправить писар.* — Проте, всупереч тогочасним правилам, документа про прийняття Жанни в руки світської влади і протоколу страти складено не було.

55 Віддаючи тебе комендатурі,
(вручає грамоту Ворвікові)
благаємо: ні смерті, ні тортурі».

Ворвік (до піхотинців)

Вже й так тих церемоній достобіса.
Шось там іще варняка преподобник.
Вогню під чародійку — та й завіса!
60 І тут геєна, й скрегіт тут зубовний.
А що було не так — підправить писар.
Попів послухати — всі ніби овни.
Ну вже ж, до дідька, осоружна риса.
Та що було не так — підправить мовник,
65 ти ж дай огню, чи зашморга, чи списа.
(До ката).

Палить, месье Тьерраш вельмишановний.
Чого ви, як на месі абатиса?
А що не так — лиск наведе письмовник.

Кат прив'язує Псевдо-Жанну,
запалює вогнище.

Псевдо-Жанна (глухим голосом)
Молю, мерщій хреста!

Священник підносить розп'яття.

1-й міщанин

Не Жанна наче...
70 Клянуся, Діва — жайвір був дзвенячий!

Полум'я обіймає ешафот.

Сцена II

Ява 3

21 травня 1436 року. Мерія міста Мец у герцогстві
Барруа, рідних краях Жанни.

П'єр і Жан дю Ліс, Катрін Д'Арк,
Ізабелла де Вутон — в одному гурті,
Ніколя Гронье й Обер Буле — окремо.

Буле

Що скажете ви, пане Ніколя,
про спішне це предивнеє зібрання?
Я мав на лови виїхати в поля,
аж тут гонець із Меца: ще до рання
75 мене у мерії чекають — для
таємного якогось опізнання.

Гроньє

До мене теж примчало пахоля
 (за день дороги — ледь не пів-Шампані!),
 та на мої «хто? що?» і «звідкіля?» —
⁸⁰ «Нічого я не відаю, мосьпане.
 Про це, либонь, вам скажуть опісля».
 Та всі ці люди — родичами Жанні,
 яка в отій руанській круговерті,
 подекують, одбігла-таки смерті.

Ізабелла (до П'єра)

⁸⁵ Хто, сину, ці поважнії месіри?
 І нашо нас нагально так зібрали?
 (Ми люди зі села, ми люди сірі;
 файнішої не виділи ше зали...).

П'єр

Були вони при Жанні — два жовніри,
⁹⁰ один тутешній, другий приблукалий.
 Тепер, бач, панство: в хутрах і порфірі.
 «Соратник Жанни» — отже, вартий хва́ли.

Жан

Рубаки добрі. І не лицеміри.
 І люблять Бога. І не дуже — шкалик.

Ява 4

Входить брат Рішар.

Рішар

⁹⁵ Христові слава! Я, смиренний клірик,
 тут на вимогу папи й кардинала.
 Ви маєте сказати авторитетно:
 Хто ця особа?

Ява 5

Кавалеристи вводять Жанну (одягнену в жіноче
 вбрання).

Гроньє і Буле

Жанна це!

П'єр, Жан, Катрін, Ізабелла

Жаннетто!

Кидаються до неї.

П'єр

Таки жива!

Вересень 1439 року.— За іншими відомостями, зустріч Карла VII з явленою Жанною сталася в 1440 році.

Великий трельяж у саду Жака Буше... — Трельяж — бесідка з легких ґраток, по яких в'ються рослини.

Жан

Як всюди гомоніли!

Катрін

¹⁰⁰ Чом не давала знати, хоч би зрідка?

Жанна

До вас би я прилинула на крилах...

Ізабелла

Чи заміцна була у тебе клітка?

Рішар

Та повернутися — іще півділа.

Ознак шукайте і — виразно й чітко:

¹⁰⁵ чи Жанна це, що Франції всій мила?

Буле

На шиї від стріли у неї мітка.

Гроньє

Стріла їй і стегно колись пробила.

Катрін одводить Жанну за невисоку ширму
й оглядає стегно.

Ізабелла

Погляньте ще за праве вухо, дітки:

там темна плямка й поруч — ясно-біла.

Катрін

¹¹⁰ Усе так є, о Господи мій, світку!

Рішар

Манери й голос, вигляд і прикмети...

Хто ж перед нами?

Буле і Гроньє

Жанна це!

П'єр, Жан, Катрін, Ізабелла

Жанетта!

Усі, крім брата Рішара, стають навколішки круг
Жанни.

Сцена III

Ява 6

Вересень 1439 року. Великий трельяж у саду Жака Буше в Орлеані. Архієпископи, священники.
Входжає герольд.

Герольд

Отці велебнії, король Карл Сьомий!

Усі встають. Герольд виходжає.

Ява 7

Входить Карл.

Карл

Pastores, laudetur Jesus Christus!

¹¹⁵Пробачте за цю затримку прийому.

Будь ласка, можемо на мить присісти.

(Сідають).

Я прочитав ваш звіт, оцих два томи.

Мене вони переконали змістом:

ці аргументи — майже аксіоми.

¹²⁰Й так впливає з Жанниних епістол —

вона вже рветься полишити хороми.

А справа мається іще двоїсто,

іще таки далеко до розгрому

і звільнення країни геть-дочиста,

¹²⁵і про вікторію ще мовить рано, —

тож Карл Звитяжець знову прийме Жанну.

Встає король, усі встають за ним і виходять.

Ява 8

Входжає герольд.

Герольд

Прийому жде мадам дез Армуаз!

Карл

Хутчій впусти.

Герольд ретирується.

Ява 9

Увіходить Жанна. Побачивши Карла, підбігає
й стає на коліна.

Жанна

Королю милий!..

Карл

Встаньте...

Ласкаво прошу знову, в добрий час.

¹³⁰Я щиро ваш, і нині, й до останку,

бо таємниця, що єднає нас,

покасувала прослідки дистанцій.

(Підводить її).

114. *Pastores, laudetur Jesus Christus!* (лат.) — Отці, слава Ісусові Христу!

126. *Карл Звитяжець* — так стали величати короля придворні літописці, відколи Діва потрапила в полон.

...знову прийме Жанну. — Вперше він прийняв її 8 березня 1429 року в резиденції Шато-Шинон: тоді Жанна повідала Карлові якусь таємницю (мабуть, те, що вони — діти однієї матері) й переконала його у своєму небесному посланництві.

143–144. ...дельфін, що сам себе спасти не може, — / чи справді принц я, чи байстрюк-бастард? — Дофін (фр. dauphin — букв. дельфін) — попервах родове ім'я графів Оверньських і В'єнських; із XIII ст. — титул володарів області В'єннуа (потім вона стала називатися Дофіне); з XIV ст., після приєднання Дофіне до французької корони, — титул принца.

Не будучи належно вінчаним і миропомазаним на царство (традиційно це здійснювалось у Реймсі на Руському Євангелії, але до 16 липня 1429 р. місто перебувало в руках англійців), Карл VII, хоч і звався королем, не мав «влади від Бога» і до звершення цих таїнств був лише правителем — спадкоємцем престолу, дофіном (із погляду своїх прибічників; англійці ж і бургіньйони зверталися до нього просто — «пане Валуа»). Його законнонародженість одверто заперечувала навіть рідна матір королева Ізабелла, а Карл VI Безумний 1420 року в м. Труа підписав договір, за яким своїм наступником визнав англійського вінченосця Генріха V.

Бастард — побічна дитина вельможі, державця. У XV ст. бути позашлюбним сином знатної особи не вважалося ганебним, але не давало спадкових прав.

151. *Король — лише вікарій Божий.* — Вікарій — помічник, намісник духовної особи, обмежений у повноваженнях (напр., одне зі звань папи Римського — вікарій Ісуса Христа).

156. ...у руках годонів. — Годони — французьке прізвисько англійців (які часто вживають вислів God damn! — Хай йому чорт! Прокляття!).

Мого вінця окрасо із окрас,
цінніша за сапфіри й адаманти,
¹³⁵хай береже вас милостивий Спас,
хай омофором вкриє Божа Мати.
Є знов видіння? Є небесний глас?
Ми ж знаєм, гріх закопувать таланти.

Жанна

Королю мій, усе на Божу славу:
¹⁴⁰для мене похвала ця не по праву.

Карл

А ким я був? Чи вів життя я гоже?
Чого такий монарх у світі варт:
дельфін, що сам себе спасти не може, —
чи справді принц я, чи байстрюк-бастард?
¹⁴⁵Із мене збиткуватися міг кожен,
ослухатись і втяти кепський жарт...
Лиш Орлеан і Реймс зміцнили, отже,
мене проти ворожих алебард.

Жанна

Міцний той трон, де ангели — сторожа.
¹⁵⁰Шо влучність пострілів! Шо точність карт!
Король? Король — лише вікарій Божий.

Карл

Ви все та Жанна! Все той самий гарт!
Ви — Жанна Діва, не дез Армуаз!
Назавтра — в бій. Я підписав указ.

Сцена IV

Ява 10

Стан французького війська. Жанна і воїни.

Жанна (тримає корогву)

¹⁵⁵Братове! Перед нами — Ла-Рошель.
Твердиня ця ще у руках годонів.
Я знову їх просила: «Ані стрель!
Вертайте врешті-решт уже додому
із наших закривавлених земель;
¹⁶⁰горнімося до спільного амвона,
зруйнуймо ворожнечі цитадель»
(беру за свідків Господа й Мадонну!)...
Були Жарго, і Божансі, й Турель, —
де їх тепер сміливі гарнізони?
¹⁶⁵Король наш — владар і долин, і скель,
більш панувати не дамо нікому.

1-й воїн

Рушаймо уперед!

2-й воїн

Годонів геть!

3-й воїн

За Карла!

4-й воїн

За вітчизну — мила смерть!

Герці, навальний приступ. Опісля:

Жанна

Он, браття, вежі бастіону Бле.

¹⁷⁰ У ньому ще засіли окупанти.

Напевно, їм велось таки незле,
а наш француз тут чувся арештантом.

Своє послання, просте і мале,
я написала знов до коменданта:

¹⁷⁵ «Ісус, Марія. Полишіте зле,
разом із нами до молитви станьте!

І Богу присвятім життя ціле,
хай замість маршів залунають канти».

Та їх нутро порочне і гниле,

¹⁸⁰ тож будуть з вояків капітулянти.

1-й воїн

Женім годонів!

2-й воїн

Звідси й до Ла-Маншу!

3-й воїн

За Карла — в бій!

4-й воїн

І за вітчизну нашу!

Раптовий штурм, поединки. Відтак:

Жанна

Брати мої! Бордо — ше у британців.

Які тут мури і які рови!..

¹⁸⁵ Та не допоможуть ні вали, ні шанці,
позбудеться британець голови.

Їх зверхника просила наостанці:

«Мечу дай спокій, Бога не гніви!

І хоч ми різних королів підданці, —

¹⁹⁰ чи полководець хто, чи рядовий, —

175. «Ісус, Марія» — так Жанна розпочинала листи, підкреслюючи свою місію.

30 жовтня 1449 року. Руан. —
Місто було визволено напередодні.

Королівські покої Буврейського
замку. — Саме там було ув'язнено Жан-
ну під час попередніх допитів процесу
1431 року (потім її перевели до замкової
тюрми).

зберімося подячливо круг Агнця,
промовмо покаянні молитви...».

(*Ледь стримуючи сльози*).

Та будуть ранені, убиті й бранці,
і будуть крики вдів на півверстви...

1-й воїн

¹⁹⁵Веди вперед!

2-й воїн

Готові ми до скону!

3-й воїн

У бій! У бій!

4-й воїн

За Францію й корону!

Запекла сутичка.

Сцена V

Ява 11

30 жовтня 1449 року. Руан. Королівські покої
Буврейського замку. Карл і Жанна
при мерехтінні свіч.

Карл

Мінливий час, мінливі наші долі...

Бувають внески в храмову скарбону:
пожертви, наче сонце в березолі, —

²⁰⁰коли щастить в житейських перегонах,
й обіруч датки щедрі, їх доволі,
якщо Господь — остання оборона.

Я на коні, та в куряві був, долі,
моя ж вам дяка, далебі, бездонна,

²⁰⁵не забував ніколи я, ніколи,
як ви вели побідні легіони.

Мінливий час, мінливі наші долі...

Жанна

Королю милий, я свого полону
ніколи не поставлю вам на карб:

²¹⁰ви і вітчизна — мій найбільший скарб.

Карл

Та змінні наші долі, змінний час.

Ваш подвиг і покликання — блюзниться:

усяк вельможа й кожен волопас

мені зусюди штрикають в зіниці —

²¹⁵ коронувавсь я, бачте, негаразд,
мені дала корону «чарівниця».
Про це вже докоряють раз у раз:
«Урятував?! Вона втекла з в'язниці!»
Ви вже не Діва, ви — дез Армуаз,
²²⁰ і стільки літ сплигло, моя сестрице,
та присуд — залишається на вас.
Рятуйте край — і Домремі, й столицю:
щоб контрпроцес здійснити бездоганно,
слід перше... вас... спалити, мила Жанно.
Гнітюча тиша. Навпісля Ж а н н а плаче,
К а р л обіймає її.

Жанна (опановуючи себе)

²²⁵ Це тіло зникне... Звіється зола...
Не з'явиться більш усміх на обличчі,
і смуток знов не отинить чола...
Слід правді подивитися у вічі,
мене ж сьогодні спопелять дотла:
²³⁰ уникла смерті — мимоволі! — двічі.
Хтось замість мене вмер, як я мала
була узята з Лувру таємничо;
і замість мене страчена була
якась жона, Кошонова добича
²³⁵ (а я й не знала! то ж густа імла!
про це не прохопився й словом причет)...
Ні, я про інше. Годі вже про це.
Хай сплять. Хай відбудеться процес.
Нехай старий скасують вирок судді.
²⁴⁰ Потвердять: коронація — від Бога.
Таж хай моє явління тих обудить,
котрих розворушить було незмога!
Баский бо час, що нісся у нікуди,
не розбирав, де прірва, де дорога,
²⁴⁵ не піддавався вершника оруді.
Моя ти схарапуджена епохо!
скажена піна і копита люті!..
Того коня я до хреста-голгофи,
шо висився на поблизькім розпутті,
²⁵⁰ враз підвела — і стишила тривоги.
Це бачили і маршал, і солдати:
змогла коня умить я осідлати.

Вперед вела незбройно, корогвою,
не вбила за війну і вояка,
²⁵⁵ хоча при боці завжди мала зброю.
Коли ж хвала, та факельня людська,
ледь не спалила знаменó жагою, —
згасила жар моя рука стрімка.

222. *Рятуйте край — і Домремі, й столицю...* — Домремі — рідне село Жанни, було останнім французьким поселенням на кордоні з Німеччиною. Перед тим як Жанна очолила війська, країною ширилося давнє пророцтво: Францію врятує дівчина з далекого села.

251–252. *Це бачили і маршал, і солдати: / змогла коня умить я осідлати.* — Чудо приборкання біснுவатого коня перед придорожнім хрестом Жанна вчинила 6 червня 1429 року в Селль-ан-Беррі.

253. *Вперед вела незбройно, корогвою...* — За прапора Жанні правила корогва шотландського художника Пауера, що йменувалася «Мир»: на одному боці — благословляючий Господь, на другому — голуб. Герба, що його дарував Жанні король разом із титулом графині (меч вістряв догори), вона ніколи не використовувала.

254. *...не вбила за війну і вояка...* — За свідченнями очевидців і самої Жанни, вона ніколи не користувалася зброєю, зокрема мечем, хоча завжди носила його при собі (відкопаного за її велінням з-під олтаря абатства Сент-Катрін-де-Ф'ербуа).

256–258. *Коли ж хвала, та факельня людська, / ледь не спалила знамено жагою, — / згасила жар моя рука стрімка.* — 29 квітня 1429 року в перепопненій радістю юрбі орлеанців «один зі смолоскипників ненароком підпалив її штандарт. І тоді вона пришпорила коня і так спритно погасила полум'я, наче була досвідченим воїном. Солдати сприйняли це за велике чудо, і горожани були згодні з ними» (Q, IV, 153).

279. *Consummatum [est]!* (лат.) — Звершилось!

280. *Ці дії вже... її провадять... в вічність...* — тобто обидва смертних вироки. Повний розгляд справи у 1450–1456 рр. завершився реабілітацією Жанни (у тому ж Буврейському замкові). Унаслідок канонізаційного процесу в 1920 році Жанну Д'Арк причислено до лику святих Католицької Церкви.

Я знов явлюсь! Я кликну знов до бою!
²⁶⁰ Я рушу знов звитяжній війська! —
там, де забракне витязів-героїв.
Яка країна?? Чи доба яка??
Вестиму знов, незбройно, корогвою,
шаленого всідлавши громака!

Карл

²⁶⁵ Готові он єпископ і кюре.
За чверть години Жанна вже помре.

Сцена VI

Ява 12

Тюремне подвір'я. На підмості — Жанна,
прив'язана до стовпа. Карл,
Кошон і Тьєрраш — долом.

Кошон (*читає*)

«Во ім'я Господа! Я, П'єр, владика,
цей вирок справедливий вам речу:
вина цієї Жанни, так велика,
²⁷⁰ — а ересь і доведено, й в очу, —
й повторного відпаду явний виказ
(це кожен з інквізиторів почув)
примусив Церкву припинить опіку
над Дівою, вподібнившись мечу.
²⁷⁵ Вже цьому членові — ніяких ліків,
нікому вже зцілить не по плечу.
Тебе ми відсікаємо навіки —
з молитвою, у скрусі та плачу...»

Карл

Паліте!

(*Кат підкладає вогню — багаття спалахує*).

Consummatum!.. Дайте свічі!

(*Полум'я гогоче*).

²⁸⁰ Ці дії вже... її провадять... в вічність...

Преклоняє коліна.

Завіса

Слово
дев'ятнадцате

Інтерлюдія 4

Данте

Ці дії дві були в середньовіччі,
і в них наявні руські письмена.
Ви в центрі мались, нині — на узбіччі,
та часу незборима бистрина
⁵ще ваше явить світові величчя.
Не королева буде, не княжна,
але вона — готов промовить тричі —
за ті століття ще воздасть сповна,
що вас не знали навіть і в обличчя.
¹⁰За вами — предковічна давнина,
що діялася десь у Межиріччі,
а перед вами ген — будучина,
що описати — мало хисту Данте,
потрібні тут потужніші таланти.

Вергілій

Ще трохи — і часи минуться тьмаві.
Ще трохи — і (облишмо стиль езопів)
те станеться, що малось лиш в уяві:
імперія розвіється на попіл.
Й навівши спершу лад в своїй державі,
²⁰Русь-Україна принесе Європі
здорові соки в гілля порохняве,
і наново омие та окропить.
Ви будете привітні, ласкаві,
і не загарбники, і не холопи.
²⁵І стануть знову віття всі тужаві,
і спільне діло буде — спільний клопіт.
Воістину, що діло то велике —
єднати в Господі усі язики.

Усе тепер інак в Старому Світі:
³⁰мечеті повні, впорожні — церкви.
Одні — Живого Бога чемні діти,
пусті ж дітиська хворої вдови —
чимало інших, ніде правди діти.
Але церкви знов сповнять молитви,
³⁵їм не дасте до решти скам'яніти.
Від Лісабона ген аж до Москви
за континент ви будете в одвіті.
Ти це скажи і правди не скриви
(мені наобчі, я не аналітик):
⁴⁰Європа варта іншої глави,
її остання, отже, перспектива —
це спадок Кия, Щека і Хорива.

Але Господній люд — і поза вами.
Ушанувати варто прах могил

18. ...імперія розвіється на попіл.
— Натяк на поетичну епопею Юрія Клена (1891–1947) «Попіл імперій», у якій описано Третій Рейх і СРСР. Цей твір та містичний епос «Золоті ворота» Василя Пачовського (1878–1942) мали стати національними авторськими поетичними епосами (склалися на взірць «Боже-ственної комедії» Данте), проте лишилися далеко не завершеними.

43. ...поза вами — поза індоєвропейцями.

45. ...усіх синів і дочок Авраама... — сповідників т. зв. авраамістичних релігій (від імені праотця Авраама, який одновив єдинобожжя), що до них належать християнство й іслам.

64. *Тфілісі* — середньовічна назва грузинської столиці.

45 усіх синів і дочок Авраама —
чи то яке село, чи то аїл.

Минув-бо час валить навзаєм храми,
коли світило темниться від стріл.
Загоїлось. І затяглися шрами.

50 А континент поділено навпіл.
Тут бачимо подробиці верхами
і дещо вам звіщаємо на діл:
на зламі християнства та ісламу —
злиття двох рік. Злиття, не вододіл.

55 Без крові, без насильства і без бою —
і кожен залишається собою.

Віктор

Це загадка — твої слова — для мене.
Немов пророки в злототканім риззі.
Але якщо вони благословенні,
60 то ще змести судилось мракобісся,
що сочиться десь із дна геєни.

Вергілій

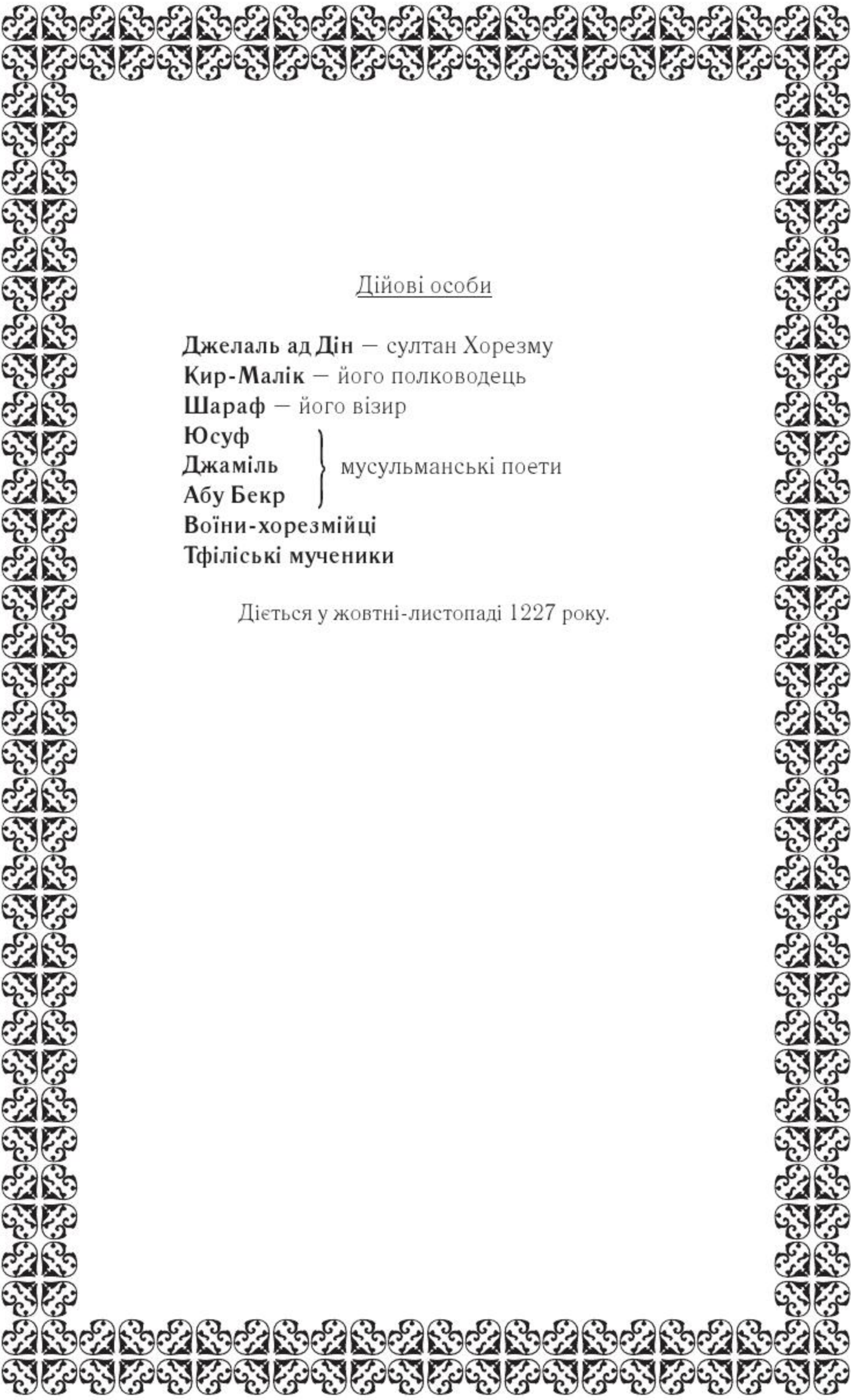
А ви повинні стать Європи віссю,
готовий це казати знов рефреном.
В Туреччині й на вулицях Тфілісі
65 ти будеш зараз у часи давенні
в оцих-о п'єсах. Тріпотять куліси...
Уже готова перша мізансцена...
Неначе мла, щезає вже завіса!..
Трагедія жахлива це і строга.
70 Тфілісі... Так. Начуваний про нього.

Слово
двадцятье

Сто тисяч

Трагедія

Дійові особи

Джелаль ад Дін – султан Хорезму

Кир-Малік – його полководець

Шараф – його візир

Юсуф

Джаміль

Абу Бекр

} мусульманські поети

Воїни-хорезмійці

Тфіліські мученики

Діється у жовтні-листопаді 1227 року.

Історичною основою п'єси є такі події.

Після поразки Хорезму, держави в Середній Азії, від монголо-татарського війська султан Джелаль ад Дін усю діяльність зосередив на створенні антимонгольської ісламської коаліції (монголо-татари були ще язичниками). Серйозною силою регіону на той час була християнська Грузія, якою правила цариця Русудан (Русудана). Султан запропонував їй стати своєю дружиною, але та відмовила. Тоді Джелаль ад Дін розпочав війну і 1227 року за сприяння мусульман, які жили у Тфілісі, здобув і місто, і його фортецю Ісані. Перемога була тим вагомішою, що до рук султана потрапила скарбниця Русудан, тож він карбував свою монету на царициному золоті.

Але метою хорезмшаха було приєднати Грузію до протимонгольських ісламських сил, а отже спершу ісламізувати її. Процедура відречення від християнства провели так. Із собору Сіоні на Метехський міст, що пролягав через Куру, винесли ікони Спасителя і Богородиці. Кожен мешканець Тфілісі мусив пройти по них і на другому боці річки в мечеті прийняти мусульманство. Того ж, хто перехрестився і не ступив на образі, тут же карали смертю і тіло скидали в Куру. Султан спостерігав за цим із храму Сіоні: купол християнської святині було знято і замість нього поставлено трон мусульманського правителя.

Тих, котрі одреклися Христа, виявилося дуже мало. Мученицьку ж кончину прийняли сто тисяч грузин і вірменів. Це одна з найбільших трагедій у християнській історії.

27. ...свиноїдів це підданин... — Оскільки в ісламі заборонено вживати свинину, його послідовники так насмішливо називали християн.

Сцена I

Ява 1

Стан хорезмшаха під мурами Тфілісі, з-за яких долинають звуки християнської відправи.
Джелаль ад Дін, Шараф, Кир-Малік та воїни-хорезміїці.

Джелаль ад Дін

Тфілісі... Так. Начуваний про нього.
Високі башти, товстелезні стіни.
Але у них уперлася дорога
султана мусульман Джелаль ад Діна, —
⁵ тому мені судилась перемога.
А рать моя — численна і кремінна.
Що мури і що вежі ті, на Бога!
Невдовзі — все лежатиме в руїнах,
нехай собі там правлять скількимога.
¹⁰ Вовчицю треба вбити, доки щінна!
Оце надії вже їй — ні на кого.
Радітиме і Мекка, і Медина.
Хоч так — за мене буде все ж віддана
і Грузія, й цариця Русудана.

Шараф (кланяється)

¹⁵ О правовірних осяйний владико!
Дозволь промовить ницому рабові.
То буде пря і довга, і велика,
та воїни Аллахові готові.
І хоч би ти на вірну смерть покликав —
²⁰ не пошкодуємо життя і крові.
Та чи не краще пошукать відмику,
щоб одчинити християнські схови?

Джелаль ад Дін

Послухаймо лишень і Кир-Маліка.

Кир-Малік

Я щойно повернувся з пущі, з ловів,
²⁵ і там уздрів он того чоловіка.
Він хорезмієць, знати із вимови.
Хоча і свиноїдів це підданин,
та видно із усього — мусульманин.

Джелаль ад Дін дає знак і вводять Юсуфа.

Ява 2

Юсуф (падає до ніг)

О шаху правовірних всіх, салям!

Джелаль ад Дін

³⁰ Хто ти?

Юсуф

Юсуф. З Хорезму я, піта.

Джелаль ад Дін

Тож ти і тут сповідуєш іслам?

Юсуф

Та у Тфілісі люду із півсвіту
і кожна віра має тут свій храм.
Є і мечеть (здебільшого суніти).

³⁵ Тут Песах, і Різдво, й Курбат-байрам
усі шанують, бо всі — Божі діти.

У нас тут є мулла, та ще й імам,
мектебу двері завсіди відкриті,
є площа, де провадимо калям,

⁴⁰ й поезія, в тонкій шати вдіта:
ще цар Давид звелів у цьому місті
звести палац поетів-ісламістів.

Кир-Малік

Що ж ти не в граді? Мо', ходив на стежі?
(Бере Юсуфа за барки).

Мо', ти продався тим, хто заблудив?

⁴⁵ Ти, може, мусульманин лиш з одежі?

Джелаль ад Дін

Та він уже від страху ледь що жив...

Юсуф (затинаючись)

Ходив я вздовж Кури... на узбережжі...

Краса поетові... Це диво з див!..

Ізвідти вже й не видно градні вежі,

⁵⁰ не чутен гомін... Тільки перелив
осінніх барв, і вже плести б мережі
нових поезій, що бозна-коли
зродилися в душі, та слова межі
до часу їм замкнули янголи.

⁵⁵ Уже почав було і римувати,
аж тут мене затримали солдати.

Джелаль ад Дін (дає Юсуфові гаман грошей)

Це твій завдаток. Стан літератури
повинен бути клопотом султана.
Та маєм діло й іншої натури.

34. *суніти* — адепти найбільшого напрямку магометанства — сунізму.

35. *Песах* — юдейська Пасха; *Курбат-байрам* — одне з головних ісламських свят.

37. *імам* — тут: головний мулла мечеті.

38. *...мектебу двері...* — Мектеб — початкова мусульманська школа.

39. *калям* — тут: розмірковування на релігійно-філософські теми в ісламі.

41. *...цар Давид...* — Давид IV Будівник (бл. 1073 — 1125 рр.), правитель Грузії.

67. *гяури* — зневажлива назва немусульман.

⁶⁰ Крах цього міста вже ось-ось настане,
це розуміти мусить кожен дурень.

Але якщо там є магометани,
Аллаху вірні, не зрадливі шкури, —
відкрийте браму воїнам Корану.

⁶⁵ Впадуть й без вас товсті тфіліські мури,
ми з кожним розквітаємось з колчана,
ви ж — помрете ще гірше, ніж гяури.

Юсуф

Я добре розумію це, мосьпане.

Джелаль ад Дін

З тобою ми ще звидимось. Авжеж.

⁷⁰ Мою ти славу в книзі воспоеш.

Сцена II

Ява 3

Палац ісламських поетів у Тфілісі.
Юсуф, Жаміль і Абу Бекр.

Юсуф (переглядає сувій)

«Тобі співають, тобі, Тфілісі-граду,
де я знайшов гостинність і любов,
я прагну і щобудня, і щосвята.
У місті цім ще й славу я знайшов.

⁷⁵ Ти — куц рожевий в осередді саду,
що квітне вічно, чарами немов.
Мій хист без тебе — гілочка відтята...».

(Кидає написане у вогонь).

Як же тепер візьму перо ізнов?
Я ж бо прирік Тфілісі-град на страту!

⁸⁰ Поет, що здатний на підлоту, ов!
Я видав друзів і привів до ката.
Я викрив їх потаєний захов.
У серці друга утопив кинджала,
«окраса мусульманського кварталу».

(Бере інший рукопис).

⁸⁵ «Мое кохання — мов травневий вітер,
моя кохана — мов далека хмара.
І оболочком в небі клубочіти
хотів би я з тобою, о Тамаро.

Не дожену ж тебе все у блакиті,
⁹⁰ за обрієм ти зникнеш незабаром...».

(Викидає манускрипт у полум'я).

Чи ж можу я вернутися до літер?
 Я ж сам придумав їй найгіршу кару!
 Свою кохану я ізвів зо світу!
 Пече душа, мов хто насипав жару.
⁹⁵Обламаний і стоптаний мій квіте!
 Собою сам зневажений квіткарю!
 Підняти очі від ганьби не смію,
 «ісламської поезії надія».

Джаміль

Ти в самоїдстві цім уже погруз
¹⁰⁰і вже сточив себе геть до кровини.
 Отак ще день — гляди, утратиш глузд.
 Але твоєї — знай — нема провини,
 що ця навала... весь цей землетрус...
 Ну що бо ми — проти Джелаль ад Діна!

Абу Бекр

¹⁰⁵Це доля всіх поетів: між лакуз.

Юсуф

Та я ж гадав, що я таки людина!..
 А не гнучкий на всі боки мотуз.

Джаміль

Урешті, ці вірмени і грузини...

Абу Бекр

Ти ж — як ми всі: слизняк і боягуз.

Джаміль (до Абу Бекра)

¹¹⁰Та вже замовкни й не бери на кпини!

(До Юсуфа).

Твого ім'я не забруднить хула,
 бо браму одмикнув же — Абдулла.

Ну що ж бо ти вчинив такий за гріх?
 Нам передав грізні слова султана.

¹¹⁵А що було б, скажімо, якби їх
 ти приховав, а сила ж — нездоланна?!

Що би тоді спіткало нас усіх?

Чи ми спаслися б од цього вулкана?

Чекав би нас, будь певен, не батіг.

¹²⁰Чи, може, втік би, вдавшись до обману?

Із нас на плаху кожен досі б ліг!

122. *агаряни* — тут: зневажлива назва мусульман.

150. *намаз* — щоденне п'ятиразове моління у магометанстві.

Для християн — ми ж тільки *агаряни*.
Їх шанс — іслам, і в нас Єдиний Біг,
і ждуть їх край мечетного майдану.

¹²⁵ Отож, кажу: тобі, Юсуфе-брате,
нема чого вини і в думку брати.

Абу Бекр

Аби минула ця твоя хандра,
ти вийди почерпнути знов натхнення.
Там від красот аж серце завмира.

¹³⁰ Був стольний град — золи зосталась жменя.
Піди до мосту, де Метех-гора,
тобі там буде творче одкровення:
і як червоною тече Кура,
як на очах втрачає доньку неня...

¹³⁵ Я бачив сам: їй рочків з півтора,
її ж на спис — і вгору, мов знамення!
А солов'ї — поетика стара...

Джаміль

Та вже твої огидли теревені!!
Була б Кура й від наших тіл багряна,

¹⁴⁰ якби ми не послухали султана.

Ява 4

Заходить Кир - Малік.

Кир-Малік

Ось він, палац Аллахових поетів!
(До Юсуфа).

А ось і той, хто сяє, мов алмаз
між перлів у розкішному браслеті.
Згадай, з тобою бачились ми раз,

¹⁴⁵ й надіюся, що звидимось утретє.

Бо ж ти — поет! Поет, не віршомаз!
Потрібен твій талант, талант у леті,
який почує не лише Кавказ,

а всяк народ, що ходить до мечеті

¹⁵⁰ та п'ять разів на день творить намаз.

(Одводить убік, говорить довірливо).

Розмова ж ця хай буде у секреті.

Твій племінь віри, знаю, не пригас.

І хвалять риму всі твою іскристу.

Тож це завдання — лиш для твого хисту.

¹⁵⁵Тфілісі впав. Димляться он руїни.
 Та цього нам замало вже сьогодні.
 Щоб стали одновірцями грузини,
 султан із церкви, що зовуть Сіоні
 й була міським собором неодмінно,
¹⁶⁰звелів покласти ідоли-ікони
 на міст Метехі. Той гяур загине,
 що їх не стопче, мить йому до скону.
 А хто на образ плюне — за хвилину
 іслам приймає в правовірнім гроні.
¹⁶⁵Та трупами заповнилась долина,
 а їхні заблуди, либонь, бездонні.
 Порахували: наші тисяч зó сто,
 проткнувши списами, жбурнули з мосту.

Сіонський храм стоїть тепер без бані:
¹⁷⁰на місці бані — государів трон.
 Сидить, глядить, як гинуть християни.
 Їх приганяють із усіх сторон.
 Ідуть вони в скорботному мовчанні...
 Лиш вітер, і лиш клубища ворон...
¹⁷⁵Ані плачів, проклять, ані благання.
 От накладають знам'я до ікон,
 Ісусові мовляють величання —
 і падають, наповнюють каньйон.
 Дарма ж мулла поцейбіч у тюрбані
¹⁸⁰чекає їх і виглядає он.
 І бачу — вельми хмурий государ.
 Дошкульний, несподіваний удар.

Тож потайки скажу тобі я щиро:
 твоє перо потрібне як ніколи.
¹⁸⁵Ми так перебалакали з візиром,
 що сумувати владарю доволі.
 Їх убиватимуть ще днів чотири,
 ти ж будеш при султані, та й поволі
 його із туги якось ладом-миром
¹⁹⁰хай виведуть хвалебнії глаголи.

Юсуф

Тож маю бути поетом від сокири?
 А може, ще й родоначальник школи:
 як ми іслам по всьому світу ширим,
 подібно як султан цей ясночолій.

^{160.} ідоли-ікони — Ортодоксальний іслам іконошанування християн має за ідолопоклонство.

210. *Фірдоусі* (приблизні дати життя 932–1026 рр.) — великий персько-таджицький поет. Із 976 року продовжив епічну поему «Шах-наме» («Книга царів»), яку розпочав Дакікі, — величний твір на основі народного епосу. Завершив її 1010 року.

215. *...возхвалить новітнього Рустема.* — Рустем — благородний богатир, персонаж «Шах-наме».

224. *...у водах Синду.* — Синд — річка на півночі Індії (нині — в однойменній провінції Пакистану).

Кир-Малік

¹⁹⁵ Якщо в твоїй душі живе Аллах,
життя кварталу — у твоїх руках.

Сцена III

Ява 5

Джелаль ад Дін і Юсуф на верху собору Сіоні. Протягом усієї сцени обриси численних християн проходять до Метехського мосту, чути: «Слава Ісусу Христу», «Во ім'я Отця і Сина і Святого Духа», «Пресвята Богородице, спаси нас» та смертні крики.

Джелаль ад Дін (понура дивиться вниз)

Ось. Перемога. Опиши, поете.
Нехай про мене гомонять віки.
Карбуються султанові монети
²⁰⁰ на злоті Русудан. Але роки
пощерблять їх і зітруть силуета,
зведуться дукачі на дрібняки.
А вічними бувають — лиш сюжети,
і незнищенними — лише думки.

²⁰⁵ І лиш талант бере в міцні тенета,
це тільки солдафонам невтямки.
Впадуть дзвіниці, рухнуть мінарети,
лишень ідеї — часові знаки.

Я дам і славу, і скарби усі.

²¹⁰ І будеш ти — новий Фірдоусі.

Юсуф

Я мав би розпочати цю поему,
що мала би рівнятись «Шах-наме», —
величні образи, велична тема,
моє над всіх поетів реноме, —

²¹⁵ і возхвалить новітнього Рустема.
Хоч поки що — завдання лиш саме,
але писання — фраза і лексема —
возглаголіть, хоч буквами німе.

А поки що в умі — загальна схема,

²²⁰ та жменю дум натхнення розіжмє.

Перід згадаю... смерть твого гарему.

То буде оповідання пряме.

Сяга мій зір того жахного виду,

що мав поринути у води Синду.

²²⁵ Як ти утратив в Індії війська,

ущент розбитий повернувсь до шатер —

заледве сотня з кожного полка, —
то мусив хутко далі відступати.

Й закарбувала пам'ять це людська,
²³⁰ бо не бувало так у султанаті.

Ти мав наложниць щось до сорока
і хвору вже стареньку зовсім матір,
були й дружини, і була дочка,
й іще одна дитина у зачатті, —

²³⁵ усіх поглинула їх Синд-ріка:
жінки були обузою для раті.

Їх наказав втопити — їх втопили,
Аллаха прославляючи щосили.

Ще опишу, спинившись на деталях, —

²⁴⁰ для всього світу це вже не секрет, —
як ти убив поранених в шпиталі,
бо заважали рухатись вперед.

Ти наказав, щоб, вийнявши кинджали,
зайшли здорові, кожен, в лазарет,

²⁴⁵ були байдужі до плачів та жальвів
і кожен вибрав родича намет.

Які були то сльози і печалі!..

А військо віддалилося ледь-ледь —
до мертвих тіл набіглося шакалів,

²⁵⁰ що почали кривавий свій бенкет.

Ти наказав — і голови стяли,
Аллаху не затримавши хвали.

Та це твоїх діянь — два епізоди,
а книга слави ще і не почата.

²⁵⁵ Є, далєбі, про що творити оди
стовпу Корану, Суни й шаріату.

Але щоб цілі нищились народи!..

Бабусі ветхі та стрункі дівчата,
старі мужі й отроки безбороді

²⁶⁰ кладуть глави під шаблю газавату,
але — з Ісусом їх останній подих.

Замість ісламу вибирають страту,
і тут твої безсилі воеводи,

бо криця є міцніша за булата.

²⁶⁵ Ти взяв Тфілісі, взяв і кремль Ісані,
та перемогу святкувать зарані.

Єднання в вірі не здобуть мечами:
боронять віру не лише джигіти.

256. ...Суни й шаріату.— Суна — книга, доповнення до Корану, складена з переказів про Магомета; шаріат — мусульманське законодавство, основане переважно на Корані й Суні.

260. ...під шаблю газавату... — Газават — тут: «священна війна», збройне насадження ісламу.

280. Я снів про цю Вітчизну – про
небесну Батьківщину.

Ми переможем де-не-де часами,
²⁷⁰ та й ті побіди ще розвіє вітер.
В душі хто має невеличкий храмик,
той боронитиме свого світу.
Тож маєш діло не лише з бійцями.
А я нещасний ісламіст-пійта,
²⁷⁵ у мене на душі важезний камінь,
бо відплатив же зрадою сусіду.
Аллах із ними в нас Один Той Самий,
і я по їхньому ступаю сліду.
Султане, ти втікач із цього бою.
(Спускається додолю).
²⁸⁰ Я снів про цю Вітчизну! Хто за мною?

Завіса

Слово
двадцять перше

Червоне й зелене

Трагедія

А вам, що слухаєте, кажу: любіть ворогів ваших,
добро чиніте тим, які вас ненавидять...
Біблія, Лк. 6:27

Не рівні між собою добро і зло. Відштовхни зло чимось добрим, і тоді
той, з ким ти мав ворожнечу, стане для тебе наче близьким другом.
Коран, 41:34. Пер. М. Якубовича

Дійові особи

Прокіп (згодом **Алі, Пахомій**) — невільник з України,
потім чернець

Сулейман-паша — його хазяїн
мулла **Мустафа**

о. **Акакій** } афонські старці
о. **Йосиф** }

шейх Ібрагім — суфійський старець

Хлопчик

Служниці

Дервіші

Яничари

Ага

Діється у XVIII ст. в Османській імперії.

Сулейман-паша — його хазяїн. — «Паша» в Османській імперії — військове звання, відповідне європейському «генерал», але воно могло присвоюватися і цивільним.

У цій п'єсі є незначні відмінності від даних канонічного життя преподобномученика Пахомія Нового (Руського). Так, в «Афонському патерику» мовиться, що його рабовласник був заможним ремісником, але не згадується, чи був він пашею. Оповіді про події, описані у сцені IV, «Афонський патерик» не містить.

Шейх Ібрагім — суфійський старець. — Суфізм — містична течія в ісламі, мета якої — злиття людини з Богом через аскетизм і самовдосконалення. Поділяється на різні ордени, що мають свої особливості, а почасти й ворогують між собою.

Дервіші — члени ісламських містичних братств, суфії.

Яничари — турецька піхота, комплектована з навернених в іслам християн. Були тісно пов'язані з суфіями (ордену бекташі).

Ага — офіцер яничарського загону.

...в зелених шатах спить *Прокіп*. — За ісламським звичаєм, новонаверненого вдягають у все зелене.

15. *Люля-кебаб, баклава* і т. ін. — назви турецьких страв і напоїв.

Сцена I

Ява 1

Місто Усака в турецькій Анатолії. Опочивальня в домі Сулеймана-паші.

На розкішному ложі в зелених шатах спить *Прокіп*.

Прокіп (просинається)

Ох снилось!.. Батько, матір і Полтава...

І що йдемо разом святити паску...

А потім — що Дніпром із дідом плавав...

А потім — татарва й кайданів брязкіт.

(Підводиться і збентежено розглядається).

⁵ Ісусе Христе! Що се за проява?!

Це сон? видіння? марево? чи казка?

М'які перини, а не дрантя й лава...

А ну як пан уже вернув з Дамаска?..

І я убраний весь, неначе пава...

¹⁰ Та як же раб, скажіть мені, на ласку...

Ява 2

Одна за одною заходять служниці, несучи страви на тацях.

Агов, дівчіно, будь така ласкава!..

Туркине, ти... чи ти осьь, кавказко...

Та тутка що — увесь паші гарем?

Мене шмагали вчора нагаєм!

1-ша служниця (ставлячи наїдок)

¹⁵ Люля-кебаб.

2-га служниця

Баклава.

3-я служниця

І айран.

4-та служниця

Донёр.

5-та служниця

Мезе.

6-та служниця

Ізгара.

7-ма служниця

І пилав.

Служниці виходять.

Ява 3

Прокіп

Та я тепер, неначе пишний пан.

Та я не їв ізроду таких страв.

Куштує.

Ява 4

Входить М у с т а ф а.

Мустафа

Салям, Прокопе! Наче богдихан,

²⁰цієї ночі у покоях спав?

Прокіп

Що ж це за жарт? Чи що це за обман?

Мустафа

Мо', ще дівчат бракує для забав?

Зажди, ще зараз принесуть кальян.

Ніякої розпусти, Боже збав,

²⁵лиш те, що вірним дозволя Коран.

Прокіп (здогадливо)

Ой Мустафо, до чого ж ти лукав!

Лишусь рабом, але християнином.

Паші не буду зятем ані сином.

Твердив про це разів, напевне, зó сто.

³⁰Не буду межі ваших яничар.

Ісус Христос — моя основа й остов.

Не стану агарянином. Агар...

Мустафа

Ти вже ним став.

Прокіп (збентежено)

Не розумію щось-то...

Мустафа

Авжеж, учора був у тебе жар,

³⁵й проголосив ти, без намовок, просто,

без нахвалок, без примусу, без кар...

Прокіп

Мені вже знову гаряче і млосно...

Мустафа

...Шахаду ти прорік. Аллах акбар!

32. *Не стану агарянином.* —

Агаряни — мусульмани, узагалі народи, які, за Біблією, походять від єгиптянки Агарі (1 М, 16; 21).

38. *Шахаду ти прорік.* — Шахада — кредо, визнання віри, що проголошують під час прийняття ісламу («Немає Бога, окрім Бога, а Магомет — пророк Його»).

Аллах акбар! (араб.) — Бог великий!

52. ...шати із парчі та кармазину...— Кармазин — дороге темно-червоне сукно.

Ти — мусульманин. Ти — Алі.
(До служниць).
Заносьте!

Ява 5

Служниці вносять столика
з письмовим начинням.

⁴⁰Ось і папір, перо і каламар.
А ось щасливий Сулейман-паша
все підписом скріпити поспіша.

Ява 6

Входить Сулейман.

Сулейман

Вже нині не Прокіп ти, вже — Алі,
і я вже хоч на старість маю сина,
⁴⁵і я не послідуций на землі.
Та це ж моя найщасливіша днина!
Уже мій шлях не згубиться в імлі.
(Обіймає Прокопа-Алі).
Давно мені ти дорога людина.
Слова ж моїй любові замалі:
⁵⁰усі маєтки й кожна друга скриня,
щити коштовні й дорогі шаблі,
ще й шати із парчі та кармазину...

Прокіп (знічено)

Господарю, помножу вам жалі,
та я однак лишусь християнином.

Мустафа (за мить оторопу)

⁵⁵Належить смерть за зрадництво ісламу!

Сулейман

Геть, геть звідсіль!
(Плаче).
Щоб не в камінну яму...

Прокіп тікає.

Сцена II

Ява 7

Кавсокалівський скит на Афоні. Пахомій,
Акакій і Йосиф.

Акакій

Чекали Пасхи, от і по святах.

Діждав і я... Великдень це мій сотий.

І вже я тут найветхіший монах,

⁶⁰вже в світі цім ледь жевріє мій гнотик.

А все душею мовби той дітлах,

й таким, либонь, уже лишуся, поки

це рубище не розпадеться в прах.

Йосиф (до Пахомія)

Чи, брате, знав мудрішого кого ти?

⁶⁵Перед його словами май же страх,

як кожен із чернечої когорти,

а послух — і словами, і в ділах,

щоби цілком гординю побороти.

Бо вже, мабуть, яких сімнадцять років,

⁷⁰як ти чернець Пахомій, не Прокопій.

Акакій (до Пахомія)

Ти прагнеш превеликої покути:

піти звідціль між люті агаряни,

зійти на плаху — руки й ноги скуті —

й загинуть під катівським ятаганом.

⁷⁵А чи б не міг спасатись лучче тут ти —

в слухняності й молінні полум'янім?

Пахомій

Всі ці роки мені нуртує груди —

а що як не збрехали ті душмани,

а що як, уподібнившись Юді,

⁸⁰зманився я на брязкощі срібляні

та маю часть у їхньому заблудді,

бо присягнув на їхньому Корані

тоді в гарячці у того паші?

Я мушу зжати перешепти в душі.

⁸⁵Благослови ж, наставниче велебний:

як я колись сховавсь на цій Горі

й був прийнятий у келії святебні,

хай віпустять тепер воротарі.

Сповняйте панахиди, не молебні.

Акакій (по хвилі задуми)

⁹⁰Нехай же буде квит твоїй журі,

і наміри твої, авжеж, хвалебні.

Хто ж стрінеться — в тюрбані чи в чадрі —

тобі найперш, ти як Христа служебник,

промовивши належні тропарі,

⁹⁵оголоси все «Вірую» дотепно

і так свою покуту сотвори.

63. ...це рубище... — тіло.

89. *Сповняйте панахиди, не молебні.* — Панахиди правлять по мертвих, а молебні — за живих.

92. *...в тюрбані чи в чадрі...* — цебто чоловік чи жінка мусульманської віри.

94. *тропарі* — молитовні вірші для співу.

95. *...оголоси все «Вірую»...* — Ідеться про т. зв. оголошення (оглашення) — навчання істин християнської віри неохрещених. В Османській імперії оголошування мусульман, тобто спроба повернути їх у християнство, каралося смертю.

...дотепно... — тут: майстерно, з хистом.

114. ...*щез мов обри* — давньоруська приказка (обри, які тяжко гнітили Русь, ізникли раптово й безслідно, з невідомої причини).

З тобою ж разом піде старець Йосиф.
Його ми все повідати попросим.

Пахомій і Йосиф беруть благословення
в Акакія і йдуть.

Сцена III

Ява 8

Пахомій і Йосиф у чистому полі.

Пахомій

Уже півдня самі посеред степу,
¹⁰⁰ні лялечки, докіль сягнути оком.
Лиш то куріпка, то дрохва, то стрепет —
і голий степ на всі чотири боки.
Тримаючи в собі вогонь і трепет,
перід ішли таким бадьорим кроком...
¹⁰⁵Ти ж збув мовчанкою цей мій перепит:
не збились ми з дороги ненароком?

Хлопчик подає голос.

Йосиф (*прислухаючись*)

А мовк лишень... Немов дитячий лепет...

Пахомій (*дослухаючись теж*)

Та ні, не чуть. Зі слухом ще нівроку,
я вчув би навіть найтихіший шепіт.

Хлопчик знов гукає.

Йосиф

¹¹⁰Є, є там хтось, за тим поростям дроку.

Підкрадаються й уздрівають Хлопчика.

Пахомій

Судилось, отже, огласить хлопчиська.

Хлопчик утікає.

Йосиф

Лови його! Шукай! Він десь тут близько!

Ява 9

Вбігає Хлопчик, знов причаївся. Слідом за ним —
Йосиф і Пахомій.

Пахомій

Присів — і щез. Ну сказано — маля.
Чи, як писали наші, — щез мов обри.

Йосиф

¹¹⁵Здається, там хитається гілля...
Щось скрикнуло!.. І видається обрис...

Пахомій

Облиш. Либонь, то на гнізді щигля.
Не лізь туди: мо', водяться там кобри.
Що ж за дитина тут сама гуля?

- ¹²⁰ Поглянь навколо: порожньо по обрій,
усе навкруг безлюднії поля.
Чи то таке безпечне, чи хоробре?
А може, не дитина — янголя?
Це щось віщує — добре чи недобре?
¹²⁵ А може, то Господь моління вчув —
послав мені янгóла наскінчу?

Х л о п ч и к зривається і жестами кличе за собою.

Йосиф

Та ні — дитя. Обрізанець Аллаху.
Куди ж це нас він закликає, брате?

Пахомій

- Куди б не звав, то маю йти без страху,
¹³⁰ куди б не звав, то зве мене до страти,
тож ми, вважай, не збилися зо шляху,
до вечора ще сяду я за ґрати.
Чи ж не на те потрапив я у Кафу,
щоб це дитя могло Христа пізнати?
¹³⁵ Та чи запишуть дату каліграфи,
як поведуть мене під шаблю кату?

Хлопчик

Ходіть за мною, бачу — ви монахи.

Йосиф (до Пахомія)

Я тут лишусь: ні зиску ані втрати.

Хлопчик

- І хоч на вас одіння не таке,
¹⁴⁰ ходіте — ген — до нашого текé.
Рушають. Швидко сутеніє.

Пахомій

Я ж у дорозі християнську віру
тобі повім, хоч це тобі й чуже.
Бог є один.

Хлопчик

В цім довіряюсь піру,
він так нас вчить і віру стереже.

Пахомій (здивований)

- ¹⁴⁵ А Божий Син умер за нас в офіру.

133. ...потрапив я у Кафу... — Кафа — місто в Криму, тодішній центр работоргівлі.

140. текé — обитель суфійського братства ордену мавлевія.

143. ...довіряюсь піру... — Пір — духовний наставник, глава братства.

146. *Покірним Богу...* — мусульманам (слово «іслам» давньоарабською означає «покоря»).

148. *Живий Іса!* — Іса — Ісус Христос, Якого магометани шанують як найбільшого пророка, безгрішного, народженого від Діви Марії та Духа Божого, Який прийде знову Судного дня, але не визнають Його Другою Особою Єдиного Бога.

151. *...мов співа стихиру.* — Стихира — у православному служінні — пісня на біблійну тему.

155. *Сьогодні Маулід — Різдво пророка...* — Маулід ан-намі, Мавлюд — свято народження пророка Магомета, пов'язане передусім із суфійськими братствами. Сформувався під впливом святкування Різдва Ісуса Христа, (красномовне свідчення цього — зображення Аміні, матері Магомета, як атрибут Мауліду, хоча ортодоксальний іслам забороняє будь-які зображення).

Хлопчик

Покірним Богу це не байдужé.

Пахомій (*спантеличений*)

Себе Ісус приніс у жертву щиру,
але воскрес.

Хлопчик

Живий Іса!

Пахомій (*вражений*)

Невже?!

Ти віриш так, як це сказав допіру?

Хлопчик

¹⁵⁰ Й так молилось, арабською лише.

Пахомій (*сам до себе*)

Та він говоре, мов співа стихиру.
А може, він охрещений уже?

Тим часом підходять до будівлі.

Хлопчик

Хоча на вас одіння й не таке —
заходьте до суфійського теке.

Сцена IV

Ява 10

Ніч. Майдан у мусульманському монастирі.

Чутно врочистий спів.

Пахомій і Хлопчик.

Хлопчик

¹⁵⁵ Сьогодні Маулід — Різдво пророка
(благослови Аллах його й вітай!).

Пахомій (*жартома*)

Та ти малий-малий, а, бачу, дока.
Тоненьку скибочку й мені відкрай.

Хлопчик (*поважно*)

Жаль, наша стріча невелика строком,
¹⁶⁰ бо наготові цілий коровай,
а говорити можемо, допоки
тебе попідруки внесуть у рай...

Пахомій

Квітчаєш мову справді ти нівроку.
Мені, щоб знав, поживніший мій пай,

¹⁶⁵ та, ніч, видати, довга і широка,
тому тебе послухаю, нехай.

Хлопчик

Ти посмакуй: не струїшся, не страшно.
Хліби хай різні, та одне то брашно.

Тож ніч ця — Магомету роковини
¹⁷⁰ (благослови його й вітай, Аллах!):
покликаний до вічного спочину,
похований, немов бідар-фелах,
земну мав смерть, подібну до зачину.

Ява 11

Проходить процесія ченців, зо співами, із ліхтарями
та смолоскипами, зображенням Аміні.

Та був, як всі, дитятком попервах,
¹⁷⁵ коли ізволив наш Творець Єдиний
почать йому земний недовгий шлях.
Його матусю зовемо Аміна.
Померла рано, в молодих літах.
Оце її портрет несуть, диви-но,
¹⁸⁰ їй гімни ці та свічі у руках.

Пахомій

Овва! Ікони... свічкова хода...
Побачить це я тут і не гадав.

Із гурту ченців до Пахомія підходить Ібрагім,
одводить убік.

Ібрагім

Він полукровок межі нас, тумá,
та, схоже, знає більше за всіх різом.
¹⁸⁵ От тільки хто йому вділив ума?
З Корану мовить сури до намазу
і з Біблії не сплутає псалма:
звіряли ми і букви, й кожну фразу,
щоби зловить на помилці, — дарма!

Пахомій

¹⁹⁰ Із нього й я дивуюся щоразу;
сказать не можу, щоб усе сприймав...
Та й все у вас — якийсь, даруйте, казус.

Ібрагім

Хоч був знайомий з нами багатьма,
серед пустелі втрапив ти в оазу:
¹⁹⁵ іслам тут найчистішого гатунку,
і ти уп'єшся хутко цього трунку.

172. *фелáх* — селянин.

183. *тумá* — дитина, один
із родителів якої — української
національності, а другий — турецької чи
кримськотатарської.

186. *...сури до намазу...* — Сури —
глави Корану.

197. *Отож, наш орден заснував Румі.* — Мухаммад Джалаль ад Дін ар Румі, або Джалаліддін Балхі (1207—1273 рр.), — великий перськомовний поет і мислитель, який творив у Малій Азії (засновник турецької літератури); видатний представник суфізму, засновник особливого ордену в ньому — мавлевія («Братства кружних дервішів», названих так за практикування екстатичних крутьких танців), навколо якого гуртувались і мусульмани, і християни, і юдеї. Головний твір — шеститомна «Маснаві-йе манаві» («Поема про потаємний смисл» [Корану і світу]), звідки в перекладі М. Ільницького та Я. Полотнюка наведено цитати. Шанується як правовірний ісламський святий.

205. *...вбогість духу...* — Ісламісти в принципі визнають святість «невикривленої» Біблії, зокрема Євангелії, тож часом посилаються на її слова, як-от ці: «Блаженні вбогі духом...» (Мт. 5:3), тобто щасливі ті, які не мають духу людської гордині, а прагнуть Духа Божого.

207. *пророк* — тобто Магомет.

208. *чурек* — прісний хліб у вигляді великих коржів.

217. *Знаходим так все, сховане в Корані, / як в Біблію ченці афонські в тиші / пірнають вглиб...* — Суфізм порівнюється з ісихазмом. Ісихазм (від гр. гесіхія — німотність, відчуженість) — православне вчення, адепти якого через систему містичного споглядання у чернечому подвижництві прагнуть досягти прихованої сутності речей, долучитися до т. зв. нестворених енергій («фаворського світла», про яке йдеться в Євангелії), богопізнання. Центр ісихазму — Афон.

225. *Марі'ам* — Діва Марія.

Отож, наш орден заснував Румі.

Його в ісламі маєм за святого.

Коран і «Маснаві» у нас в сумі,

²⁰⁰ в душі ж — мечеть, і храм, і синагога.

І тут не мусульмани лиш самі —

терпимості й любові перемога;

не тії тут, у кого дві більмі,

чия душа лежить ще перелогом.

²⁰⁵ Нам тільки *вбогість духу* на умі,

тому й живем здебільша так убого

(пророк ходив не в золотій чалмі) —

вода й чурек, не маєм більш нічого.

То ти із нами, брате, поїси?

²¹⁰ Не погордуй, поклоннику Іси.

Ченці приносять наїдок, одходять і на задньому плані починається екстатичний танець дервішів.

Пахом і й по-християнськи, Ібрагім — по-мусульманськи благословивши трапезу, сідають їсти.

Пахомій

Смачний ваш хліб, не дам ні в чому гани,

хоч наш заміс і випічка любіші.

Ібрагім

А збіжжя, брате, із одного лану,

млини лиш різні та ще різні діжі.

Пахомій

²¹⁵ Як моляться тут ваші мусульмани,

не начудуюсь з сеї дивовижі.

Ібрагім

Знаходим так все, сховане в Корані,

як в Біблію ченці афонські в тиші

пірнають вглиб, Всевишньому слухняні.

²²⁰ Ликує все і на землі, й у виші...

Пахомій (помітивши між дервішів одягненого на український манір)

Чому отой по-нашому убраний?

І молиться, неначе в рідній хижі.

Ібрагім

Він опинився тут раніш за тебе.

Про нього більш розпитувать не треба.

Музика лунає все гучніше.

Дервіші (танцюють і співають)

²²⁵ Хвала тобі, обранице Маріам:

пророк Іса родився в людські строки!

Хвала тобі, Аміно, що в іслам
ти привела в цю ніч Печать пророків!
Радіємо пресвітлим цим вістям,
²³⁰ святкуючи ці празники щороку.
Всім людям батько — праотець Адам
й над нами усіма — Недремне Око.
Когось із нас допустять лиш до брам,
когось — введуть в Аллаха передпокій.
²³⁵ Творімо ж на землі Господній храм,
ісклавши разом помисли високі.
Єдинобожжя вчив нас Ібрагім,
єднаймося й любімось, люди, в нім!

Пахомій

Одне — Різдво, а друге щось — Мавлю́д.
²⁴⁰ «За всіх і вся» ж благаємо щоразу:
а значить це — і за хрещений люд,
й за тих, хто поспішає до намазу,
й за тих, хто пошановує Талмуд...
Ці — прагнуть танцюристого екстазу,
²⁴⁵ а тих — мовчання екстатичний труд...
Важливіше ж — пробачити образу,
й у мирі з'їсти солі добрий пуд,
й «любов» на серці написати в'язю.
Що ж молитви «за всіх» мені дадуть,
²⁵⁰ якщо і між своїх нема гаразду?

Ібрагім

«Знай, не проста-бо місія оця:
Іти у світ об'єднують серця».

Пахомій

Кого залишить Бог позаворіттю?
Як маємо про це ми гадкувать?
²⁵⁵ Чи погордує Він такою віттю,
що прагне осягнути благодать?
У нас же — зі століття у століття
епоха все розколів і розладь.
А всесвіту кінець настане миттю,
²⁶⁰ і сьома буде зламана печать,
і кожен, хто журився за блакиттю
(де наше серце, там і наша кладь),
увійде у Господне різноцвіття —
лише не той, хто скорий до проклять.

Ібрагім

²⁶⁵ «В душі твоїй Іса вселився Сам:
В ній рани є і є на них бальзам».

228. *Печать пророків* — Магомет, за мусульманським ученням — останній пророк, місія якого — сповістити людству Коран, «невикривлене Слово Боже», тобто «відновити іслам».

237. *Ібрагім* — патріарх Авраам, який одновив єдинобожжя. Юдаїзм, християнство, іслам — авраамістичні релігії.

240. *За «всіх і вся» ж благаємо...* — тобто по-церковнослов'янськи — і за всіх осіб жіночої, і за всіх осіб чоловічої статей, отже за всіх людей.

243. *...хто пошановує Талмуд* — юдаїсти. Талмуд — вельми шанований у юдеїв збірник коментарів до Старого Завіту.

248. *...написати в'язю.* — В'язь — вид письма, у якому букви й слова зливаються в орнамент.

251–252. *«Знай, не проста-бо місія оця: / Іти у світ об'єднують серця».* — Румі, притча «Про Мусу [Мойсея] і молитву пастуха».

260. *...і сьома буде зламана печать...* — Алюзія Одкр. 8:1.

262. *...де наше серце, там і наша кладь...* — «...Де скарб ваш, там буде й ваше серце» (Лк. 12:34).

265–266. *«В душі твоїй Іса вселився Сам: / В ній рани є і є на них бальзам».* — Румі, притча «Про купця та папугу».

273. «Нема принуки в вірі»... —
Точніше: «Немає ніякого приневолення у
вірі» (Коран, 2:256. Пер. В. Рибалкіна).

Ява 12

Із шумом і криками заходить М у с т а ф а
у супроводі а г и і я н и ч а р.

Мустафа (*угледівши Пахомія*)

Еге ж, це він! Без сумніву! Алі!
Він — зрадник мусульманства! Вартий страти!
Мовляли, що давно уже в землі...

Ібрагім

²⁷⁰Ба ні, все Неба прагне, любий брате.

Мустафа

Вже й тут у нас нагострені шаблі;
та все ж на суд — і вмить оддати кату.

Ібрагім

«Нема принуки в вірі» — це муллі
з Корану личить щонайпершим знати.

²⁷⁵А різнощі у Господа хвалі —
ніяк то не причина газавату.

Ага (*до дервішів*)

Ану лишень, всі станьте віддалі.
(*До інших яничар*).
В'яжіть його — й мерщій до каземату.

Мустафа

Відступникові — голову на плаху!

Я н и ч а р и зв'язують П а х о м і я і виводять.

Ібрагім

²⁸⁰А він — святий. Святий! Хвала Аллаху!!

Завіса

Слово
двадцять друге

Постлюдія

І щойно слів останніх тих луна
відгомонила на видіння сцені —
грузинські та вірменські письмена,
й арабські, й гінді, й інші незчисленні
⁵загаптували злотом полотна
увесь простір в пророчому натхненні.
«Що значить ця коштовна множина?
Це засторога чи благословення?
Вимога це чи мудрість потайна
¹⁰так виткалась на диво-гобелені?»
Я змовк і вчув: гуркоче-долина
в ясному супроводженні пісеннім
те, що читаєм у Новім Союзі:
«...Усі одно ви у Христі Ісусі».

¹⁵Зникає напис, шир його усота...
І знову рух вчинився на запоні.
Побачив я: було близьке, на дотик,
мов проявлялось з давньовічних хронік, —
почаївські храмини, Йова гротик
²⁰й суворість лиць, що личила б іконі.
Мовчання їх покласти би на ноти,
бо тиша — звуку не завжді антонім.
Так проступали й зріли ось навпроти,
в одежах срібних і здебільш босоніж,
²⁵а в поглядах — надія і скорбота.
І я чекав, що слово хтось ізронить.
Він не один, авжеж, — он другий, третій...
Їх цілий там собор, добірний кетяг!

З Почаєва подвижники преславні,
³⁰пучок волинських незгоримих свіч!
Вас просить щиро кожен православний,
не зважившись підняти до Бога віч.
Молитва ж ваша — мовби цвіт у травні,
спогляне Він, почувши вашу річ.

³⁵Хай гоїть рани, і зціляє травми,
і витре сльози із людських облич,
розколи ж — і сучасні, й вікодавні —
хай лишаться вже спогадом узбіч,
хай Русь-Вкраїна піснеспиви-славні
⁴⁰Творцю голосить, линуци навстріч.
Так, небожителі з моїх сторін —
то злата нить, уплетена в Хітон.

Усі святі Волинської країни
(а край — з Почаєва ген за Берестя)!

⁴⁵Ви се життя, ба навіть до загину,

13. ...у Новім Союзі — у Новому За-
віті.

14. «...Усі одно ви у Христі Ісусі». —
«Нема юдея ані грека, нема невольника ні
вільного, немає чоловіка ані жінки, бо всі
ви одно у Христі Ісусі. А коли ви Христо-
ві, то ви потомство Авраама, спадкоємці
за обітницею» (Гал. 3:28–29).

19. ...Йова гротик — печера, де спа-
сався св. Іов Почаївський.

28. Їх цілий там собор... — тоб-
то сонм. На час завершення цієї книги
Церква прославила двох насельників
Почаївської лаври — Іова (Желіза) й
Амфілохія (Головатюка), а на час опису-
ваних подій — тільки першого. (До цього
числа долучають іще напівлегендарного
Мефодія Почаївського). Проте повну їх
кількість знає лише Бог.

42. Хітон — Церква, яку йменують
«хітоном Христовим» (знаменує її єд-
ність за Словом Божим: «...хітон не по-
шитий, лише ввесь від верху тканий» —
Ів. 19:23).

44. Берестя — м. Брест у Республі-
ці Білорусь. Берестейщина — це частина
т. зв. Великої Волині, українська етнічна
територія.

Молитву до всіх волинських святих
(рядки 43–56) із благословення церков-
ної влади використовують у православ-
ному богослужінні. Уперше вона прозвучала
23 жовтня 2007 року (за церковним
календарем це Собор волинських святих)
у Троїцькому кафедральному храмі Луцька
на молебні, який очолив протоієрей
Віталій Собко. Цю молитву перекладено
на англійську (пер. Н. Добжанської),
французьку (Н. Тіт, І. Гунчик) та німецьку
(пер. В. Сіпйолової, І. Грушки за ред.
А. Кузнецової) для використання в іномов-
них парафіях Українського Православ'я.
Так, о. Юрген Кошоррек у церкві Архі-
стратига Михаїла м. Целле (Німеччина)
вперше відслужив німецькомовні тропарі
і цю молитву до всіх волинських святих 23
жовтня 2009 року.

зразком були і віри, й доброчестя.
За люд просили Господа уклінно
в лиху добу ворожого нашестя,
як нас гнобили всі навпереміну
⁵⁰разом із легіоном лютих бестій.
І нині, в цю епоху швидкозмінну,
ви вірні нам заступники з Небесся.
Прохаю вас — завсіди й цеї днини,
на цих часів шаленім перехресті:
⁵⁵ведіте в Небо і свою Волинь,
Русь-Україну, всенький світ. Амінь!

Я для напуття хтів почути їх:
як на запоні — наслідок, отже.
Було неввидержки, вже квапив спіх,
⁶⁰із того звівся крісла чи то ложі
й, міркуючи іти до рідних стріх, —
без благослówлення ж іти негоже, —
хотів просити у краян моїх,
чого не всяк і попросити зможе.
⁶⁵«О ні, це ще не час твоїх доріг,
і маеш ти благословіння Боже
наш сонм побачити одною з віх», —
промовили вони чи, радше, кожен.
Я ж думав, що остання сцена ця,
⁷⁰гадав — мандрівці близько до кінця...

Слово
двадцять третє

*Акафіст Богородиці
Холмській*

Гадав, мандрівці близько до кінця.
 Вже сотні верст уміщують дороги.
 Я ісходив од хижі до двірця;
 і про народів різних вражень — стоги;
⁵ із манівців я вийшов на простця;
 увидів чи не всі людські епохи —
 й сучасників, й Адама-праотця...
 Та хоч було побачено премного,
 проте спитав у свого вістовця:
¹⁰ «Чи з земляків не стріну більш нікого?
 Якогось ще б із келії святця,
 щоби напутив м'я урочо й строго...».
 А він — обабіч руки в далину:
 «Он ті твою величать країну».

¹⁵ В цім обширі, предивнім людським зорам,
 де злotosвітло — всякої години,
 де начебто й не місце сяять зорям,
 угледів я в іскристім ряснотинні
 щось погляду гарніш за лабрадори —
²⁰ пульсуюче сузір'я темно-синє.
 Либонь, співали в мі-бемоль мажорі,
 мов в унісон вело щось те світіння.
 Ті вогники були в польоті скорі,
 вже обриси вбачались у промінні...
²⁵ Я ждав, коли мій ангел заговорить,
 бо упізнав у них своїх, русинів!
 І мій охоронитель тут прорік:
 «У Бога їхні подвиги навек.

Це стратотерпці з-побіля Холма,
³⁰ все православні, що від рук поляків
 (котрі немов одкинулись ума,
 так перед Господом були двоякі)
 загинули. Шукать імен дарма,
 на їх могилах — пшениці та маки,
³⁵ у Бога й лік, історія ж німа.
 На їх тілах — тортур жахні ознаки,
 на душах же — ненависті нема:
 Творцю за все возносячи подяку,
 простить усіх благали зокрема.
⁴⁰ Тож слухай-бо, созвучать вони як-о
 (тут Матір зрятъ, тоді ж — Її ікону,
 хрест кладучи перед блаженним сконом)».

19. Лабрадори — коштовні камені.
 31–32. ...котрі немов одкинулись
 ума, / так перед Господом були дво-
 які... — Тобто поводитися, наче хворі на
 т. зв. роздвоєння особи: будучи ревними
 католиками, коїли страшні злочинства.

Сім'ю візантійських відправ акафісти (відгр. *гігнос ака́тістос* — урочиста пісня, під час виконання якої не можна сидіти, церковнослов'янською — *несіда́лен*) поповнили у 626 році. Згодом з'явилися несідальни до Трійці, до Спаса, до різних святих, а найбільше — до Богородиці, зокрема на вшанування Ї чудотворних ікон.

Ці останні акафісти передбачають стислий опис принаймні деяких див. Чудодіяння Холмського образу свого часу були добре задокументовані: у XVII ст. холмські уніатські єпископи Мефодій Терлецький і особливо Яків Суша розслідували й збирали дані про чуда, що сталися від цієї реліквії. Владика Яків вивчив усні передання й письмові джерела, занотував і численні чудеса (близько семисот), котрі діялися за його часу, та оприлюднив їх у книзі «Фенікс...». У цьому акафісті з неї використано вісім епізодів.*

Перший акафіст, взірцевий для всіх інших, ставить до авторів жореткі формальні вимоги. Так, у будь-якому несідальні мусить бути 13 кондаків (гр. *кондакіон* — хатинка) — частин зі стислим описом найбільш яскравих подій прославленого небожителя чи його реліквії — та 12 ікосів (*ікос* — дім), що завершують теми кондаків і містять славослів'я. Причому кожна з цих частин повинна починатися на визначене слово. Усі ікоси і кондак 1 мають закінчуватися однаково, а решта кондаків — на «алилуя!» (що з єврейської традиційно перекладають — «слава Богу!»). Кондак 13 повторюється тричі підряд, а після нього — знов ікос 1 і кондак 1 (отже, відповідно треба скомпонувати контекст). Цих вимог до форми акафістів майже усі автори дотримуються чітко.

Але, на жаль, є такі сторони цього акафіста-зразка, що пропали для негреків одразу, відколи цей жанр вийшов за межі Візантії. Насамперед, несідален до Пресвятої Богородиці в оригіналі — це поема, написана майже повністю віршами — т. зв. грецьким ямбом із постійною багатою римою**. Тим часом від його

*Susza J. Phoenix tertiato redivivus albo Obraz starożytny chełmski, Panny u Matki Przenaświetszey, sławą cudownych swoich dzieł potrzebie ożyły... — Wyd. 3. — Zamość, 1684. — S. 151–152, 154, 186–187, 160, 359–361, 258–259, 272, 292–294. Усі цитати з «Фенікса...» — в перекладі В. Гребенюка.

***Ἀκολουθία εἰς τόν ἀκαθίστον ὕμνον τῆς ὑπεραγίας θεοτοκου // Ωρολόγιον τό μέγα περιέχον τήν προπουσαν αὐτῶ ἀκολουθίαν.* — 'Εκδ. 1. — Ρώμη, 1876. — Σ. 279–291.

Тропар

Достойних слів, проспіваних іздолу,
немало чула, Діво, за століття.

⁴⁵Зронив пір'їну знов Священний Голуб —
прийми, Маріє, це подячне квіття.

Стоїш Ти поруч вишнього престолу,
Твоя оселя — світле верховіття,
круг Тебе — невимовнії глаголи
⁵⁰(і їх не чути людям самохіттю).

Кондак

Але болить Тобі людська недоля,
усяке горе, біди-лихоліття.
Нас не лишала у земній юдолі,
і скласти дяку щиру личить дітям.

Величання

⁵⁵Прославляємо, славим, Діво, Тебе!
Холмським образом провадиш до Небес.

Кондак 1

Воєначальниці гімн оцей лине,
Що розбива нечестиві армади:
«Радуйся, ясна Лампадо стежині,
⁶⁰Холмщини й світу чудесна Відрадо!»

Ікос 1

Ангелів пісня й Русі-України,
всіх, хто живе на землі Божим ладом:

«Радуйся, вибрана Триєдиним*,
щоби з'явився Давида Нащадок!
⁶⁵Радуйся, Руфі зеренця Ужинок,
що в Нім народів з'єдналось багато!
Радуйся, Мати Благої Новини,
що роздушила спокусника з аду!
Радуйся, Віро Царгорода й Рима,
⁷⁰світу молителько над херувими!

*При храмовому використанні акафіста кожен рядок, призначений для співу, розспівують зокрема. Надруковане похилим шрифтом після священнослужителя повторює хор, потім — народ (слова кондаків — тричі, ікосів — один раз).

Радуйся, Жителько сьомого неба,
усеблаженства довершена Схимо!
Радуйся, Німбе, блискajúчий всéбіч
златопромінням, для тьми незборимим!

- ⁷⁵ Радуйся, Помоче в кожній потребі,
зáвжди і всюди присутня незримо!
Радуйся, Ненько, що плинуть до Тебе
людства плачі та подяки без стриму!
Радуйся, всесвіту вічна Хвалебо,
⁸⁰ що не один за Тобою ще йтиме!
Радуйся, Діво, і ними не гребуй,
Зна́мення Церкви Ти неопалиме!
*Радуйся, кожній стежині Лампадо,
Холмицини й світу чудесна Відрадо!»*

Кондак 2

- ⁸⁵ Бачим ці лики в прекрасному стилі,
русичів зов на борню й на толóку,
й тут на відправі, на цім богоміллі
мовити хочемо й ми: «Слава Богу!»
(«Аллилуя!»)

Ікос 2

- Тайна для нас, чому ринула в хвилі,
⁹⁰ чом не являлась до певного строку.
- Радуйся, Господа втішна Роділля!
В Сина спасіння нам, люба, випрохуй.
Радуйся, кріпка Підмого в знесиллі,
горній Бальзаме від зéмних пороків!
- ⁹⁵ Радуйся, Ліку молитви, не зілля:
Зцілення чúдне осліпленім оку!
Радуйся, Прихистку від хуртовини,
Скарбе, явлéнний у го́жій годині!
Радуйся, Взоре, Ти горня Невісто,
¹⁰⁰ що й в низині вікувала невинно!
Радуйся, Матерко Божа пречиста,
в óбразі славна з оселі майстрині!
Радуйся, див пречудове Намисто,
що збереглося в минувшини скрині!
- ¹⁰⁵ Радуйся, Пам'яте євангеліста,
що благодієш всім грішним і нині!
Радуйся, Жéвриво в пітьмі давнистій,
що відкидаєш прапращурів тіні!

першого церковнослов'янського пере-
кладу аж до сьогочасних акафістів маємо
чи ритмізовану прозу, чи верлібр із при-
нагідними найпростішими співзвуччями
або взагалі без них. Цей же гімн до Бого-
родиці Холмської — перший римований
в українській літературі, а його версія
англійською (пер. Н. Добжанської) — у
письменстві англомовних народів.

За благословенням церковної вла-
ди акафіст Пресвятії Богородиці, у чу-
дотворній Холмській іконі прославленій
(рядки 57–490 цього розділу «Дінь
небожителів»), використовують у право-
славному богослужінні. Перша його від-
права відбулася 24 листопада 2005 року
у Святомиколаївському Жидичинському
монастирєві; її очолив намісник обителі
о. Марк (Левків).

47. *...поруч вишнього престолу...*
— Вишній — стосовний Бога.

49. *Глаголи* (ц.-сл.) — слова. Про-
райські «слова неказанні, яких годі
людині вимовити» (2 Кор., 12:4), згадує
ап. Павло.

53. *...у земній юдолі...* — Юдóль —
місце страждань.

86. *...на толоку...* — Толóка — гурто-
ва безоплатна праця родичів або сусідів.

Радуйся — цим словом у традицій-
них акафістах починається велика кіль-
кість рядків. Це — буквальный переклад
грецького привітання «хéре!». Ним гре-
ки віддають на добридєнь. Так і архан-
гел Гавриїл поздоровався з Дівою Марі-
єю, несучи Їй благовістя: «Радуйся, Бла-
годатна, Господь з Тобою!» (Лк. 1:28). Це
вітання до насельників Неба вживається
і як славослів'я.

89–90. *...ринула в хвилі... не явля-
лась до певного строку.* — Холмський
образ, один із чотирьох найшанованіших
у Київській Русі, а нині найдавніший в
Україні (XI ст.), неодноразово пропадав
(за монгольського іґа навіть на сто років)
і знаходився. Нині, через півстоліття піс-
ля «зникнення» (його переховували від
атеїстичної влади переселенці з Холмици-
ни — родина Коробчуків, зокрема відома
вишивальниця Надія Горлицька), святи-
ня експонується у Музеї волинської ікони
в Луцьку.

Кондак 3, ікос 3. Наприкінці 1240-го чи на початку 1241 року Холм оточили монголо-татари. Становище було безнадійним. Але дві князівни, давши при образі Богородиці чернечу обітницю, веліли винести його на оборонні вали. І раптом невелике місто видалося ворогам сягаючим аж за хмари — і полчища відступили. Довгі віки ще потому було прислів'я: «Холмок-городок под небеса висок».

114. *Чертоги* — покої (у палаці, замку).

Кондак 4, ікос 4. У 1629 році на Холмщині лютувала моровиця. Одного ж разу орендарці села Стрільці пані Слязці «якась Поважна Особа» нагадала уві сні про, вочевидь, занедбаний у народі давній добродесний звичай постити в середу й суботу (пом'якшене продовження п'ятничного посту). Слід було також принести в домівки вогню з місцевої церкви й окропити їх свяченою водою з неї. Відтак селянам належало поставити в Холмі перед чудотворним образом велику свічу, куплену громадою. Так вони вчинили й епідемія вщухла.

Радуйся, Блиску сучасного міста,
¹¹⁰що всіх освічуєш ясної днини!
*Радуйся, кожній стежині Лампадо,
Холмщини й світу чудесна Відрадо!*

Кондак 3

Сильна орда круг Холма, Боже милий!
Юні ж князівни лишили чертоги,
¹¹⁵образ на вал понесли в грізній хвилі,
молячись з людом усім: «Слава Богу!»
(«Алилуя!»)

Ікос 3

Й, маючи міць, вороги відступили,
їм же услід так гласили щомога:

«Радуйся, Щите найкращий неділі,
¹²⁰в хижій облозі нам Захист порога!
Радуйся, наш Обладунку всесилий,
грізна загарбникам Пересторого!
Радуйся, Луку, найкращий Приціле,
ліпший стократ, ніж з ворожого боку!
¹²⁵Радуйся, славная Діво Маріє,
що за нас Трійцю благати волієш!
Радуйся, Матінко, щасна без краю
нині й тоді, як була при надії!
Радуйся, Чиста, що хиби не маєш,
¹³⁰що і наклепнику зганити ніяк!
Радуйся, в спеку струмкий Водограю,
що з нього вітер спасіння нам віє!
Радуйся, ревних прохань Урожаю,
що зупиняєш гріхів суховії!
¹³⁵Радуйся, Захисте нашого краю,
жовторозкосій жарі Протидіє!
Радуйся, щире Осяяння раю,
що благодіє Тобою Месія!
Радуйся, кожній стежині Лампадо,
¹⁴⁰Холмщини й світу чудесна Відрадо!»

Кондак 4

Мов буревій, моровиця у Стрільцях.
Небо ж навчало видіннями строго:
«Кайтесь, постуйте! В Холмі, богомільці,
ставте свічу і кажіть — “Слава Богу!”» (Алилуя!)

Ікос 4

¹⁴⁵ Вчули цей глас і в навколишніх сільцях,
так учинили й співали розлого:

«Радуйся, Птахо на гóрiшній гiлці,
що, Тебе чуючи, знаєм дорогу!

Радуйся, нас Рятівнице від сильця,

¹⁵⁰ вказуєш путь і вельможі, й холопу!

Радуйся, у небожителів спілці,
що не забула нас, духоубогих!

Радуйся, праведная Паніматко,
світу спасіння пречистий Початку!

¹⁵⁵ Радуйся, Варто зірка́ благочестя,
що наглядаєш за Божим порядком!

Радуйся, чини Якої нас пестять,

що молиш Трійцю за кожне біднятко!

Радуйся, Вежо супроти нашестя,

¹⁶⁰ що народила нам Спаса-Малятко!

Радуйся, Сурмо нового пришестя,

що підготовлюєш Церкву остатку!

Радуйся, щó Ти до нас признаєшся,

що кожне слово Твоє — мов печатка!

¹⁶⁵ Радуйся, Зоре для нас із Небесся,

що за Тобою йдемо неоглядки!

Радуйся, кожній стежині Лампадо,

Холмицини й світу чудесна Відрадо!»

Кондак 5

Гóспода слово забувши в недугу,

¹⁷⁰ наго жона бігла з на́шепту злого.

Кревні вдались до Холма раз-удруге —

й хутко поправа прийшла. Слава Богу!

(Алилуя!)

Ікос 5

На́очно зрівши ту Неба потугу,

разом величили тую спромогу:

¹⁷⁵ «Радуйся, просьбам людей чулий Слуху,
що без Твоїх молитов нам ні кроку!»

Радуйся, Мосте двох берегів Бугу,

що під опікою маєш Європу!

Радуйся, що не покинеш в наругу

¹⁸⁰ віру її непорочно-високу!

187. *Атени* – Афіни.

Кондак 6, ікос 6. Яків Суша не тільки записував чудеса від Холмського образу, а й був очевидцем деяких із них. Зрозуміло, що ці факти він виклав у своїй книзі більш докладно, з яскравими подробицями.

1640 року єпископ перебував у Вересцях поблизу Холма, коли в селянина Княжука загорілась оселя. За вітром полум'я перекинулося на стріхи інших будівель. Усі заціпеніли зо страху. Але архієрей удався з молитвою до Пресвятої Діви – «і дивна річ: вітер полумень убік од будинку відкинув, падаючі іскри гасли на самій соломі. А за будинком солома на землі зайнялася, і дубовий кілок у садовому плоті віддалік од будинку запалився, домові ж самому, в кіптяві й огню будучому, ніякої шкоди не стало».

206. *Логос* (гр.) – Слово.

Радуйся, Церкви парчевії Шати,
що і відступникам вмієш прощати!

Радуйся, вічна Творця Наречена,
всесвіту Спаса пречистая Мати!

¹⁸⁵ Радуйся, Єдносте Рейну і Сени,
Сховку заблуканого овечати!

Радуйся! – мовлять Стокгольм і Атени. –
Мир поведи весь під райські палати!

Радуйся! – мовить вся людність хрещена,
¹⁹⁰ бо ж перед Богом усі винуваті.

Радуйся, в Нього Прохачко щоденна,
щоб возз'єдналися перед Розп'ятим!

Радуйся, світу пресвітлая Нене,
що всіх провадиш до райдужних шатер!

¹⁹⁵ Радуйся, кожній стежині Лампадо,
Холмщини й світу чудесна Відрадо!

Кондак 6

Місіонера мольби понеслися:

«Діво, в пожарі прийди на підмогу!» –
і легіони роз'ярених бісів

²⁰⁰ сажею впали до ніг. Слава Богу!
(Алилуя!)

Ікос 6

Іскрячись, гасла пожежа на стрісі,
а всі навколо втішалися з то́го:

«Радуйся, Діво, близька нам у висі,
що за нас просиш Ісуса Самого!».

²⁰⁵ «Радуйся, Ниво на Господа вісів,
що з Твого лона – Божественний Логос!».

«Радуйся, вбрана у райській ризи,
що нас тут бачиш усіх до одніого!».

«Радуйся! – лине привіт християнок. –
²¹⁰ Всяку пожежу загасить Твій збанок».

«Радуйся, Діво! Ми дякуем красно –
і холмщаки, і всі руські краяни.

Радуйся, Неба яскравее Пасмо,
що йдуть до Тебе смиренні прочани!

²¹⁵ Радуйся, Жіно! Тобою напасник
зчавлений ще у годину різдвяну.

Радуйся, Мати, до болю учасна,
що вдячно гоїш Ісусові рани!

Радуйся, Зоре, що сяєш так ясно,
²²⁰ хоч ми й не варті то́го, окаянні!

Радуйся, Діво! Нехай не загасне

пломінь любові Твій ніжновогняний!
*Радуйся, кожній стежині Лампадо,
 Холмщини й світу чудесна Відрадо!»*

Кондак 7

²²⁵ Намір доправити скарб через річку
 вир затопив; потопаючих по́гук:
 «Холмська Мати!..» — мольба невеличка —
 їх врятувала, за що — слава Богу!
 (Аллилуя!)

Ікос 7

Знову спалахує в тих віри свічка,
²³⁰ хто вже відчув був смертельну знемогу:

«Радуйся, Неба сяйливая Стрічко,
 чуюча нашу молитву вологу!
 Радуйся, твóряча мілко водичку
 тим, хто на дні вже лежав досить довго!

²³⁵ Радуйся, видяча кожну калічку,
 з хвиль рятувати їх маюча змогу!
 Радуйся, Твѣрде у зламанім льоді,
 що Твоє ймення у роді і роді!
 Радуйся, в плаванні Неба Пороку

²⁴⁰ і Уповання в стрімкім повноводді!
 Радуйся, Підтримко у завірюху
 і Забезпеко в сліпім кригоході!
 Радуйся, Втішення в горі та муках
 і материнська Розрадо в скорботі!»

²⁴⁵ Радуйся, Теплосте в давню розруху,
 і дотепер не схолола й на йоту!
 Радуйся! — мовлять, приставши, де сухо,
 бо знов рятуєш хитливого плоту.
 Радуйся! — славлять смиреннії слуги,

²⁵⁰ бо Ти їх кличеш в отецьку госпóду.
*Радуйся, кожній стежині Лампадо,
 Холмщини й світу чудесна Відрадо!»*

Кондак 8

Чудо такеє було козачкові:
 гроші украли, коли вертавсь з торгу;
²⁵⁵ Холмській молився — і в часі ранковім
 раптом на грудях вони! Слава Богу!
 (Аллилуя!)

Кондак 7, ікос 7. Наступне чудо теж сталося на очах у Я. Суші. Він був одночасно й архімандритом знаменитого в ті часи Жидичинського монастиря поблизу Луцька, причому Холмський образ не раз перебував там. Надвечір 27 березня 1675 року владика з двірськими людьми вирушив із цієї обителі, доправляючи в Холм два вози церковних речей. Річка Стир тоді дуже розлилася, був льодохід, і при переправі один зі зв'язаних човнів перекинула крижина. Усі люди, коні й вози опинились у студеній воді. Челядник Яків Ластовський лише встиг вигукнути: «Пресвятая Діво!..» Вир потягнув його на дно, тож він волав до Богородиці Холмської тільки в серці своїм. Інші четверо, борсаючись, теж кликали на поміч Божу Матір. Урешті-решт вони всі спаслися, випірнув із глибини і Ластовський, було врятовано і все майно. Причому, пробувши у крижаній воді мало не годину, ніхто з них навіть не прихворів, а жодна річ із незамкненої скрині не випала.

Кондак 8, ікос 8. У 1666 році було занотовано наступне чудо. Челядинець, «іменований Галицьким», служник пані Пйотровської, їхав до Любліна, віз кілька сот злотих, але ті гроші в нього вкрали. Палко молився нещасний до Діви Марії перед Її образом Холмським і врешті заснув. Уночі ж хтось поклав йому на груди вкрадену суму.

260. ...красная буквице мартирологу! — Буквиця — виділена, прикрашена перша літера всієї книги чи розділу. Мартиролог — список християнських мучеників.

Кондак 9, ікос 9. Під роком 1667-м у книзі «Фенікс...» уміщено й такі вражаючі рядки. Мешканку села Устимів (Парчівське староство) Агату помилково засудили на смерть. Уже було виголошено вирок, уже кат підняв меч, та «вона в невинності своїй до Холмського набожно волала образа — і чудесно вільною залишилась».

Ікос 8

Кожен із ним так гласити готовий,
хто перед Небом свідом свого боргу:

«Радуйся, Лоно Дитятку Христові,
²⁶⁰красная Буквице мартирологу!
Радуйся, вічних скарбів кріпкий Схове,
їх уділяюча всім непотроху!
Радуйся, Пригляде справам торговим,
Догляде кожній коморі і льоху!
²⁶⁵Радуйся, Славо землі й Небозводу,
нам помагаюча в люту негоду!
Радуйся, Просьбо пред Богом Всевишнім,
Віро купецького всього народу!
Радуйся, Милосте торжищам грішним,
²⁷⁰ввись піднімаюча з сáмого споду!
Радуйся, нас наділяюча й грішми,
хоч незаслужена та нагорода!
Радуйся, Справо благая, успішна,
душам даруюча справжню свободу!
²⁷⁵Радуйся, людства пречистее Крижмо,
нам супровідна в хрещальную воду!
Радуйся, Мамо, вибáчлива й ніжна,
сонце схиляюча дó Свого плоду!
Радуйся, кожній стежині Лампадо,
²⁸⁰*Холмщини й світу чудесна Відрадо!»*

Кондак 9

Ледь не усі засудили Агату.
Піднято меч. Та молитву недовгу
вчула Пречиста — й відкликала ката,
і вже дівиця співа: «Слава Богу!»
(«Алилуя!»)

Ікос 9

²⁸⁵І красномовці усі, адвокати
славили так, мов сурмили у ро́ги:

«Радуйся, Ти, що скасовуєш страту,
Визволе зámку з глухої облоги!
Радуйся, в Господа невинувата,
²⁹⁰в'язнів рятуюча з пítьми острогу!
Радуйся, Ключ од тісних казематів!
Їх вартові вже тепер ні до чого.

Радуйся, людства Благання й Окрасо,
 родша від плахи уникнення — Спаса!
²⁹⁵ Радуйся, Неба величная Площо,
 Ти не закрита для людства на засув!
 Радуйся, дбаюча денно і ношно,
 аби не стався несправедний засуд!
 Радуйся, к Богу вселенська Прощо,
³⁰⁰ за нас благаюча Трійцю щоразу!
 Радуйся, тиха Відправо на мощах
 (Бог прислухається до Твого гласу)!
 Радуйся, в дóкорах Ти неохоча,
 нам Оборono до крайнього часу!
³⁰⁵ Радуйся, Світоче наш найдорожчий,
 будем з Тобою завсїди ми рáзом!
*Радуйся, кожній стежині Лампадо,
 Холмицини й світу чудесна Відрадо!»*

Кондак 10

Урятування було і владиці,
³¹⁰ Він-бо, диявольським силам на по́глум,
 яду із чаші хоч мусив напитися —
 просьбами Діви живий. Слава Богу!
 (Алилуя!)

Ікос 10

Оборонителько-Стіно скарбниці,
 й нині лунає про диво те спогад:
³¹⁵ «Радуйся, віри міцна Захиснице
 і Сокрушителько Гога й Магога!
 Радуйся, славлена в язицїх,
 горя не знехтуєш анічийого!
 Радуйся, Вказе в тісній ворітця
³²⁰ райських осель од усякого злого!
 Радуйся, скорє Знешкодження трути,
 Що не даєш від спасіння звернути!
 Радуйся, Бога незмовкна Осанно,
 бо Він у світі один Всемогутен!
³²⁵ Радуйся, Помоче всім безталанним —
 чи то магнат, чи його простолюдин!
 Радуйся, Краху лихого наслánня,
 вже як надїятись тільки на чудо!
 Радуйся, в мандрах небесная Манно,
³³⁰ що нам і Неба без Тебе не буде!

Кондак 10, ікос 10. Ще одне диво, що сталося з ним самим 11 січня 1671 року, Я. Суша описав чи не найдокладніше. Того дня він, єпископ Холмський і Белзький, прибув до Белза правити літургію. Готуючись до неї, у вітварі владика виявив, що його прислужники не принесли своє вино, тому влив до причасної чаші вина, кимось тут лишеного, на мить здивувавшись, як скоро наповнилася чаша. Коли ж архієрей причастився (священнослужителі, починаючи від єпископа, обов'язково причащаються перше мирян), відчув гидкий смак, сталося раптове збудження, сильне серцебиття і серцевий біль, жар у нутрощах, блювота. Це ознаки отруєння. Напевне, в потірі була отрута ще перед вливанням вина, і в такому місці вона могла з'явитися тільки зумисно, але брат Яків пише: «Нікого тут не називаю, ані з чийої б то було направи скоєно — нічого не тверджу». Коло смертельно хворого всі присутні, зокрема римо-католики (єзуїти), а також він сам, возносили молитви до Холмської Богородиці про видужання — і воно незабаром настало.

316. ...*Сокрушителько Гога й Магога!* — Гог і Магог (Одр. 20:8), точніше — цар Гог країни Магог (Єз. 38–39), символічно означають тих людей, що з сатаною на чолі воюють проти Церкви.

317. ...*во язицїх* (ц.-сл.) — серед народів.

323. *Осанна* (євр.) — молитовний вигук уславлення.

Отже, переважну більшість чудес, що про них ідеться у цьому несідальні, описав (головно з XVII ст.) Яків Суша, довівши їх фіксацію до середини 1685 року. В посмертне видання його книги єпископ холмський Максиміліан Рило додав ще кільканадцять оповідей зі спеціальних реєстрів, що налічували понад 1000 нових див. Останню оповідь датовано 1752 роком.

Але Холмська ікона чудодіяла і в подальші часи, хоча й не мала ревних літописців. Наступний епізод вибрано з XIX ст.

Кондак 11, ікос 11. Другого вересня 1888 року в ході тривалої поїздки імперією цар Олександр III із сім'єю побував у Холмі й молився перед чудотворним образом. Архієпископ Холмсько-Варшавський Леонтій у промові на порозі Пречистенського собору тоді сказав: «Ваше відвідання храму, без сумніву, супроводжуватиметься благодійними наслідками... Храм цей має найдавнішу ікону Пресвятої Богоматері, йменовану Холмською... Усердно молимо і молитимем Царицю Небесну, аби оберігала Вона Вашу величність, государиню імператрицю, наслідника цесаревича і весь царствуючий дім...»*.

Годі було й уявити, що ці слова збудуться так скоро й таким неймовірним чином: вертаючись до столиці, 17 жовтня, недалеко від Харкова царський поїзд зазнав страхітливої аварії. Але самодержавець, його сім'я і наближені вибралися з-під уламків живі й неушкоджені, а 22 особи прислуги загинули.

337. *Пісню-моління єпарха...* — Єпарх — єпископ.

350. *Саваоф* — одне з імен Бога (від євр. *цваот* — війська).

354. *Мефістофель* — одне з імен сатани (ймовірно, із єврейської — «руйнівник-брехун»).

Чудодіє образ і нині, тож в акафісті згадано і про такий подиву гідний випадок.**

Кондак 12, ікос 12. Восени 2000 року луцький журналіст і письменник Віктор Вербич заслабів на тяжку форму пневмонії. Незважаючи на всі заходи, його стан погіршувався і підходив до критичного. Зібравшись із останніми силами, хворий вийшов з лікарні, дістався приміщення, де було виставлено Холмську ікону, і помолвився. Наступного дня він одужав.

*Вольнскія епархіальныя вѣдомости. — Часть неофициальная. — 1888. — 21 сент. — № 27. — С. 1009—1010.

**Архієпископ Волинський і Луцький УПЦ КП Михайл (Зінкевич) благословив Брату Вікторові збирати й оприлюднювати відомості про нові чудеса від Холмського образу Богородиці.

Радуйся, двох світів чистая Панно,
і всеоспівана теж обоюдно!

Радуйся, раю племінна Трояндо,
що свій огонь не ховаєш під спудом!

³³⁵ *Радуйся, кожній стежині Лампадо,
Холмщини й світу чудесна Відрадо!»*

Кондак 11

Пісню-моління єпарха й мирянки
біля явлєнника Тво́го святого
вчуто на Небі: хоч по́тяг в уламках,

³⁴⁰ цар — неушкоджений, тож — слава Богу!
(Алилуя!)

Ікос 11

Блисло проміння, із по́темків ранком,
й так всі молились тоді донезмоги:

«Радуйся, Віро царя і дворянки,
що нас рятуєш край смерті порогу!

³⁴⁵ Радуйся, Стрима купця і селянки,
що погамовуєш наші тривоги!

Радуйся, зляканим лицям Рум'янку,
нам Ти супро́ти біди Осторога!

³⁵⁰ Радуйся, Сталосте при катастрофах,
наша Благальнице пред Саваофа!

Радуйся, Мати Господнього тіла,
що з Ним каралася там, на Голгофі!

Радуйся, Душе усякого діла,
що посоромлений ним Мефістофель!

³⁵⁵ Радуйся, частих молебнів Вітрило,
що не спиняєш плаву анітрохи!

Радуйся, щирих прохань легкі Крила,
що полишають тягар філософій!

Радуйся, за нас прохаюча сміло,

³⁶⁰ що до нас за́вжди в анфас, а не в профіль!

Радуйся, Диску сяйний небосхилу,
що та́к еднаєш світи та епохи!»

*Радуйся, кожній стежині Лампадо,
Холмщини й світу чудесна Відрадо!*

Кондак 12

³⁶⁵ Благо даруєш і нині однако:

вкляк газетяр біля образу Тво́го —
й болю в легенях не стало й ознаки,

що допікав все йому. Слава Богу! (Алилуя!)

Ікос 12

Пісню плачевну змінивши на дяку,
³⁷⁰ так він Тебе шанував як нікого:

«Радуйся, Згоєння ран бідолахи,
 що разом душу зціляєш, небогу!
 Радуйся, Вчителько нас усіляких,
 що з Неба тихо ступаєш, полого!
³⁷⁵ Радуйся, нас Порятівле із плахи,
 що стрімко дієш на Божу вимóгу!
 Радуйся, справжня з-над туч Панацее,
 кращий Лічєць з медицини всієї!
 Радуйся, людства всьогó Жалібнице,
³⁸⁰ зійшла з висот до недуги й моєї!
 Радуйся, в гóрі сумирна Ягнице,
 що до хреста прикипіла душею!
 Радуйся, віри коштовна Каплице,
 Матір Небесного Архієрея!
³⁸⁵ Радуйся, мужня Ти Трудівнице,
 “з Тебе ж спасіння”, як мовить Мінея!
 Радуйся, Сонце у вікна світлиці,
 що осяває на творчі ідеї!
 Радуйся, що Твоя слава ясниться,
³⁹⁰ вічне Світило, завжди в апогеї!»
*Радуйся, кожній стежині Лампадо,
 Холмицини й світу чудесна Відрадо!*

Кондак 13

Успівánна, чуд Твоїх — без ліку,
 Господь обставини їх знає й дати...
³⁹⁵ Всі красномовці — немов недоріки,
 знову лиш може до Тебе лунати:

Успівánна, чуд Твоїх — без ліку,
 Господь обставини їх знає й дати...
 Всі красномовці — немов недоріки,
⁴⁰⁰ знову лиш може до Тебе лунати:

Успівánна, чуд Твоїх — без ліку,
 Господь обставини їх знає й дати...
 Всі красномовці — немов недоріки,
 знову лиш може до Тебе лунати:

Ікос 1

⁴⁰⁵ «Ангелів пісня й Русі-України,
 всіх, хто живе на землі Божим ладом:

386. ...мовить Мінея. — Мінеї (Загальна і Святкова) — богослужбні книги, що містять уривки з Біблії, молитви, піснеспіви тощо відповідно до церковного календаря. Наведені слова — зі Святкової Мінеї (К.: Вид. від УПЦ КП, 2003. — Ч. 2. — С. 74).

“Радуйся, вибрана Триединим,
щоби з’явився Давида Нащадок!
Радуйся, Руфі зеренця Ужинок,
⁴¹⁰що в Нім народів з’єдналось багато!
Радуйся, Мати Благої Новини,
що роздушила спокусника з аду!
Радуйся, Віро Царгорода й Рима,
світу молителько над херувими!
⁴¹⁵Радуйся, Жителько сьомого неба,
усеблаженства довершена Схимо!
Радуйся, Німбе, блискаючий всєбіч
златопромінням, для тьми незборимим!
Радуйся, Помоче в кожній потребі,
⁴²⁰завжди і всюди присутня незримо!
Радуйся, Ненько, що плинуть до Тебе
людства плачі та подяки без стриму!
Радуйся, всесвіту вічна Хвалебо,
що не один за Тобою ще йтиме!
⁴²⁵Радуйся, Діво, і ними не гребууй,
Знамення Церкви Ти неопалиме!
*Радуйся, кожній стежині Лампадо,
Холмщини й світу чудесна Відрадо!”*

Кондак 1

Воєначальниці гімн оцей лине,
⁴³⁰Що розбива нечестиві армади:
*“Радуйся, ясна Лампадо стежині,
Холмщини й світу чудесна Відрадо!”*»

Молитва перша

Маріє, світ ступа — мов Голяф,
і в обладунку з найтвердіших криць.
⁴³⁵Він стерти Церкву міриться упрах,
на зріст могутній, а душею ниц.
Ти ж будь Заступницею в Небесах,
серед янголів сонцесяйних лиць!
Тебе прохаєм, часто у сльозах:
⁴⁴⁰моли Творця, хай явить Свою міць,
Твій Холмський образ у м’яких тонах
нехай поту́гу Бога струменить!
Твое імення завше на вустах —
дітей, старих, мужів і молодиць.

⁴⁴⁵ Мабуть, воно ясніше сотень свіч,
бо ж осяває цю претемну ніч.

Маріє, згинуть вірні врукопáш,
за всеє людство сміло Ти воюй,
проти гіганта — найвлучніша з пращ.

⁴⁵⁰ І благостиню прояви Свою,
і на палкі благання люду зваж,
які лунають навіть у раю.

З людей до Бога Ти найближча, таж
й ми, діти Божі, творячи сім'ю,

⁴⁵⁵ з Тобою рáзом мовим: «Отче наш...»,
подоблячи Твоєму житію.

Спас зáвжди родиться, Ти зáвжди та ж —
на цих-бо дóгматах і я стою.

Над ангельські чини Твоє ім'я,

⁴⁶⁰ в долину ж ген Твоя любов сія.

У цьому — глиб і височінь. Амінь!

Молитва друга

Маріє, наче Ноеве судно,
Ти кріпке пристановище в плавбі,
а православ'я — то міцне стерно

⁴⁶⁵ у цих шалених хвилях, боротьбі.

Та вірникам в ковчегові чутно,
як інші гинуть в марній голосьбі.

Не дай нікому канути на дно,
на сили їхні зглянься Ти слабі.

⁴⁷⁰ Твоя ікона Холмська так давно
рятує тих, хто тоне у журбі.

Нехай же всі ми рáзом, заодно
подяку проспіваетмо Тобі:

«Діво й Мати суща, достеменна,

⁴⁷⁵ будь же Ти вовік благословенна!»

Маріє, многоводдя це брудне,
а світ штормить гонитва грошова.
Його марнота скоро промине,
хутчій домчи на гору Божества:

⁴⁸⁰ упали щогли, скінчилось пальне.

Так просять сиротина й удова:

«Життя коротке і одним одне,

вода ж, поглянь, дедалі прибува,

457. Спас завжди родиться, Ти завжди та ж... — догмати про постійне народження Другої Особи Трійці — Бога-Сина, «через Якого все сталося», та про вічне дівцтво Марії, Яка народила Ісуса Христа — Боголюдину.

488. ...вища за вогненний чин... — Серафими (євр. *серафим* — полум'яний, від араб. *шируфа* — бути високим, знаним) — найвищий розряд ангелів, Богородиця ж «незрівнянно славніша від серафимів».

тож порятуй усіх нас і мене:
⁴⁸⁵ Тебе послуха Всесвіту Глава,
бо Ти родила Слово викупне,
незглаголанняше за всі слова.
О Ти, що вища за вогненний чин,
пильнуй мене, гляди мій кожен вчин:
⁴⁹⁰ тропа ж тісна у широчінь». Амінь!

Слово
двадцять четверте

Хресна дорога єднання

Вони іще співали несідален,
аж ген із неозорого довкружжя,
притьмóm-притьмóm із глибоченних далей,
навстрічу-ввись угодникам з Забужжя
5 летіло інших душ ясних чимало.
Той хор співав (либонь, що кілька дюжин) —
ішла луна з вершин аж до підвалин,
а з їх грудей вилонювались ружі
й самі собою у вінця складались.
10 І хто не чув раніше тої служби,
зчудується з неслиханої скáли.
Я з дива змовк, та скоро надолужив:
«Ще ті “амінь!” співали, а хто ж ці?
Що за троянди? У чий руці?» —

15 «Хоч і не всім це буде до вподоби —
Платон мій друг, та істина дорожча:
серед нетлінної Небес оздоби
ясніе також ця оздоба Польщі.
О, скільки гніву, підступів і злоби
20 (чи пак “патріотичности” абощо)
явили світові народи оба,
хоч кожен нібито ішов на прощу!
І скільки вдів убралися в жалобу!
І цвинтар не один кістками мощен!
25 Я ж розповім лиш про одну особу,
славутню на землі й у високості:
смерть люту він прийняв од українців,
сповняючись любовію по вінця.

Повідаю лиш Анджея Боболі
30 трагічну і піднесену кончину
(таких чимало в цьому видноколі:
незнані ймення вам на цю годину).
Як козаки зловили ксьондза в полі —
кричали, припинаючи до тину:
35 “Не простимо католику ніколи,
та ще до того ж єзуїтів чину!”
І канчуками завдавали болю,
і волокли конем у домовину...
Не чули тільки, що він Бога молить —
40 і не клене своїх катів русинів —
голосить лиш, прив’язаний до слупа:
“О, miły Panie Boże, mea culpa!”

Отак його пригнали силоміццю
в містечко, щоб продовжити тортури,
45 і запроторили в міську різницю,

11. *Скáла* — ряд звуків, розташованих за висотою.

16. Точніше: «Платон мій друг, а істина — ще більший друг» (слова Арістотеля, учня Платона).

29. Анджей (Андрій) Боболя — польський римсько-католицький священник, убитий загоном козаків 1657 року в містечку Іваново на Берестейщині. Причислений до лику святих РКЦ.

41. *Слуп* (діал.) — стовп.

42. *О, miły Panie Boże...* (пол.) — О, милий Господи Боже...

...mea culpa! (латин.) — моя вина! (традиційна формула покаяння у римокатоликів).

45. *Різниця* — бойня.

48. *...безвусі джури...* Джура — зброєносець у козацькому війську.

50. *...вирівав йому тонзуру.* — Тонзура — виголене місце на маківці, у ті часи — знак належності до римокатолицького духовництва.

56. *О, Miłosierny...* (пол.) — О, Милосердний... *miserere nobis!* (лат.) — помилуй нас!

63. *пастки посмертні* — у православному вченні — т. зв. митарства душі: відповідно до міри занечищення, душі людей після смерті проходять, легше чи складніше, перегляд прожитого на землі, перш ніж потрапити до раю (про це йдеться також у слові другому).

68. *Базиліка* — один з головних типів християнського храму.

де тушами тварин сповнялись мури.
Якийсь козак, чи то садист-п'яниця
(було їх кілька, ще й безвусі джури),
без ока вже лишив одну зіницю

⁵⁰ й до кості вирівав йому тонзуру.

А він дивився крізь огонь на лица,
котрі аж навісні, котрі ж понурі, —
й не закликав Караючу Десницю,
не ждав, що Небо перуни пожбурить,

⁵⁵ лише благав за сторони він обі:

“О, Miłosierny, miserere nobis!”

Як з болю заволав він: “Христе! Христе!” —
мерщій одрізали йому язика,

й скривавлене його моління чисте

⁶⁰ вчував лиш Той, Чия любов велика

осяє всякий піднебесний присмерк.

Любов та пломеніла вогнелико,

тож він минув пастки посмертні бистро,

і Той, Кого він так натхненно кликав,

⁶⁵ його вмістив у гроно це іскристе.

Прохають співно всесвіту Владика

зламати ворожнечі труйне вістря,

що аж тісна безмежна базиліка.

Вчувай і ти гармонію цю строгу —

⁷⁰ оцю криваво-золоту Дорогу».

Стація перша

Христа засуджують на смерть

Що в Небі голосять ангельські лики —
відлунює щемно в Єрусалимі:

Христос на суді в мирського владики —
тримаючи всесвіт словами Своїми.

⁷⁵ Навколо — прокльони, лайка, і крики,
й нахвалка скаржитись навіть у Римі.

Він перед ними — простим Чоловіком,
вони ж перед Богом — мов одержимі.

Сказано людям — одтоді й довіку:

⁸⁰ хто не осудить — Творцем несудимий.

Судище ж це — над Христом, неабиким,
й Свого хреста Сам Творитель нестиме.

Всі віруєм — за Понтія ця страта,
однак чи знайдем між святих Пилата?..

Стація друга

Ісус бере на Себе хреста

⁸⁵ Отож, немає між святих Пилата,
лиш навісніє круг Христа когорта,
бо так кортить же плюнуть, осміяти
Того, Хто — не жилець, Кого — «ad mortem»,
на Кого і жебрак — на латі лата, —

⁹⁰ як-от патрицій, дивиться спогорда.

Та хай вже ідоляни, хай в солдата
оскал — немов на полюванні в хорта, —
дак одновірців же юрба строката
гука Його смертельному ескорту:

⁹⁵ «Аби помер хутчій, іще до свята,
Його ви катування ще прискорте!»

Христос мовчить на ту гірку публіку,
бере хреста — за ціле людство викуп.

Стація третя

Ісус падає під хрестом уперше

Бере хреста, за ціле людство викуп,

¹⁰⁰ на побичовані похилі плечі,

руша спрокволу крізь юрму столику,
замішану на глумі й безсердеччі.

Враз падає, між реготу і рику!..

Не держать ноги, хоч і не старечі.

¹⁰⁵ Хрестом Йому забагрилась туніка,
у плоть уп'явшись аж до кровотечі.

Це ж так і вірні, в свару ту велику

Путь, що її Спаситель пройшов
із хрестом від місця присуду до місця
розп'яття, завжди була в пам'яті вірних.
У ранньому середньовіччі служителі єди-
ної ще християнської Церкви, а згодом
православні та католики проводили про-
чан цією стежею, спиняючись для читан-
ня Святого Письма, проповідей, молитов
і благочестивих роздумувань. Так протя-
гом століть витворено відправи: право-
славну, що зветься *Страсний хресний
хід*, і римсько-католицьку — *Хресну до-
рогу* (Via Crucis, Via Dolorosa).

Нині трапляються екуменічні Хрес-
ні дороги, у яких беруть участь ієрархи
та миряни різних конфесій. Бувають і
тексти цієї служби, почасти написані як
католиками, так і не-католиками. У 2003
році Вселенський православний патріарх
Варфоломій I написав Хресну дорогу для
Римського папи Івана-Павла II.

Католицька Хресна дорога має най-
різноманітніші форми, і нема сталих,
спеціально укладених для її служіння
молитов. Найбільш традиційним є твір
зі вступної молитви та чотирнадцяти роз-
ділів (т. зв. стацій, або стоянь), кожен з
яких присвячено одному епізоду страж-
дального шляху Спасителя (за Біблією
та католицьким Переданням). Кожне
стояння складається із провідного виго-
лосу, уривка з Божого Слова, *роздуму*
(розважання), молитви стації, молитви
«Отче наш» тощо. Православний же
Страсний хресний хід має тенденцію до
більшого унормування (за благословен-
ням церковноначалія Брат Віктор входив
до групи, яка підготувала його усталений
текст: Пасії. Страсний хресний хід / упо-
ряд. протоіерей В. Собко, протодиякон
Я. Місюк, В. Гребенюк; передм. В. Гре-
бенюка. — Луцьк: Ключі, 2009).

Хресна дорога «Діянь небожите-
лів» містить лише *роздуми*. Це перший
в українській літературі римований твір
у цьому жанрі; його написано як вінок
сонетів (досі відомі спроби частково-
го віршування). Заклучну строфу (яку
складають перші рядки кожної строфи
— магістрал) скомпоновано як акровірш:
перші букви кожного рядка, прочитані
згори донизу, складають знамениті слова
Ісуса Христа — «...Щоб усі були одно...»
(Ів. 17: 21).

88. «Ad mortem» (латин.) — «на
смерть».

97. ...на ту гірку публіку... —
Публіка (діал.) — ганьбування.

розпавшись на дві Церкви суперечні,
панахали Його в фанатстві дикім:
¹¹⁰ всі аргументи — стрілами й картеччю.
Є вірність вірі, що — найбільша зрада.
Упав Ісус. Болить! Громада рада.

Стація четверта
Христос зустрічає Матір

Упав Ісус. Болить! Орава рада,
що вже Йому ступати геть несила.
¹¹⁵ Яке там співчуття, яка розрада!..
Стікає кров, як-от вино з точила,
та замість грона — Сам же Виноградар.
Аж ось угледів Матінку зболілу:
«Кріпися, любий Сину, більш не падай...», —
¹²⁰ її слова німі — вода з кропила.
Так вірним слід підтримувать брат брата:
душа єдина, але ж треба й тіла, —
не зловтішатись вчинкам супостата,
що точить кривавицю аж добіла.
¹²⁵ Все хочуть Богу вкоротити віку,
се так велить якийсь земний артикул.

Стація п'ята
Симон допомагає Ісусові нести хрест

Се так велить якийсь земний артикул:
Пророку — смерть, аби лише не смута.
Ісус уже нагадує каліку,
¹³⁰ якого пригнітила хворість люта.
Піт заливає втомлені повіки
і втома по всім тілі, мов отрута.
Лиш ненароком в тлумі злоязикім
став Симон у хвилину тої скрути.
¹³⁵ Мала та поміч, не зарадив лиху,
та зменшив хоч на мить Йому засмуту,
коли вже біль і жаль сягнули піку.
Як часто ж християнами забутий
цей епізод з Єрусалима-града —
¹⁴⁰ і так у Церкві хазяйнує звада.

Стація шоста
Вероніка обтирає лице Ісусу

І так у Церкві хазяйнує звада,
аж доки хтось не кинеться прожогом,
зневаживши спокій, чини й посади,

не боячися глузів та острогу, —
¹⁴⁵те, що накоїли невірні чада,
 спішить поправити наскількимога.
 Так Вероніка простягнула плата,
 щоби полегшити страсну дорогу,
 не ізлякавшись ризику розплати
¹⁵⁰за ту, по суті, звичну допомогу.
 І Польща, й Русь, Італія й Еллада
 хай отирають кров із тіла Бога,
 наслідуючи сестру Вероніку:
 Бог то́го близько підпуска до Лику.

Стація сьома

Ісус падає під хрестом удруге

¹⁵⁵Бог того близько підпуска до Лику,
 хто серце розчиня навшир Творцеві,
 як інші лиш визирюють із вікон,
 лиш пальцями показуючи: «Це Він!»,
 або ж як пащекун і просторіка,
¹⁶⁰Його скрививши чини прижиттеві,
 цитатами шмага навсебіч лихо,
 шукаючи пільму ясному дневі.
 Цитуючи Письмо — безмежні ліком,
 їх многота подерла Божий невід.
¹⁶⁵Ісус же промовляє мирно й тихо —
 і на землі як був, і нині в Небі.
 Хто вчив людей побожного укладу —
 укотре зазнає від них упаду.

Стація восьма

Ісус промовляє до плачучих жінок

Укотре від людей зазнав упаду...
¹⁷⁰Підвівся під жалобні голосіння
 трьох молодниць, що йшли на крок позаду,
 не одступаючи від Нього тінню.
 Вони Його жаліли, як собрата,
 хоча були, як всі, — Його творінням.
¹⁷⁵«Оплакуйте себе», — їм дав пораду,
 та мало хто Його вчуває нині.
 Не догмати й не тонкощі обряду
 із вірних — оселенців раю чинять,
 а каяття, що так гріхів багато,
¹⁸⁰діянь же добрих — десь на споді скрині.
 Скорботні жони й діти їх, на втіху, —
 лампадами у Небесах довіку.

192–193. Це їх Спаситель порівняв із сіллю: / як не сілка — візьми її та й викинь... — «Ви — сіль землі. Коли ж сіль звітріє, чим її солоною зробити? Ні на що не придатна більше, хіба — викинути її геть...» (Мт. 5:13).

196. Задля потреби акростиха пишемо *инша*, оскільки в цьому слові «наголошене початкове [i] наближається у вимові до [u]» (Основні норми української вимови // Орфоепічний словник / уклад. М. І. Погрібний. — К.: Рад. шк., 1984. — С. 10).

Стація дев'ята

Ісус падає під хрестом утретє

Лампадами у Небесах довіку
посвічують земному богомільлю
¹⁸⁵небяни ті, що трудяться на стику
обох світів у цій догідній хвилі.
А на землі щось порожньо в засіку:
розпуста тлустих душ, збоченство в тілі...
Покликані ж для Божої опіки —
¹⁹⁰«освячують» оте мирське свавілля
пустої моди й суєтного шику.
Це їх Спаситель порівняв із сіллю:
як не сілка — візьми її та й викинь
(подібно й хліб, котрий узявся цвіллю).
¹⁹⁵Так знову вірні — Спасові за ката:
инша любов — немов любові втрата.

Стація десята

З Ісуса здирають одєжу

*И*нша «любов» — немов любові втрата:
і сам не йде, і не пуска в ворітця.
З Ісуса здерли рубище не шати,
²⁰⁰й було саме вже тіло — багрянця.
І ту скривавлену одєжу, зняту
з плечей Творця, глумливо й силоміццю,
розігрують, хто має ще й скарати.
Ми добре бачимо се нині звідси,
²⁰⁵ті вчинки тих мирян і тих прелатів.
А це ж — єдина Церква, не дрібниці.
А це ж — всі унції й усі карати:
в єдиній вірі — ряснота традицій.
Не рвіте одяг, тілу дайте ліку,
²¹⁰Отцю впокортесь — заповіді й клику!

Стація одинадцята

Ісуса прибивають до хреста

*О*тця покірний заповіді й клику,
віддав Себе, щоби поцвяхували.
Гвіздки вганяють знаюче й зо сміхом,
під гики навісні всього загалу.
²¹⁵Заледве не один посеред здвигу,
а вчора учнів ще було чимало:
хто втік, хто тут, хто збитий з пантелику...
Нещасної Європи Квіт зів'ялий,
так Ти прибитий, на останнім вдиху,

²²⁰ й читають лиш глумні ініціали.
Не стратити, Хто є іспоконвіку,
Чие Ім'я — майбутнього аннали!
Христа розіпнуть — з'являться стигмати,
дедалі більше, навіть устократи.

Стація дванадцята Ісус умирає на хресті

²²⁵ Дедалі більше, навіть устократи,
болять жахливі рани роз'ятрюючі —
за всі конфесії й патріархати,
за людські всі гріхи, за людські душі,
за тих, хто Ним охочий гордувати
²³⁰ (не відвертай очей і не заплющуй!),
за тих, для кого Він — *persona grata*.
Є лиш Творець, а решта все — минуще.
Хто ж любить більш овації й вівати,
їдкі слова в побожній шкаралуці
²³⁵ і титули гучні й витіюваті,
надіється на себе лиш, тому що
пиху вже не одного побороти
«Недбалий рабе!» — Божії глаголи.

Стація тринадцята Ісуса знімають з хреста

«Недбалий рабе!» — Божі ці глаголи
²⁴⁰ печуть віками через цілий звиток,
мов патериця із висот на доли,
ефірна, і жарка, і ваговита,
торкається усі церкви й костьоли,
голоситься з Нового Заповіту.
²⁴⁵ Бо Тіло й Кров — на всякому престолі,
бо ще дорожчий — злота цілий злиток.
У кого ще серця не похололі,
кому пече у совість Слова приторк, —
не вельми сквапно, та й не геть поволі,
²⁵⁰ зніміть Христа: за всіх Його прибито.
А лишиться не в житі — у куколі,
ослухавсь хто Його святої волі.

Стація чотирнадцята Ісуса кладуть у гробницю

Ослухавсь хто Його святої волі,
ще буде побиватися невітшно,
²⁵⁵ коли Творця побачить в ореолі,

220. *глумні ініціали* — «Вояки також глузували з Нього; підходячи до Нього й подаючи Йому оцет, промовляли: “Коли Ти цар юдейський, спаси Себе Самого!” А був над Ним і напис грецьким письмом, латинським і єврейським: “Це — цар юдейський”» (Лк. 23:36–38). У християнській іконографії поширене вживання напису лише з перших букв: ІНЦІ (Ісус Назарянин, Цар Іудейський) тощо.

231. *Persona grata* (лат.) — бажана особа.

238. «Недбалий рабе!» — Божії глаголи. — Точніше: «Лукавий слуго і лінивий!.. Нікчемного слугу того викиньте в темряву кромішню» (Мт. 25:26, 30).

251–252. *А лишиться не в житі — у куколі, / ослухавсь хто Його святої волі.* — «Добре зерно — це сини Царства, а кукіль — це сини лукавого... Так, як збирають кукіль і в вогні палять, так само буде при кінці світу...» (Мт. 13:38, 40).

258 ...прогуркотить Його сурма
горішня... — «Бо Сам Господь на даний
знак, на голос архангела та при сурмі Бо-
жій, зійде з неба...» (1 Сол., 4:16).

коли усіх судитиме Всевишній,
як од шпилів по саме дно розколин
прогуркотить Його сурма горішня,
нестерпна слуху й пломінка на колір.

²⁶⁰ Так буде квит усій гордоті пишних,
так буде край усій людській сваволі,
і не цінитимуть нічого грішми,
і хоч би як молив — вже не відмолиш.
А поки що — в гробниці Непогрішний.

²⁶⁵ Побійтеся й прислухайтеся до Спаса:
єднайтеся, бо є ще трішки часу.

Відлуння

Що в небі голосять ангельські лики
(*Однак* чи бути поруч них Пилату?):
«Бере Ісус хреста — за людство викуп...
Упав Христос... Болить! Громада рада.
Се так велить якийсь земний артикул —
І так у Церкві хазяйнує звада.
Бог тих же близько підпуска до Лику,
Укотре терплячи від людського упаду,
Лампадами вчиняє тих довіку
(*И*нша любов — то вже любові втрата),
Отцю впокорений хто, слову й клику.
Дедалі ж все грізніші, устократи,
“Недбалий рабе!” — Божії глаголи,
*О*слухавсь хто Його святої волі».

Слово
двадцять п'яте

*Літургія
ангельських чинів*

Як стихився і цього сонму спів,
 й на ока змиг не припинивши лету,
 клич суті їх з'єднатись їм велів,
 мов одновірцям, що голосять кредо.
⁵Й влились вони, я бачив з-за голів,
 до тих, хто угорі і попереду.
 «Їх чує Усевишній, Цар царів,
 а Небеса їм наче за катедру, —
 до мене вістовець мій річ повів. —
¹⁰Вони всехвалять благодать всещедру,
 й відправа не змовка споконвіків,
 у тому людям жодного секрету».
 Й органами — хори мільярдолиці!
 В ушу все ті космічні співаниці.

Соборна піснь безплотних сил небесних

¹⁵О Ти, що Словом сотворив світи,
 для плоті й духу Ти надав вселенні,
 що сяєш нам од вічності (світи!) —
 Тобі ці славослів'я незліченні!
 Тобі ці гімни сонмів дев'яти,
²⁰що знані навіть людям поіменні,
 і тих, що людям годі наректи, —
 рядовики, і ройові, й сотенні,
 й земнії наші сестри і брати
 у білих шатах, наче з Одкровення, —
²⁵не маєм нині більшої мети,
 ніж славить Бога в радіснім смиренні.
 Із нами світотвір увесь ликує:
 «Te Deum!.. Тебе, Боже!.. Алилуя!»

Піснь непойменованих ієрархій

Нас міради, нас мільйони тем —
³⁰лише Тобі, Всевишній, знати, скільки.
 Ми — кладезі музичних світлих тем
 для карильйона й тихої сопілки;
 ми — рими для піднесених поем,
 якщо віршар бере красу до спілки;
³⁵ми — цифри аксіом і теорем,
 без нас і геній плаватиме мілко;
 ми — міць планет і зоряних систем,
 й на вишні ми квітчаєм кожну гілку;
 із нами всякий буде мудрецем,
⁴⁰у молитвах від рання і до схилку.
 Створив Ти нас, щоб ми Тобі служили, —
 та потайці, мов злотоносні жили.

Одвіку відомо, що небожителі правлять безперервну службу прослави Творця (зокрема, про це йдеться у давніх культових текстах; про літургію ангельських чинів згадує Луї-Марія Грін'йон де Монтфорт, французький містик XVII—XVIII ст.). Але досі, якщо не брати до уваги перших строф «Прологу на небі» з «Фауста» Й.-В. Гете, у світовій художній літературі не було значних спроб відтворити таку літургію.

4. *Кредо* (латин. *credo* — вірую) — Символ віри.

8. *...Небеса їм наче за катедру...* — Катедра (кафедра) — тут: кафедральний храм.

19. *Тобі ці гімни сонмів дев'яти...* — Поділ анголів на дев'ять сонмів (три ряди по три лики в кожному) відомий насамперед за твором «Про небесну ієрархію», приписуваним св. Діонісієві Ареопагіту, а їхні найменування — з Біблії. Але сам автор того трактату зазначає: «Скільки чинів небесних істот, які вони і як у них здійснюються тайни священноначалія, — достеменно знає це, гадаю, лише Бог, Причина їх ієрархії» (VI, 1 — пер. В. Стецька).

22. *...рядовики... ройові... сотенні* — українські назви військових чинів.

24. *...у білих шатах, наче з Одкровення...* — Білий одяг (Одкр. 4:4, 7:13, 19:14 тощо) символізує святість.

28. *«Te Deum...»* (латин.) — «Тебе, Бога, [хвалимо]» — початкові слова християнського гімну.

29. *...нас мільйони тем...* — Тьма (д.-р.) — десять тисяч. У давньоруські часи цим словом іменувалось і військово з'єднання з такої кількості воїнів.

32. *...для карильйона...* — Карильйон (карийон) — музичний інструмент у вигляді багатьох дзвонів різного звучання.

65. ...без остуд — без пригасання.
За православним ученням, Бог-Син,
«через Якого все сталося», у містичному,
недоступному для людського розуміння
бутті Пресвятої Трійці народжується
безперервно.

У нашім світі — різних змін причини,
що їх, поклавши на людські слова,
45 лиш декому, буває, ледь прочинить
юначе серце й сива голова.
Їх зріти — лиш нетварними очима:
чом зёрно родить зі свого ества,
чому явля процеси тайночинні
50 історії стрілюща тятива,
де квітки Сонця тайнне коріння...
Розмай у Тім з'єднається знова,
Чийм він розгалузився велінням:
все, мов крильми, Він криє-зігрива.
55 Бо тільки Бог, Єдиний і Єдин,
Причина всіх у світі перемін.

Ангельська піснь

Різдвяний гімн

«Христос раждається!» — радіє люд
і спів янгóлів у виші гучить.
Його рождення — Всесвіту прелюд,
60 від нього відлік і земних століть.
А як родився в тілі — й дальній кут
осяяла божественна блакить.
«Славім Його!» — лунає там і тут,
на Небі ж не змовкаючи й на мить,
65 бо Цей Огонь палає без остуд.
Він зігриває кожну земну віть,
і ту країну, де Дніпро і Прут.
Він любить всіх, таємно й очевидь,
плекаймо лиш насіння, що Він сіє, —
70 в захмар'ї Бог і на землі Месія!

Пасхальний апофеоз

«Христос воскрес!» — у radoщах народ
і духи безтілесні в вишині.
Усі язїки, в шумах многих вод,
у часу водоспадній бистрині,
75 що, втім, уже припиняться от-от,
радіють разом Добрій Новині,
забувши всі віки усіх незгод.
Про те свої прохання день при дні
возносить і мирянин, і синод,
80 бо хоч іще в тілесному вбранні,
та прагнуть щонайбільшу з нагород:
святії, мудрі, жвавїї, ставні,
повік оселені в краю Небес.
Воскресне світ, як і Христос воскрес!

Архангельська піснь

Михаїл

⁸⁵ Як перший в хорі я, архістратиг,
віщу найперш: Немає рівних Богу!

Гавриїл

Й на мить наш гімн до Тебе не затих:
Ніщо на світі — над Твою спромогу!

Рафаїл

Я голошу і до найменших цих:
⁹⁰ Лиш на Його надійтесь допомогу!

Уриїл

І я додам, од Тебе вогнелик:
Надійтеся завсіди лиш на Нього!

Салафіїл

І мій долучиться молитвостих,
щоб славити лише Тебе, Святого!

Єгудіїл

⁹⁵ Ген у сузір'ях Овна і Чепіг
і я Тебе хвалитиму щомога!

Варахиїл і Єреміїл

Благословив Ти і найменший твір.
Звучать подяки щирі та без мір!

Піснь начал

Повік-віків палає — не згоря
¹⁰⁰ ця наша полум'яная відправа.
Неподалік такого вівтаря
найтихша нота величчю яскрава.
Десь-інде точиться постійна пря —
за кожну душу йде на лаву лава, —
¹⁰⁵ а ми — народам за поводиря,
а ми — провідники усім державам.
Бо доки не зійшла вповні Зоря,
«Аз під дверима, вже гряду небавом», —
раз по раз їм голосимо: найв
¹¹⁰ на Всесвіті це чертано уставом.
Й надалі ревно правмо, браття, ну ж бо,
величную прослави богослужбу!

Імена деяких архангелів знані нам зі Святого Письма (*Михаїл* — д.-евр. «хто рівний Богу?», *Гавриїл* — «муж Божий», *Рафаїл* — «допомога, зцілення Боже», *Уриїл* — «вогонь, світло Боже», *Салафіїл* — «молитва до Бога», а також *Єреміїл* — «висота Божа») та Святого Передання (*Єгудіїл* — «той, хто хвалить Бога», *Варахиїл* — «благословення Боже»).

85. *архістратиг* — полководець.

103. *пря* (д.-р.) бій, боротьба. Битву янголів і демонів за людську душу автор зобразив у слові другому («Гігантомахія»).

107. ...*доки не зійшла вповні Зоря...* — доки не настало Друге пришествя.

108. «*Аз під дверима, вже гряду небавом*» — поєднання двох цитат: Об. 3:20, 22:20. *Аз* (д.-р.) — Я; *гряду* (д.-р.) — приходжу.

110. ...*чертано уставом*. — Устав — тип рукописного письма, за яким кожна буква пишеться окремо, чітко і прямо.

114. ...обманця... — диявола.
117. ...казано в Матвія і в Луки...
— Мт. 18:21–35; Лк. 16:1–9.
121. ...доки спорожніють могилки... — до Другого Пришестя.
122. ...без шансів... — без окопів, у відкритому бою.
148. ...у заспіві та в кожному рефрені... — Пісні складаються із заспіву та приспіву (рефрену).
151. «Тому вмий ноги, кому ти водатир»... — «Тож коли вмив вам ноги Я — Господь і Учитель, — то й ви повинні обмивати ноги один одному» (Ів. 13:14).
153. ...Едемом... — Раєм.

Піснь властей

Возносимо і ми палкі гадки
до Тебе, що умиць здолав обманця:
¹¹⁵діла його отруйні та звивкі,
проте обтяжують важезні ланці.
Хоч сказано в Матвія і в Луки
про скасування боргових квитанцій,
ніколи не розкаються-таки
¹²⁰ні сатана, ні решта окаянців.
Тож доки спорожніють могилки,
б'ємося з ними віч-у-віч, без шансів,
і Ти завжді від нас невідалеки —
нема врагу із наших ані бранця.
¹²⁵А дата остаточного розгрому
призначена й Тобі лише відома.

Піснь сил

Споглянути це прагне кожен містик —
звідкіль у світ являються дива,
та їх причина — в Божестві Троїстім,
¹³⁰а ми лише голосимо слова.
Ми в'язням несемо чудесні вісті,
й несли, було, задовго до Різдва,
бо ми глашатаї Твоїх амністій.
Траплялось кожному не раз не два
¹³⁵нести зневір'ю блиски бадьористі,
бо це і нас до вчинку порива:
Твоя любов усенький світ-бо містить —
найглибша сутність Твогого єства.
Молитву чуєш слізну й святобливу —
¹⁴⁰то й завжди є у світі місце диву.

Піснь господствій

Нам послух Ти вказав — старшинувати,
і нам в покорі інші чистойменні —
оті, котрі без віку і без статі,
оті, що людям тільки уявленні
¹⁴⁵ув образі пребілім і крилатім.
Усюди ми, по цілій Уселенній,
Тобі хвалу співаєм, Розіп'ятий,
у заспіві та в кожному рефрені,
Тобі хвалу й всьому Тріумвірату —
¹⁵⁰на всі уста і на усі легені.
«Тому вмий ноги, кому ти водатир», —
оці слова з Твого святого вчення,
чи на землі, чи летячи Едемом,
ми найчастіш на музику кладемо.

Піснь престолів

- ¹⁵⁵ Служіння наше — сповнювать покари,
як і сповняти щедрі всеблагі:
мов грізні блискавиці чорнохмарі —
на тих, хто проклинає ворогів,
й немовби «тріє царіє со дари» —
¹⁶⁰ хто ближньому прощає всі борги.
І вколо Сонця, й у Волосожарі
(нам цілий Універсум до снаги),
щоб проросло зело́ на місці згарищ,
ми трудимося, треті із чергі.
¹⁶⁵ Там чути людям лиш уривки з арій,
а тут наш хор лунає навкруги:
О Преславний і Всевишній Судіє,
кожне, кожне слово всесвяте Твое!

Херувимська піснь

- Для тих, хто нас таємно зображає,
¹⁷⁰ піють невидимо небесні сили.
А на висотах, в осередді Раю,
містичного ковчега злотокрилів
лунають співи майорінням сяєв.
Наш славень цей, ряхкий і заіскрілий,
¹⁷⁵ возносимо у сферах сих безкраїх,
як тут годиться — патетичним стилем,
то лиш самі, то з іншими навзаєм.
Голосять люди: «Господи, помилуй!»,
бо кожен почувається, мов Каїн;
¹⁸⁰ ми ж — поблизу Святого всіх святилищ —
Тебе благаєм велегласним хором:
Ізмилуйся над цілим світотвором!

Серафимська піснь

- Іще й іще, гучній, лункіше, браття,
Вогонь прославмо всього світотвору,
¹⁸⁵ бо Ним горить Усесвіту багаття
й возносить із долини ген угору!
Ізнову й знов в племінному завзятті
бурхнім осанну ввись зірчасто-скорю —
ясу Величному на вічнім святі —
¹⁹⁰ наскільки змоги і наскільки зору!
Іще й іще ми, повні благодаті,
як це вогненному належить хору,
голосим вище усієї раті —
нема над вільною Творцю покору!
¹⁹⁵ Марії ж Діви в Небі устократ
ярить-пала-бринить «Magnificat».

158. *...хто проклинає ворогів..* — супроти заповіді «любить ворогів ваших» (Мт. 5:44).

159. *«тріє царіє со дари»* (д.-р.) — «трое царів із дарами», слова з колядки.

164. *...треті із чергі.* — У янгольській ієрархії престоли становлять третій лик (після серафимів і херувимів) найвищого ряду.

169. *Для тих, хто нас таємно зображає...* — У Херувимській пісні на Літургії Іоана Золотоустого та Василя Великого: «Ми, що херувимів тайно зображаємо...».

170. *...піють невидимо небесні сили...* — слова із Херувимської пісні на Літургії Вірменської апостольської церкви.

172. *...містичного ковчегу злотокрилів...* — Бог велів Мойсеєві: «Виготуєш двох золотих херувимів, кутим поробленням зробиш їх, по обох кінцях віка зробиш їх» (2 М, 25:18).

198. ...величає душа Моя Господа... — слова Діви Марії, наведені в Лк. 1:46. У візантійському обряді звучить на каноні утрени («Пісня Пресвятої Богородиці»), римському — на вечірні («Magnificat»).

205. ...на вєрвиці... — на чотках.

207. ...ї усних істин, і письмових... — Святого Передання і Святого Письма.

Піснь Пресвятої Богородиці (Magnificat)

Не думкою, не зором, ані словом
величає душа моя Господа;
не в сталому нічому й тимчасовім
²⁰⁰ величає душа моя Господа;
не у матерії плинкім закові
величає душа моя Господа;
не у пишнотній службі обрядовій
величає душа моя Господа —
²⁰⁵ на вєрвиці містичній пелюстковій
величає душа моя Господа,
бо вище й усних істин, і письмових
величає душа моя Господа:
не на порозі, а вже й за порогом...
²¹⁰ в мовчанні... поєднатись... з...

Епілог

Я все глядів на те лучисте гір'я,
та більше не лунало із-над хмар.
Не знаю, скільки простояв з тих пір я,
та, видко, вже замкнувсь коштовний лар —
⁵ іконостас небесників в безмір'ї,
кругами обступаючих вівтар.
Аж — Боже! — попідніжжю круговир'я!
Ось-ось хибнеться в нього провідар!
«Тепер пора покинути зазір'я.
¹⁰ Затриматись не думай і не мар.
Аби струснуть із себе маловір'я,
цього театру весь репертуар
оддай паперу в Лучеську своєму
і службу нашу уклади в поему».

¹⁵ Я кинув погляд ще раз на завісу,
на ній жаріло: «Сим же побідиш!» —
й пірнув слідком в розтвору прямовисну,
що всотала, мов лійка, прудкобіж
у вузину якусь сріблясто-сизу
²⁰ й могучу птицю, і дрібну, як стриж.
Німі слова тут, скільки не нанизуй,
як довго ми летіли чимскоріш.
Аж ось рече: «Відсіль до Парадизу
вертаю вже, та нерозлучні ми ж, —
²⁵ а ти вертай до свого роду-близу.
І вже не будеш ти, як був раніш.
Тепер тобі даремні всі загати,
бо ж бачив ти, як слід перемагати!»

Й замкнувсь оклад, в яким Небес аннали.
³⁰ І я впинивсь у рукотворнім храмі.
А гуки ще навперегуд лунали,
що грімкотять горішніми світами,
та гасли під склепінням... тихше... далі...
Нарешті став приходити до тями,
³⁵ розгледівся довкруг і на деталі...
Овва, тут небожителі ті самі,
ті ж Небеса — у тьмянім оддзеркаллі,
вже з їхніми знайомий житіями:
святі, Христос і ввиш по вертикалі —
⁴⁰ Та, що Її довічними рядками
Вергілій прорікав і славив Данте:
Стіна це Нерушима, це — Оранта!

Допоки Ти благаєш Свого Сина,
Молільнице за Київ, Русь і світ,
⁴⁵ не лиш столиця, а й уся Вкраїна

13. *...в Лучеську своєму...* — Автор «Діянь небожителів» — лучанин. Місто Луцьк, історичний центр Волинської землі, мало ще й інші варіанти назви — Лучськ, Лучеськ Великий, Луцько, Луцьке, латиною Люцеорія.

16. *«Сим же побідиш!»* — За переказами, римський імператор Константин Великий (бл. 285 — 337), вагаючись щодо християнства, сумнівався у результаті битви, що мала відбутися наступного дня з набагато переважаючими військами противника. Проте знамення на небі — видіння хреста із гласом «Сим побідиш!» — переконало вінценосця у Божому заступництві. Цезар легалізував християнство в Римській імперії і на ранок переміг її ворогів. Це сталося 311 року.

20. *...могучу птицю...* — ангелоохоронця. *...дрібну, як стриж.* — Прізвище Брата Віктора — Гребенок — це діалектна назва невеликої пташки стрижа (берегової ластівки).

23. *...до Парадизу...* — Парадиз — Рай.

29. *оклад* — карбована обкладинка для старовинних книг (у вигляді скриньки із замочком); *аннали* — літопис.

42. *...Стіна це Нерушима, це — Оранта!* — У надвітарній частині головного храму Русі-України київському соборі Святої Софії міститься велетенська ікона Богородиці «Оранта» (латин. молільниця). Її інша назва — «Нерушима Стіна» (це один із постійних епітетів Діви Марії, яка асоціюється з християнською Церквою в цілому). Біля зображення Оранти — напис грецькою: «Бог серед нього [міста Божого], — нехай не хитається, / Бог допоможе йому, коли ранок настане» (Пс. 45:6, пер. І. Огієнка). Хоча храм цей багато разів руйнували, вівтарна частина з образом Оранти завжди залишалася неушкодженою. У зв'язку з цим принаймні із середини XVII ст. фіксують повір'я: доки стоятиме Нерушима Стіна Софійського собору, доти існуватиме й Київ.

43–56. Ці рядки ввійшли до акафіста Пресвятій Богородиці перед Її образом «Нерушима Стіна».

46. ...кожна з благочесних людських віт... — усі християнські народи.

63. ...з луни й ремінісценцій. — Ремінісценція — тут: спогад про подію чи враження.

69. *Поставте свічку й одслужіть Відправу.* — Ставлять свічку та служать Літургію за здоров'я когось чи за упокій.

70. *На сім кінець — і Богу-Трійці слава.* — Традиційне завершення богословських творів.

і кожна з благочесних людських віт не рушиться, не упаде, не згине, аж скільки світові зосталось літ.

Смирено ж ми, і палко, й безупинно
⁵⁰прохаєм Тя за Твій покров і щит,
цінуючи від Спаса кожду днину.
Взивай до Бога, сохрани од бід,
щоб мир Він дарував християнину,
аби сповнять Його святий Завіт.

⁵⁵О вибрана з усіх земних створінь,
зміцни нас, грішних, у мольбі. Амінь!

Поезії ж лишилося на денці:

земних часів зосталося на дні.

Я римував останнім ритмом серця,

⁶⁰що світові одміряно й мені.

Крайобрази у скалочці люстерця,

історія в старечій шамотні —

оце мій твір з луни й ремінісценцій.

Хто ж годі дав пістрявій метушні

⁶⁵та хто зморився з марнощів комерцій,
той матиме це слово у ціні.

Докінчую творіння вже тепер це,

що з двадцять літ виводив день при дні.

Поставте свічку й одслужіть Відправу.

⁷⁰На сім кінець — і Богу-Трійці слава.

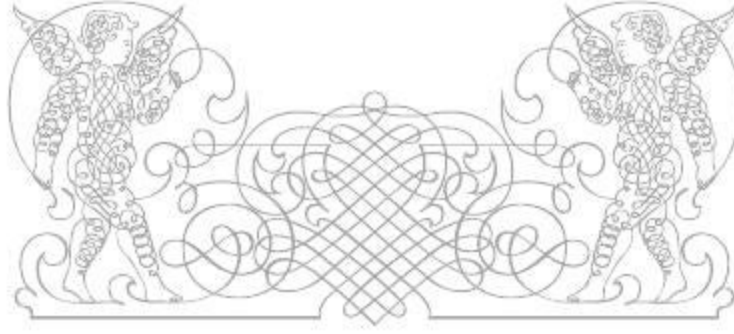
1991–2010

Оглав

<i>Пролог</i>	7
<i>Слово перше</i>	11
<i>Слово друге</i>	15
<i>Слово третє</i>	21
<i>Слово четверте</i>	27
<i>Слово п'яте</i>	33
<i>Слово шосте</i>	39
<i>Слово сьоме</i>	45
<i>Слово восьме. Пророцтво Адама. Трагедія</i>	51
<i>Слово дев'яте. Світло в ковчезі. Драма</i>	65
<i>Слово десяте. Інтерлюдія 1</i>	79
<i>Слово одинадцятье. Андріївський хрест. Трагедія</i>	83
<i>Слово дванадцятье. A liminibus Apostolorum. Трагедія</i>	99
<i>Слово тринадцятье. Інтерлюдія 2</i>	115
<i>Слово чотирнадцятье. Федір і Йван (Перша кров). Трагедія</i> ..	119
<i>Слово п'ятнадцятье. Борис та Святополк. Трагедія</i>	133
<i>Слово шістнадцятье. Інтерлюдія 3</i>	149
<i>Слово сімнадцятье. Осереддя Європи. Драма</i>	153
<i>Слово вісімнадцятье.</i> Явлення Жанни Д'Арк, або Анти-Вольтер. Трагедія	167
<i>Слово дев'ятнадцятье. Інтерлюдія 4</i>	181
<i>Слово двадцятье. Сто тисяч. Трагедія</i>	185
<i>Слово двадцять перше. Червоне й зелене. Трагедія</i>	197
<i>Слово двадцять друге. Постлюдія</i>	211
<i>Слово двадцять третє. Акафіст Богородиці Холмській</i>	215
<i>Слово двадцять четверте. Хресна дорога єднання</i>	231
<i>Слово двадцять п'яте. Літургія ангельських чинів</i>	241
<i>Епілог</i>	249

Літературно-художнє видання

Брат Віктор
ДІЯННЯ НЕБОЖИТЕЛІВ
Містерія-епос

Редактор *Н. М. Костусяк*
Коректор *Л. С. Пащук*
Технічний редактор *А. В. Паламарчук*
Художнє оформлення *Н. О. Паламарчук*

Видавництво «Ключі»
43025 м. Луцьк, Градний узвіз, 1
Тел.: (0332) 72-21-82, тел./факс: (0332) 72-44-64
kljuchi@ukr.net
www.pravoslavja.lutsk.ua/kljuchi

Підписано до друку 21.01.2011 р.
Формат 70x100 1/16. Папір офсетний. Офсетний друк.
Ум. друк. арк. 20,3. Обл.-вид. арк. 24,42.
Наклад 600. зам. 333.

ПрАТ «Волинська обласна друкарня»
43025 м. Луцьк, просп. Волі, 27, тел.: (0332) 24-41-73, 24-15-27.

Свідоцтво про державну реєстрацію ДК № 3955 від 14.01.2011 р.

Друк та палітурні роботи ПрАТ «Волинська обласна друкарня»
43010 м. Луцьк, просп. Волі, 27, тел.: (0332) 24-25-07.

Брат Віктор

- В 43** Діяння небожителів : містерія-епос / Брат Віктор ; худож. оформл. Н. О. Паламарчук. – Луцьк : Ключі; ПРАТ “Волинська обласна друкарня”, 2011. – 256 с. : іл.

ISBN 978-966-361-597-4

Події сучасного українського епосу відбуваються в різні епохи (від Адама до наших днів), у різних частинах планети, на землі й у потойбіччі, але пов'язані Україною-Руссю, її покликанням у світі. Це низка одноактних п'єс, що їх справжні історичні особи зіграли перед оповідачем під час його мандрівки у поза межжя, і грандіозні видіння тих сфер.

Для поціновувачів добірного.

УДК 821.161.2-2
ББК 84(4УКР-4ВОЛ)6-5